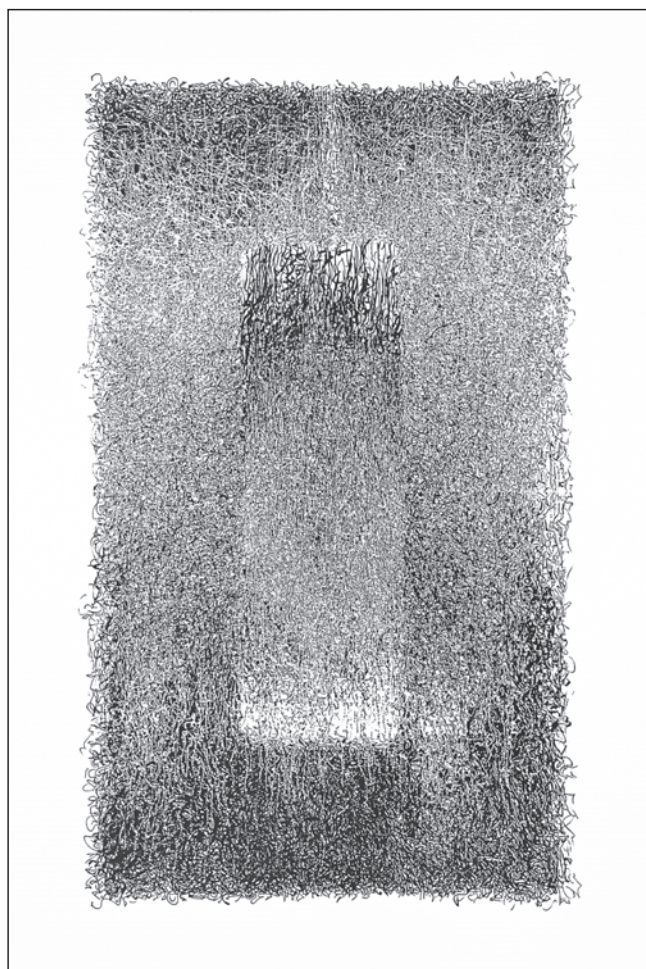

2023. 3.

ÖTVENEGYEDIK ÉVFOLYAM

SOMOGY

KULTURÁLIS FOLYÓIRAT

Ország László: Nyuzat, 12

UJVÁRY GÁBOR: HÖMAN BÁLINT ÉS A HORTHY-KORSZAK (KULTÚR)POLITIKÁJA

A két világháború között Magyarországon uralkodó politikai irányzatnak – amelyet általában a pontosan nem definiált „keresztény-nemzeti” jelzőkkel illettek – az 1922-től mindvégig hatalmon lévő kormánypárton belül is számos irányzata volt. A Bethlen-féle konzervativizmus jelentősen különbözött Gömbös Gyula radikális jobboldaliságától vagy éppen Imrédy Béla autoriter törekvéseitől (utóbbi le is vonta politikai pálfordulásának következményeit, és 1940-ben szélsőjobboldali ellenzéki pártot hozott létre). Ennek ellenére is megállapítható, hogy a különböző elnevezésű kormánypártok olyan konzervatív irányzatot képviseltek, amely zárt volt a bal-, részben viszont nyitott a jobboldali radikalizmus felé.

Ezt a fajta konzervativizmust jó ideig csak megbélyegző jelzők kíséretében illett emlegetni. E tekintetben az utóbbi 30 esztendő sem hozott különösebb fordulatot, bár az utóbbi évtizedben mind gyakrabban találkozunk a médiában, a tankönyvekben, a szakirodalomban olyan állásponttal, amely – olykor túlzásokba esve – már nem ezt sulykolja. Ám a „politikai korrektség” nehezen körvonalazható – és alkalmazói által tetszés szerint minden, nekik nem tetsző dolog elítélésére kiterjeszhető – fogalmát a múltba visszavetítve sokan még ma is kizárólag negatív, valami ellen irányuló ideológiának állítják be a Horthy-korszak konzervativizmusát, amelyet antiliberalisnak, antidemokratikusnak, antikommunistának, antiszemitának tüntetnek föl. Jobb esetben – retrográd vonásait kellően hangsúlyozva, és némi gúnyos mellékízzel – „keresztény-nemzeti” kurzust emlegetnek, a Horthy-rendszer önmeghatározását kifordítva.

Mindebben persze sok igazság van. Nem céлом a szerezcsenmosdatás: az 1919–1944 közötti Magyarországról részben találó ez a jellemzés. (S azok, akik bármiféle nosztalgiából ezt tagadják, bizonyosan nem a konzervativizmusnak tesznek szolgálatot.) Emellett azonban volt több olyan vonása is ennek a korszaknak, amely vállalható és követhető. A korszerűtlen, sokak által már akkoriban is jogosan bírált társadalmi berendezkedés – amely azonban korántsem volt példa nélküli a korabeli Európában – pedig nem azt jelentette, hogy egyes területeken ne valósulhattak volna meg komoly, a kormányzat által is támogatott modernizálási törekvések és reformok.

Olyan politikusok, mint a konzervatív politikát a gyakorlatban is sikeresen megújító, a sokak által életképtelennek vélt Magyarországot konszolidáló Bethlen István miniszterelnök vagy a Tisza István szellemi örökségét tudatosan vállaló, a magyar kulturális politikát sikeresen újjáépítő Klebelsberg Kuno kultuszminiszter igyekeztek ezeket – több-kevesebb eredménnyel – végrehajtani. Olyan, mára szinte elfeledett szellemi nagyságokkal a háttérben, mint – ha csak a bölcsészettudományt emeljük ki – a kiváló nyelvész, Gombocz Zoltán; a jeles kultúrfilozófus, Kornis Gyula; a rendkívüli hatású irodalomtörténész, Horváth János; az igen színvonalas, a pécsi *Minerva* folyóiratot és annak kiskönyvtárát alapító irodalomtudós, Thienemann Tivadar; a magyar kulturális diplomáciát megalapozó Gragger Róbert; a magyar művészettörténetet megújító, a római magyar iskolát létrehozó Gerevich Tibor; a talán legnagyobb magyar jogtörténész, Eckhart Ferenc és testvéröccse (a családnevét

másképpen író) Eckhardt Sándor, a francia–magyar kapcsolatok legendás kutatója. Vagy – a történészek közül – a „nagy öregek”: Károlyi Árpád és Angyal Dávid, a középnemzedékből Domanovszky Sándor, az 1910-es évek közepén befutókból pedig a konzervativizmust újragondoló és -értelmező Szekfű Gyula, minden idők egyik (ha nem „a”) legnagyobb magyar történetírója, a korszak szellemi arculatának meghatározó személyisége. Aki egy másik kiváló historikussal, Hóman Bálinttal együtt a (részbeni meghaladottságával együtt is) mindmáig legjobb és leginkább egységes történeti összefoglalónak, a *Magyar történetnek* a szerzője.

Impozáns névsor, amelyet tovább bővíthetnénk. Annak bizonyosságául, hogy az idejétmúlt társadalomszerkezet és a korlátozott demokráciaként leírható politikai rendszer nem akadályozta a kultúra és a tudomány konzervatív alapokon nyugvó megújítását. A két világháború között a konzervatív reform szellemében fölépített magyar kultúrpolitika eredményei lenyűgözőek: ez az időszak a magyar művészeti és tudományos élet egyik aranykora volt. (Még akkor is, ha számos, többnyire a Tanácsköztársaság alatti szerepvállalása miatt kompromittálódott tudós külföldön – általában sokkal jobb körülmények között, mint hazai társaik –, emigrációban kényszerült folytatni a pályáját, sokan pedig – az 1920-as numerus clausus törvény következményeként – szintén külföldön kényszerültek továbbtanulni.)

Ennek a kultúrpolitikának két meghatározó személyisége volt: Klebelsberg Kuno és Hóman Bálint. A negyedszázadon át tartó korszakban több mint kilenc-kilenc, összesen majdnem tizenkilenc esztendőn keresztül ültek a bársonyszékben. Közülük a kalandosabb pályát Hóman futotta be. Míg Klebelsberg mindvégig hű maradt az 1900-as évek elejére megszilárdult konzervatív-liberális elképzeléseihez, addig a nála tíz évvel fiatalabb, liberális indíttatású Hóman – sok kortársához hasonlóan, jórészt a Tanácsköztársaság alatti tapasztalatai nyomán – a konzervatív-liberális értékek hívévé vált, majd a harmincas évek közepétől-végétől egyre inkább jobbra tolódott. Sőt, a jobboldali radikális és a fajvédő eszmék is megérintették, bár igazán nem került azok hatása alá.

Nem csak emiatt tartom őt a korszak egyik legérdekesebb és legszínesebb egyéniségének, de azért is, mert komoly kulturális szakigazgatási tapasztalatai és hosszú politikai pályája ellenére sohasem vált igazán érett (párt)politikussá. Szakminiszterként – Klebelsberghez hasonlóan – maradandót alkotott és többnyire jó döntéseket hozott. Az állampolgári jogegyenlőséget súlyosan sértő zsidótörvények megszavazásáig a nemes értelemben vett magyar konzervatív hagyomány értelmében és annak örököseként. Amikor viszont a „nagypolitikában” exponálta magát – mint a zsidótörvények esetében és többször ezután is –, többnyire szerencsétlenül, rosszul határozta meg a cselekvési irányt. Történészként azonban mindvégig félre tudta tenni politikai meggyőződését – amire a historikusok közül kevesen voltak képesek és kevesen képesek napjainkban is.

Világosan elkülönítette egymástól a szakmát és a politikát. Pályája kezdetétől – néhány népszerűsítő cikke és előadása, valamint a nem a nyilvánosságnak szánt, miniszterként írott feljegyzései kivételével – következetesen érvényesítette ezt a ma

is tiszteletre méltó felfogást. Sokkal inkább, mint például a történetpolitikai tanulmányok – már elnevezésében is árulkodó – műfaját megalapító Szekfű Gyula (akit jómagam ennek ellenére is a legkiválóbb magyar történésznek tartok), nem is beszélve a marxista kategóriákkal érvelő baloldali vagy a fasiszta, illetve nemzetiszocialista eszméket követő szélsőjobboldali történészekről. Hóman még a negyvenes évek elején is – amikor pedig politikusként valóban a jobboldal jobbszélén (de mégsem a radikális vagy szélsőjobboldalon) játszott szerepet – világosan el tudta egymástól választani történeti és politikai nézőpontját.

A magyar konzervativizmus lehetséges irányai és fejlődése szempontjából is igen érdekes és tanulságos tehát ez a nagyszerű eredményeket felmutató, ám számos hibát, sőt – sokszor menthetőnek tűnő, de mégiscsak – bünt is elkövető, különös életút. Az 1885-ben, tehetős, középosztálybéli családba, nyugodt körülmények közé született, komoly karriert befutott Hóman 1951-ben, életfogytiglani fegyházra ítéltlen hunyt el a váci börtönben. Még halálában is megalázták: akárcsak a későbbi mártír-miniszterelnök Nagy Imrét, őt is jeltelen sírba temették. A váci rabtemető „kegyeleti régészeti” feltárását végül 2000-ben végezték el, ekkor azonosították Hóman földi maradványait. Tassi újratemetésére 2001. október 13-án került sor, az egykori barát, Thienemann Tivadar 1983-as jóslatát beváltva, miszerint: „Tudom és hiszem, hogy lesz majd valaki, majd ha kétezer x-t írnak dátumnak, aki exhumálni fogja Hóman Bálint hamvait és méltó síremléket állít annak, aki Szekfűvel együtt minden időkre tudatosá tette a nemzet történeti önismeretét.”

Hóman életének hat és fél évtizede a magyar történelem egyik legmozgalmasabb időszakára esett, és ennek alakításában 1918-tól, különösen pedig 1932-től 1945-ig ő is komoly szerepet játszott. Több, mindent megváltoztató és felforgató rendszerváltást élt át, amelyek – mint historikust és a politika iránt erősen érdeklődő, később abban aktívan részt vevő embert – másoknál is érzékenyebben érintették. 1918-ban és 1919-ben három alkalommal, majd 1944-ben és 1945-ben, végül – immár börtönben, politikai jogaitól megfosztva – 1947/48-ban, összesen tehát hatszor.

Hivatali és történetírói pályája szempontjából a legfontosabb mérföldköveket a következő esztendőik és események jelentették. 1903: amikor elsőéves egyetemistaként – mint maga vallotta be később, édesapja, Hóman Ottó, a kiváló klasszika-filológus, illetve vezető kultuszminisztériumi tisztviselő érdemeire való tekintettel – az ország akkor legjelentősebb bibliotékájába, a budapesti Egyetemi Könyvtárba került, fizetés nélküli segédtsítként. 1922-ig dolgozott itt; a tízes évek közepétől könyvtárörként már a levéltárat és a kéziratárát vezette, és gyakorlatilag – kortársainak emlékezései szerint – ő irányította az intézményt. 1908-ban avatták doktorrá. 1916-ban jelent meg első nagy munkája, a *Magyar pénztörténet 1000–1325*, amelyet mindmáig a magyar gazdaságtörténeti és numizmatikai irodalom egyik gyöngyszemeként tartanak számon, adatainak és számításainak döntő többségét pedig még mindig elfogadják és használják. Egy esztendővel később magántanári képesítést – s ezzel oktatási lehetőséget, sőt kötelezettséget – szerzett a budapesti tudományegyetemen.

1920-ban *A magyar tudományosság jövője* címmel olyan programadó tanulmányt tett közzé, amely Klebelsberg, majd saját tudománypolitikáját is meghatározta a későbbiekben. 1921-ben adták ki *A magyar királyság pénzügyei és gazdaságpolitikája Károly Róbert korában* című monográfiáját, amelyben átértékelte, egyben napjainkig tartó érvénnyel jelölte ki Károly Róbert helyét és szerepét, a magyar gazdaságpolitika 14. század eleji megújítójaként mutatva be az uralkodót. Hómant 1922-ben nevezték ki az Országos Széchényi Könyvtár igazgatójává, 1923-ban pedig az akkor még ezt az intézményt – és sok más, ma már önálló országos hatáskörű gyűjteményt is – magában foglaló Magyar Nemzeti Múzeum főigazgatójává (1932-ig töltötte be e tisztséget). Emellett 1925-től 1929-ig nyilvános rendes egyetemi tanárként a középkori magyar történelmi tanszék vezetője volt a budapesti tudományegyetemen. Közben 1925–1926-ban az Országos Magyar Gyűjteményegyetem ügyvezető alelnökeként tevékenykedett (1932-től 1945-ig pedig ugyanennek – az 1934-ben Magyar Nemzeti Múzeummá átkeresztelt – közgyűjteményi csúcsintézménynek az elnöke is volt).

E pozíciók birtokában a magyar könyvtárak, múzeumok és levéltárak fejlesztésének és tudományos életének egyik irányítója lett. Talán éppen emiatt állt olyan közel gróf Klebelsberg Kuno kultuszminiszterhez, aki több alkalommal is kijelentette, hogy a nála tíz évvel fiatalabb Hómant látná szívesen utódjaként. Hóman ugyan nem közvetlenül a Bethlen-kormány és benne Klebelsberg lemondása után ült a bársonyszékbe – 1931 augusztusa és 1932 októbere között rövid ideig Ernst Sándor, illetve Karafiáth Jenő volt a kultuszminiszter –, mégis mindenki, sok történész is azt gondolja, egymást követték tárcavezetőként. Némi joggal, hiszen, a kölcsönös bizalom, a korábbi közös munkálkodás következtében Hóman kezdetben – módosításokkal ugyan, de – Klebelsberg szellemében irányította a magyar kultúrpolitikát.

1932-től 1938-ig, majd 1939-től 1942-ig töltötte be a miniszteri posztot. Szintén 1932-től, egészen az 1944–1945-ös csonka parlamentig Székesfehérvár országgyűlési képviselője volt. Közben 1928–1933 között jelent meg talán legnagyobb hatású munkája, a *Magyar történet*, amelynek középkori, Mátyás uralkodásának kezdetéig (1458-ig) tartó fejezeteit ő, az ezt követőket pedig barátja, a harmincas évek végén tőle – elsősorban politikai okokból – elhidegülő Szekfű Gyula írta.

A világháború végén a Bad-Ausseeig menekült Hómant Salzburgba internálta az amerikai katonai rendészet, amely 1945 novemberében szolgáltatta őt ki a magyar hatóságoknak. Hazaszállítása után azonnal őrizetbe vették, majd hamarosan letartóztatták. Perének tárgyalására 1946 márciusában került sor. A Népbíróságok Országos Tanácsa, ez év augusztusában, másodfokon – némileg módosítva az elsőfokú ítéletet – háborús bűntett elkövetésében marasztalta el. Főbüntetésül életfogytiglani fegyházbüntetésre, mellékbüntetésként pedig vagyonekobzásra és állásvesztésre ítélte. 1949-ig a pesti gyűjtőfogházban, ezután a váci fegyintézetben tartották fogva. Itt hunyt el 1951. június 2-án. Hosszú ideig halálának időpontját is eltitkolták. Az 1989 előtti *Magyar Életrajzi Lexikon* különböző kiadásaiban – és ennek nyomán a róla szóló írásokban – 1953-at jelölték meg annak dátumaként.

E rövid életrajzi vázlat csak a száraz tényeket közli. Nem derül ki belőle – pe-

UJVÁRY GÁBOR: HÓMAN BÁLINT ÉS A HORTHY-KORSZAK (KULTÚR)POLITIKÁJA

dig sokkal fontosabb ennél –, hogy milyen szellemi hatások érték Hómant, illetve milyen hatást gyakorolt saját korára. Mennyiben volt részese a konzervatív hagyománynak, és mennyiben lett annak az elárulója.

Hóman mindkét ágon második generációs értelmiségi, illetve nemesi, elmagyarosodott sváb és magyar, polgári családba született, anyai ágon az igen befolyásos Darányiak rokonaként. (Darányi Ignác, a magyar mezőgazdaságot átalakító és megújító földművelésügyi miniszter, szinte édesfiának tekintette unokaöccsét, Bálintot.) „Keresztény, nemzeti”, felső középosztálybéli társaihoz hasonlóan csaknem idilli, némileg persze zárt világban gyermekeskedett. Környezete a „boldog békeidők” töretlen fejlődésben való hitét és optimizmusát sugározta, amint azt az első emlékeiről írott, későbbi beszámolójában maga is felidézte.

A VII. kerületi Barcsay utcai állami főgimnáziumban aztán kicsit más légkörben tanult, azonban ebbe is kiválóan beilleszkedett. Itt ugyanis abszolút többségben voltak az izraelita diákok (1900-ban 62,9%), ennek megfelelően Hóman osztálytársainak a többsége is a zsidó (kis)polgári rétegekből (kereskedő, /köz/tisztviselő, értelmiségi) verbuválódott. Olyanokkal koptatta együtt a padot, mint akkori legjobb barátja, Benedek Marcell író, irodalomtörténész, akivel – később eltérő politikai nézeteik ellenére – sohasem tagadták meg egymást. Vagy Galamb Sándor, a század első felének színházi szaktekinetelye, Jaschik Álmos, a neves grafikus, díszlettervező, Bacher-Bodrogh Pál, az Országos Magyar Izraelita Közművelődési Egyesület későbbi ügyvezető elnöke, Auer Pál, ügyvéd, politikus, a második világháború utáni koalíciós időkben Magyarország párizsi követe.

Tanára volt – nem csak itt, de az egyetemen is – Angyal Dávid, aki liberális-konzervatív történészként és katolizált zsidóként a két világháború között a '67-es nézetek, Deák Ferenc és Tisza István politikájának egyik legkövetkezetesebb, talán utolsó hiteles hirdetője volt. Hóman már gimnazistaként is tisztelte őt, később pedig barátokká váltak. Viszonyuk csak a harmincas évek végén, Hómannak a zsidótörvények alakításában és megszavazásában játszott szerepe miatt romlott meg.

Hóman a gimnáziumban és az egyetemen is minden irányban nyitott személyiség volt: otthonosan mozgott saját családi közege középosztálybéli, dzsentri értelmiségi társaságában, amelynek vidám összejövetelei igencsak kedvére voltak, ugyanakkor a pesti zsidó intellektuelek között is megtalálta a helyét. Többször megfordult Lukács Györgyék lakásán, sőt tagja volt – akárcsak Balázs Béla és Kodály Zoltán – az európai „szabad színházak” mintájára alakult, a modern művészeti mozgalmakhoz kötődő Thália Társaságnak is. Kezdetben az „őszirózsás forradalmat” is üdvözölte. Valószínűleg ő volt a szerzője annak az 1918 végén megjelent *Néhány nap a magyar történelemből* című brosúrának, amely egyértelműen pozitívan értékelte az 1918 október végi, november eleji változásokat.

Bizalmiként részt vett a kezdeményezésére alapított Tudományos Intézeti Alkalmazottak Szövetsége és a Bölcsészeti Magántanárok Országos Szövetsége vezetésében. Hasonló gondolkodású kortársaival együtt ő is 1919 elején ábrándult ki az új rendszerből, és a Tanácsköztársaságnak már engesztelhetetlen ellensége lett. Nem

pusztán a marxizmussal került szembe. Irritálta őt a Tanácsköztársaság vezetőinek túlnyomórészt zsidó származása, a számára szent „magyar nemzeti ügyek” és a magyar múlt iránti érzéketlensége, egyházellenessége, mindent felforgatni akarása. Mint oly sokan mások, ő is ekkor szakított korábbi liberális gondolkodásával. „Barátaim – zsidó-szabadkőműves hatás alatt – balra fordultak – emlékezett valamikor a harmincas években. – Az újat keresték, lenézték – mert irigyelték – a »zsentrit«.” Ez a visszatekintés persze nyilván nem tükrözi pontosan Hóman 1919-es álláspontját.

Ugyanakkor az 1919 elejétől mindinkább balra sodródó Károlyi-rezsim, majd különösen a Tanácsköztársaság valóban választóvonalat jelentett, nem csak az ő életében, de talán a magyar eszmetörténetben is. Bár szemérmesen hallgattunk róla, kétségtelen, hogy a „vörös uralomra” adott – nyilvánvalóan nagyon is túlzó – 1919 őszi válaszok reakciók voltak. Véleményem szerint a két világháború közötti antiszemitizmus, a máig tartó szellemi megosztottság gyökerei is nagyrészt 1919 eseményeiben keresendők. Mindezzel nem a korabeli és a mai antiszemitákat, különösen nem a szélsőjobboldali álmódzókat kívánom védeni, az ő eszmevilágukat ugyanis védhetetlennek és vállalhatatlannak gondolom. De tény, hogy az általuk képviselt áramlatok 1919 tavasza előtt nem voltak komolyabb hatással a magyar társadalomra, 1919 ősztől viszont annál inkább.

Hóman 1919 után – Bethlenhez vagy Klebelsberghez hasonlóan – a fehérterroret elvetette, a konszolidáció híve volt; leginkább konzervatív-liberálisként vagy reformkonzervatívként jellemezhetnénk. Ekkor már befolyásos historikusként sokat tett annak érdekében, hogy a történettudomány a korszak tudományos életének egyik kulcságzatává váljon a húszas években. (Persze ebben a Trianonhoz vezető út keresésének igénye, valamint Klebelsberg – és általában az értelmiség – erős történelmi érdeklődése is komoly szerepet játszott.)

Gömbös Gyulával – feleségeik révén – a húszas évek második felében kerültek baráti kapcsolatba. Olyannyira, hogy Gömbös történelmi, társadalomtudományi képzettségének hiányait a Hóman által adott „továbbképzéseken” igyekezett pótolni. Hómanra ekkor hatottak először a fajvédő eszmék, amelyeket azonban sohasem tett teljesen magáévá. Bár a Gömbös-kormány *Nemzeti munkaterve* kulturális politikai pontjainak kidolgozásában aktívan részt vett, sokáig még minisztersége alatt is távol tudott maradni a politikától, és szinte kizárólag saját tárcájának szakpolitikai ügyeivel foglalkozott. Változtatásokkal ugyan, de – a gazdasági világválságból adódó kényszerűségekhez is alkalmazkodva – követte Klebelsberg elképzeléseit. Megőrizte, sőt még kissé fel is tudta emelni tárcája állami költségvetésből való részesedésének arányát. A harmincas évek közepétől folytatta a népiskola-építési programot, 1940-ben törvényerőre emelte a már Klebelsberg alatt felmerült tervet a nyolc osztályos általános iskoláról (amit Magyarország világháborúba sodródása miatt csak részben tudott végrehajtani).

Sokak kívánságát teljesítve átalakította, egységesítette a középiskolákat, amelyek tantervében a „nemzetnevelésre”, a nemzeti tárgyak – történelem, földrajz, irodalom, néprajz – oktatására helyezte a legnagyobb súlyt. Itt és a felsőoktatásban

– különösen a harmincas évek végétől, részben a zsidótörvények „eredményeként” – a középosztály korábbi, klebelsbergi támogatásával szemben mindinkább a Magyarország társadalmának döntő többségét kitevő parasztság tehetséges gyermekeinek továbbtanulását szorgalmazta: ezáltal a középosztály erősítését és „vérfrissítését” kívánta elérni. Programja kifuttatására ugyan már nem maradt idő (ennek hatása inkább csak 1945 után érződött), ám számos intézkedése – ösztöndíjak, az első népi (Bolyai, majd Györffy) kollégium alapítása stb. – bizonyítja szándéka őszinteségét. Bármennyire is furcsa: számos olyan elképzelése volt, amelyet 1945 után valósítottak meg – miközben ő a börtönben ült, és „fasiszta kultúrhóhérnak” bélyegezték.

Magyarország nemzetközi kulturális kapcsolatainak terén Hóman a már Klebelsberg idején érvényesülő osztrák, német és olasz orientációt követte, ám emellett Nagy-Britanniával, Franciaországgal és az Egyesült Államokkal is kereste az összeköttetést – ezek nem az ő hibájából nem jöttek létre. Elődjénél erősebben támogatta a külföldi egyetemeken létrehozott magyar tanszékek és lektorátusok, kevésbé a Collegium Hungaricumok munkáját. Kultuszminiszteri tevékenységének mérlegét mindenképpen pozitívnak értékelem, abban leginkább (1938-ig mindenképpen) reformkonzervatív irányultságot vélek felfedezni.

Hóman politikai jobbra tolódása a Gömbös-barátsággal kezdődött, az első zsidótörvény létrejöttében való közreműködésével és a további zsidótörvények támogatásával folytatódott. A radikális vagy a szélsőjobbaldalt viszont sohasem tartotta szalonképesnek. Külpolitikai tekintetben a feltétlen németbarátság – a „német–magyar sorsközösség” – lelkes hirdetője volt, mivel úgy vélte, belpolitikánkat csak ennek révén alakíthatjuk önállóan, és csak így kerülhetjük el a megszállást. Álláspontja szerint – amely Imrédy Bélához és Bárdossy Lászlóhoz hasonlított – Magyarország geopolitikai helyzete miatt két rossz, a szovjet vagy a német befolyás között választhat; harmadik út nem létezik. Úgy vélte, ez esetben a kisebb rosszat még mindig a németek jelentik.

Végzetes tévedését csak 1944-ben látta be, amikor a szabaddalbon maradt magyar politikusok közül egyedül ő mert tiltakozni – igen kemény hangú levélben – a Német Birodalom teljhatalmú magyarországi megbízottjánál és követénél, Edmund Veesenmayernél a megszállás durvasága, számos magyar politikus – köztük több parlamenti képviselő – letartóztatása miatt. 1944 nyarán pedig székesfehérvári képviselőként elérte, hogy a Sztójay-kormány által kinevezett, szélsőjobbaldali Toldy Árpád fehérvári és Fejér megyei főispánt elmozdítsák hivatalából. Számos zsidó tudós, művész és író mentesítését kezdeményezte, többnyire sikerrel. (1946-os népbírósi perében a mellette tanúskodók többsége zsidó származású volt – kevés ilyen példát ismerünk abból az időből.)

Mindennek ellenére – még ha ez az ő őrizetbevételét is jelenthette volna, illetve a Toldy-eset kivételével – nyilvánosan nem ellenezte a megszállás utáni politikai elitváltást. A legjelentősebb közgyűjtemények életet irányító Magyar Nemzeti Múzeum elnöke maradt, 1944 júniusában pedig a „gazdasági és szellemi foglalkozási ágak körében önálló pálya alapítására törekvő, és támogatásra utalt érdemes és

alkalmas egyének pályakezdésének előmozdítására” 1937-ben létrehozott Nemzeti Önellősítési Alap elnöke lett (1938–1939-et követően immár másodszor). Képviselő-ségét megtartotta, sőt, még a csonka parlament munkájában is szerepet vállalt. Igaz, itteni – pontosabban: az 1944. október 9-én létrehozott Törvényhozók Nemzeti Szövetsége-beli – felszólalásai jórészt a nyilas túlkapások ellen hangoztak el, ami persze nem kisebbíti a felelősségét.

Hóman „szelektív antiszemita” volt. Semmiképpen sem a német birodalmi faji törvények szellemében, oly módon, hogy sohasem gondolt a „zsidókérdés” erőszakos megoldására. A legalább részben asszimilált zsidókat a magyar állam hű és hasznos polgárainak, a szerinte nem asszimilálható, „rossz” zsidókat viszont a magyarság engesztelhetetlen ellenségeinek tartotta. 1944 nyarán a deportáltak sorsáról szóló híreket nem hitte el, teljesen irracionálisnak vélte azokat, és komolyan kételkedett az auschwitz-i jegyzőkönyvek valódiságában. Amikor Bacher-Bodrogh Páltól megkapta azokat, borítékjára ráírta: „Nyilván a háború utáni németellenes propaganda számára készült.”

Az ellene folytatott népbíróági eljáráson sokan tanúskodtak mellette – köztük, mint már írtam, több zsidó értelmiségi is. A szellemi színvonalában messze a vádlói fölött álló Hóman részben ennek „köszönhette”, hogy a halálbüntetés helyett életfogytiglani börtönnel sújtották. Politikailag a harmincas évek végétől kétségkívül sokat vétkezett, a zsidótörvények megszületésével, a német megszállás utáni parlamentben való részvételével bűnös intézkedésekhez adta a nevét. Kultuszminiszterként viszont igen sokat tett azért, hogy a két világháború közötti Magyarországon komoly művészeti és tudományos eredmények születhettek. Történészként pedig még inkább nagyra értékelhetjük tevékenységét. Erről nincs is különösebb vita, hiszen szinte mindenki a legnagyobb magyar középkorászok között tartja őt számon.

Hóman tehát részese, egyben elárulója is lett a magyar konzervatív hagyománynak. Pozitív szerepét számos negatívum árnyékolja be. A politikus Hóman Bálint rehabilitációját ezért nem, de legalábbis kérdésesnek, míg tudóskénti rehabilitációját annál indokoltabbnak tartom. Szégyen, hogy – politikai érvek hatására – a Magyar Tudományos Akadémia máig nem állította vissza 1945-ben megfosztott tagságát, miközben Hóman a tudományt mindig élesen és elvszerűen elválasztotta a politikától. Eközben a politikai rehabilitációja részben megtörtént, hiszen 2015-ben felmentették az 1946-os népbíróági ítélet, a háborús büntett (egyébként már akkor is sántító) vádja alól.

Talán eljön majd az az idő, amikor indulatoktól mentesen, árnyaltan tudjuk megítélni egyszerűen le nem írható életútját és a két világháború közötti időszak magyar kulturális és politikai életében játszott szerepét.

HOLLÓSI GÁBOR: A KÖZELMŰLT EMLÉKEZETE A KÉT HÁBORÚ KÖZÖTTI EMLÉKTÖRVÉNYEINKBEN

Bevezető

Jelen írásunkban azokat a két háború között keletkezett törvényeket tekintjük át, melyek jellemzően az akkori közelmúlt történéseinek az ünnepélyes rögzítését szolgálták. E csoportba a soproni népszavazást megörökítő (1922), az első világháború hősi halottai emlékének megünnepléséről szóló (1924), továbbá a Horthy István halálára elfogadott törvény (1942) tartozik, valamint ide soroljuk a Horthy kormányzó tíz- és húszéves országlásáról megemlékező érdemtörvényt (1930 és 1940) is. Az utóbbi két joganyag azért rendkívül érdekes, mert azokat még a kormányzó életében fogadták el, így azok a személyét övező korabeli kultusz sajátos közjogi vetületeként jelennek meg. A felsorolt törvények ismertetéséhez felhasználtuk előkészítő anyagaikat, azaz a javaslati formájukhoz csatolt indokolásokat, illetve a bizottsági jelentéseket is, továbbá szólunk néhány képviselői indítványról – e forrásokat a korabeli Nemzetgyűlési (Országgyűlési) Irományok lapjairól gyűjtöttük ki.

Civitas fidelissima

A trianoni Magyarország első – ma is hatályos – emléktörvénye 1922-ben keletkezett (XXIX. törvénycikk), mely a soproni népszavazás (1921. december 14–16.) eseményét örökítette meg. A Bethlen-kormány ugyanis a velencei megállapodás nyomán tartott népszavazás eredményének főleg külpolitikai szempontból óriási jelentőséget tulajdonított, hiszen a lakosság akarátának szabad megnyilvánulása kétségbevonhatatlan bizonyítéka volt, hogy a trianoni békeparancs országunk területét megcsonkító rendelkezései mennyire igazságtalanok.

Érdekesség, hogy a miniszterelnök a törvényjavaslatot kétszer nyújtotta be: előbb az 1920-ban összeült első, majd az 1922-ben megválasztott második nemzetgyűléshez. A két szöveg között (1922. január és december) lényegi eltérés van, mivel a korábbi csak Sopron szabad királyi város lakosságának tettét méltatta. A környező települések közül ugyanis csak Fertőboz, Kópháza és Nagycenk szavazott a Magyarországhoz tartozás mellett; Ágfalva, Balf, Fertőrákos, Harka és Sopronbánfalva inkább Ausztriának lett volna része. A későbbi – és egyben végleges – szöveg mégis úgy fogalmazott, hogy „a soproni népszavazási terület lakossága” „nyelvi és faji különbség nélkül az ezeréves magyar államhoz való tántoríthatatlan hűségéről tett bizonyosságot”, illetve, hogy „a magyar haza minden fiában megerősítette a boldogabb jövő bekövetkezésébe és az isteni igazság örök diadalába vetett reménységet”.

A törvény arról is rendelkezett, hogy a népszavazás emlékének megörökítésére Sopron város területén állítsanak emlékművet. A javaslati szöveg még tartalmazta, hogy ennek költségeinek fedezéséről részben gyűjtés útján, részben pedig az állami költségvetésben gondoskodjanak. Az *Indokolás* a tehermegosztást azzal magyarázta, hogy e „rendelkezés egyrészt lehetőséget akar nyújtani az egyes személyeknek,

testületeknek, valamint az ország többi törvényhatóságainak is, hogy a népszavazás eredménye feletti örömüknek és a város lakossága iránti rokonérzésüknek a felállítandó emlékmű költségeihez való hozzájárulás által is kifejezést adhassanak...” A nemzetgyűlés közjogi bizottsága azonban az anyagiakra vonatkozó részt a szövegből jó érzékkel törölte – mi is úgy gondoljuk, hogy nem lett volna jó, ha az a népszavazás kapcsán a pénzügyi kérdéseket juttatja az utókor eszébe.

Végül, ez a törvény volt az, mely Sopron város címerébe a „Civitas fidelissima” jeligét beiktatta, hogy – az *Indokolás* szerint – a népszavazási terület lakosságát emlékeztesse a magyar államhoz való ragaszkodására és a népszavazás idején működött vezetőség hazafias magatartására. (A javaslati szöveg egyébként a „Civitas fidelissimát” „Igen hű városként” fordította, a fordítást azonban a közjogi bizottság törölte, mert feleslegesnek tartotta.)

Bár a soproni népszavazást megörökítő törvény volt a két háború közötti Magyarország első emléktörvénye, megjegyezzük, hogy Szádeczky Lajos és társai már 1920-ban indítványozták, hogy a háromszáz évvel azelőtt született Zrínyi Miklós költő és hadvezér, „Magyarország területi épségének tollal és karddal leglelkesebb bajnokának” születési évfordulóját – azaz május első vasárnapját – a törvényhozás országos ünneppé tegye. Kezdeményezésükből azonban emléktörvény nem született.

Hősök emlékünnepe

Az első világháború hősi halottai emlékének megünnepléséről 1924-ben törvény jelent meg (XIV. törvénycikk), amit Csáky Károly gróf, honvédelmi miniszter kezdeményezett. A törvényjavaslatot – plenáris tárgyalása előtt – a Nemzetgyűlés véderő és közjogi bizottsága együttes ülésben véleményezte.

A törvényszöveg szerint a magyar nemzet a hősökre „mélységes szeretettel, magasztaló elismeréssel és hálával emlékezik”, amit úgy fejez ki, hogy az „élő és jövő nemzedékek örök okulására” róluk minden május utolsó vasárnapján – ekkortól: a „Hősök emlékünnepe” – megemlékezik.

Nem elég ugyanis a hátramaradottakról való állami gondoskodás és a sírhegyek ápolása – olvashatjuk az *Indokolás*ban –, legalább annyira fontos, hogy „a magyar katona lángoló hazaszeretetét, önmegtagadással párosult önfeláldozását” ünnepelje minden idők generációja. A „Hősök emlékünnepe” elnevezést azért tartották helyesnek, mivel akkor már létezett „Madarak napja”, a „Fák napja” és a „Gyermekek napja”: a „Hősök napja” elnevezés tehát sértette volna a kegyeletet.

Számos oka volt annak, hogy miért helyezték az ünnepet május utolsó vasárnapjára. Már korábban állást foglalt az Országos Református Lelkész Egyesület, hogy az elesett hősekről a református egyház ne Mindenszenteken vagy Halottak napján, hanem máskor emlékezzen meg. Az ünneplésre valamely haditett napja sem tűnt alkalmasnak, mivel a magyar csapatok nem egy önálló nemzeti haderő kötelékében harcoltak a világháborúban. Ugyanakkor május utolsó vasárnapján a tanu-

lőifjúság a tanintézetekben még együtt van, de az évről-évre vizsgák még nem folynak. A mezőgazdasági munkálatok az ünnepléstől még nem vonják el a gazdaközösséget sem, a sírok díszítésére pedig tavasz végén már elég virág áll rendelkezésre.

Az *Indokolás* frazeológiája egyébként hűen tükrözi az első világháborús magyar szereplésről a korabeli hazai – és kissé egyoldalú – szemléletet: „a magyar csapatok által példátlanul álló halálmegvetéssel megvívott diadalmas harcok egész sorozatáról”, illetve „a haza szent földjének, ezeréves határainak védelmében hősiesség küzdelemről” szól a szöveg.

Megemlítjük még, hogy nemcsak a világháború hősei érdemeltek volna emléktörvényt. Rupert Rezső – a hazai oktobrista politikusokat tömörítő Kossuth-párt elnöke, aki korábban kiszegza politikusként nem szavazta meg Horthy kormányzóvá választását sem – szintén 1924-ben indítványt nyújtott be, utasítsa a Nemzetgyűlés a kormányt, hogy sürgősen terjesszen be törvényjavaslatot október 6-ának nemzeti ünnepé nyilvánításáról, az 1848/49-es szabadságharc vértanúinak és hősi halottainak emlékére. A következő évben Nagy Vince csoportja (Nagy Vince belügyminiszter volt a Népköztársaság alatt, majd a Szálasi-per politikai ügyésze lett 1946-ban) állt elő az 1848-as idők nagy vértanúi emlékének törvénybe iktatásáról szóló törvényjavaslatával, mely október 6-át nemzeti gyásznaprá nyilvánította volna. E javaslatokat azonban a Nemzetgyűlés bizottsági szinten sem tárgyalta.

A Horthy-érdemtörvények

1930-ban volt a tízéves évfordulója, hogy Horthy Miklóst, a nemzeti hadsereg fővezérét megválasztották Magyarország kormányzójának. Ez alkalomra Bethlen István miniszterelnök törvényjavaslatot nyújtott be, mivel – ahogy az *Indokolás* kissé általánosítva fogalmaz – „a nemzetben egyetemes erővel nyilvánult meg az óhajlás”, hogy az évforduló a „nemzet hálája jeléül” maradandó módon legyen megörökítve. A javaslatból törvény lett (1930. évi XI. törvénycikk).

E törvény Horthyt az ország megmentőjének tekinti, aki a '20-as években képes volt „a nemzetet az ősi alkotmány szellemében a megerősödés és fejlődés útján” továbbvezetni. Ezért kilenc létesítendő építményt és intézményt nevezett el róla: közülük a budapesti Boráros tér és Lágymányos között felépítendő Duna hidat (ma: Petőfi híd), a kőbányai Óhegyen kialakítandó kertes családiház-telepet, melynek a lakáskérdés enyhítése volt a célja, a debreceni kórházat, a pusztító tüdővész elleni küzdelmet elősegítő mecseki és mátrai tüdőbeteg gyógyintézetet, végül a Szegeden létesítendő hadirokkant otthont emeljük ki e sorokban. Ne felejtjük el, hogy a nálunk jócskán elhúzódott nagy gazdasági világválság éveiben sokak számára nyújtottak munkaalkalmat ezek az építkezések. A törvény elrendelte azt is, hogy az ötpenzós ezüstérmék egyik oldalán Horthy képmását kell feltüntetni.

A törvényjavaslatot előzetesen a képviselőház közjogi és pénzügyi bizottsága együtt véleményezte, módosításaiból egyet emelünk ki érdekességképpen. Eredeti-

leg úgy fogalmazott a javaslat, hogy a nemzetgyűlés Horthy „megválasztatását az 1920: II. törvénycikkkel törvénybe iktatta”. A két bizottság a „megválasztatás” szót „megválasztás”-ra javította, bizonyára, hogy a törvény ne a kényszer érzését hagyja az utókorra. A felsőház közjogi és törvénykezési, valamint pénzügyi bizottsága újabb módosítást már nem tett a szövegben, viszont hangsúlyozta együttes jelentésében, hogy Horthy küldetését „mély bölcsességgel és hazafiúi önfeláldozással” teljesítette. Ez lehetővé tette, „hogy a nemzet az elvesztett háború, a rákényszerített igazságtalan békekötés, az elszenvedett megcsönkíttatás, a kiállott belső forradalmak s a nehéz pénzügyi és gazdasági válságok ellenére e tíz év alatt nemcsak fennálljon, hanem megszilárduljon és a termelő munka s gazdasági és szellemi haladás útjára lépjen”.

Horthy húszesztendei országlását 1940-ben szintén törvény örökítette meg (II. törvénycikk), erre a javaslatot Teleki Pál miniszterelnök terjesztette be. E törvény azonban az 1930-ashoz képest egészen rövid, szakaszokra sem tagolódik, a hozzá tartozó indokolás pedig semmitmondó és mindössze négy sort tesz ki. A törvény a kormányzó „bölcs országlását” az állami rend és a társadalmi béke helyreállításában, a nemzeti munka anyagi és szellemi feltételeinek biztosításában, illetve az ország területének gyarapításában látta, különös figyelmet érdemel továbbá az a fordulata, miszerint az országgyűlés a kormányzó „történeti érdemeit a magyar nemzet hűségének és hódolatának örök emlékezetéül törvénybe iktatja.” A korábbi törvény ugyanis a kultuszra utaló „hódolat” szót még mellőzi.

A képviselőház közjogi bizottságának a törvényjavaslatról készített jelentéséből tudjuk meg, hogy az „országépítő és országgyarapító Kormányzó” elhárította az országos ünneplést „a mai nehéz időkre való tekintettel”. Valószínűleg ezzel függ össze a törvény rövidsége. Hiányzik az illetékes felsőházi bizottság jelentése.

Törvény Horthy István emlékére

A Horthy-korszak utolsó emléktörvénye 1942-ben keletkezett (XX. törvénycikk), amikor elhunyt Horthy István kormányzó-helyettes, repülő-főhadnagy, aki Alekszejevka város közelében lezuhant Héja típusú vadászgépével „nemes vérével itatva meg a szomjas orosz földet”. Az idézet a Kállay Miklós miniszterelnök által beterjesztett törvényjavaslat általános indokolásából származik, a részletes indokolás pedig a javaslat közjogi célját is felfedi: ha a kormányzó-helyettes megválasztásáról törvény szólt (1942. évi III. tc.), akkor tisztségét is ugyanígy kell megszüntetni. Más kérdés, hogy a törvény épp erről nem rendelkezik.

Továbbá furcsa, hogy a törvényjavaslatot a képviselőház általánosságban már elfogadta, mire azt a közjogi és pénzügyi bizottsága letárgyalta, illetve arról együttes jelentését megfogalmazta. Különös az is, hogy az illetékes felsőházi bizottságok jelentése hiányzik. Pedig e bizottságok a terjedős, csapongó szöveg logikáján sokat javíthattak volna – az emléktörvény főbb rendelkezéseit úgy mutatjuk be, ahogy mi kodifikáltuk volna.

A törvényalkotó Horthy István emlékét egyrészt úgy kívánta megörökíteni, hogy számára a Horthy Miklós híd (ma: Petőfi híd) budai hídfőjén – a kormányzó érdemeit megörökítő tengerészeti emlékmű kiegészítéseként – emlékművet állít, másrészt, hogy Horthy István mérnöki alkotómunkájának műhelyét, az Állami Vas-, Acél- és Gépgyárat, illetve a vezetése alatt készült békésszentandrási zsilipművet és a kassai Honvéd-repülőakadémiát róla elnevezi.

Özvegyéről is gondoskodott, mert a kormányzó-helyettesi tisztség nem tartozott azon tisztviselői állások közé, ahol az özvegyi ellátás szabályozva volt. Kiskorú fia, István felett a gyámi jogokat Horthy kormányzónak adta meg. Továbbá főméltsági címmel ruházta fel a Horthy István ágából származó fiú utódokat „Kormányzó Úr Ő Főméltsága iránt érzett hálától és hódolattól vezettetve és bízva abban, hogy [...] Horthy István kormányzó-helyettes úron át leszarmazó [...] ágában – ha Isten is úgy akarja – mindig lesznek nagy nemzeti feladatok vállalására és viselésére az elődökhöz méltó férfiak”. Ne kerülje el figyelmünket a törvény idézett szakaszának hódolat szava, mely világosan utal a kultuszra. Még egyértelműbb az *Indokolás* szövege: „a Horthy nemzetség a messzebb jövőben is vezető családja marad a nemzetnek”.

Helyesnek látta a törvényalkotó, ha egyúttal megemlékezik a II. világháborús harcok során már elhunytakról. Utasította a kormányt, hogy gondoskodjon a hadi-özvegyek és a hadiárva sorsának enyhítéséről, megfelelő intézmények felállításával. Kikötötte, hogy a folyó háború hőseinek emlékére az országban bárhol emelendő emlékművön Horthy István nevét is örökítsék meg.

Az emléktörvényért Horthy írásban mondott köszönetet 1942 novemberében az országgyűlésnek, kormányzói kéziratából kiragadunk két elgondolkodtató részletet: „Az államfő helyzete ma különösen nehéz és felelősségteljes. Ezt az őrhelyet nem kerestem sem magam, sem fiam számára. De amit vállaltam, vállalom ezekben a nehéz időkben is, amíg az Isten kegyelme nekem erőt ad.” Horthy – talán, még a győzelemben bízva – buzdított a harcra: „Ütőképes hadseregre van szükségünk, ez a nemzet egész erejét igényli és ezért is erőteljesen gyarapodnunk kell gazdaságilag. Mindenki fokozott mértékben állítsa munkaerejét, szorgalmát és ha van, tőkáját a végső cél szolgálatába.”

Összegzés és kitekintés

Érdekes tény, hogy a két háború közötti időszak első és utolsó emléktörvénye is az akkori közelmúltból örökített meg eseményt. Igaz, a Sopron és környékén tartott népszavazásról, illetve a Horthy István haláláról megemlékező törvény egymástól jellegében teljesen eltér, hiszen a soproni népszavazás résztvevői – többségükben biztosan – a törvény keletkezését még megérték.

A Horthy István-emléktörvény – mely erős közjogi vonatkozása miatt a kormányzó-helyettesi szék megüresedését is ki kellett volna, hogy mondja – a maga nemében egyedülálló a két háború közötti időszakban. Hasonló törvény azonban

már keletkezett 1848-ban, József nádor halálára. A dualizmus idején még több ilyen törvény jelent meg: például 1876-ban, amikor elhunyt Deák Ferenc, vagy 1917-ben, miután meghalt Ferenc József. 1953-ban Sztálin halálát szintén törvény örököztette meg. Kétségtől furcsán hatnak egymás után e nevek, az említett törvények mégis egy típust képeznek.

Az első világháború hősi halottai emlékének megünnepléséről szóló 1924. évi törvénynek szintén volt dualizmus-kori előzménye, mivel „a most dúló háborúban a hazáért küzdő hősök emlékének megörökítéséről” már 1917-ben törvényt fogadtak el. Megjegyezzük viszont, hogy a második világháborús nemzeti ellenállási mozgalom emlékének megörökítéséről az országgyűlés 1995-ben csak határozatot hozott, ez az emléktörvényhez képest kevésbé ünnepélyes megoldás volt.

Végül, a Horthy kormányzó tíz- és húszéves országglása alkalmából elfogadott törvények érdekes ellentétpárt jelentenek: míg az előző bőbeszédűbb, az utóbbi szűkszavú, viszont a kultusz már jól érzékelhető az utóbbi szövegében.

Források és szakirodalom

Törvéycikkek

1922. évi XXIX. törvéycikk a soproni népszavazás emlékének törvénybeiktatásáról

1924. évi XIV. törvéycikk az 1914/1918. évi világháború hősi halottai emlékének megünnepléséről

1930. évi XI. törvéycikk vitéz nagybányai Horthy Miklós Úr Magyarország kormányzójává választása tizedik évfordulójának megörökítéséről

1940. évi II. törvéycikk vitéz Nagybányai Horthy Miklós Úr húszesztendei országglásának megörökítéséről

1942. évi XX. törvéycikk a hősi halált halt vitéz nagybányai Horthy István kormányzóhelyettes úr emlékének és a nemzet hálójának megörökítéséről

A felsorolt törvéycikkek javaslati formáját, az azokhoz tartozó indokolásokat, az azokról készült nemzetgyűlési (1927-től: országgyűlési) szakbizottságok jelentéseit, továbbá az említett képviselői indítványokat a *Nemzetgyűlési Irományok*, 1927-től a *Képviselőházi Irományok*, illetve a *Felsőházi Irományok* megfelelő kötetei tartalmazzák.

Ajánlott szakirodalom

HALÁSZ Iván – SCHWEITZER Gábor (2018), *Állami és nemzeti jelképek*, In: szerk. BÁBA Iván, *Közszolgálati protokoll*, I. Könyv: *Alapvetés* Budapest, 115–144.

SZABÓ Miklós (1984), *Politikai évfordulók a Horthy-rendszerben*, In: szerk. LACKÓ Miklós, *A két világháború közötti Magyarországról*, Budapest, 480–483.

UJVÁRY Gábor (2021), „Hűség városa, légy hű öre önmagadnak”. *Nyugat-Magyarország 1918–1921 közötti sorsa és a soproni népszavazáshoz vezető út*, Sopron

Csendre figyelés

Télen a kályha duruzsoló
meséit hallgattuk.
A hóesésben a lehulló
csendet. Tavasszal a
harsogó, zöld dúdolást
az ébredő tájban.
Nyári hőségben az előbújó
patak csörgedező játékát.
Őszben a természet
megöregedését figyeltük,
amikor tarka ruhákat
vett magára.

Vasárnap délután

A szél sziszegve vágatott a
havas mezőkön. Homlokodra
húzod bagovicád. Mögötted
öten ültünk a szánon.
Berlinerbe bújtunk a hideg
elől, hófehérbe, mint a táj.
A szomszéd faluba értünk, s
a harangszó friss havat
simogatott a házakon, bokrokon.
A kéményekből kövér füst
pipált a télben. Egy bisztró
előtt megállítottad a lovat.
Nekünk csokit vettél, Te egy
pohár bort ittál. Egy kicsit
megmelegedtünk. Hazafelé
újra összebújtunk, s a havas
néma tájban csak a csengő
szólt a ló nyakában.

Öregszel

Amikor megnő a füled,
szédülsz, és remeg a kezed,
öregszel...

Amikor már nem vágysz másra,
tejbe áztatott kalácsra,
öregszel...

Mikor nézed csak az ágyat,
csodálkozol, hol a vágyad?
Öregszel.

Mikor csak az emlék éltet,
nézegetsz egy régi képet,
öregszel.

Nem kell már a jó tanácsod,
eltemetted kedves párod,
öregszel...

Mikor feladod a harcot,
nem leled a régi arcot,
öregszel...

De, ha erre fittyet hányva,
ránevetsz a nagyvilágra,
törekszel.

Törekszel, hogy más ne lássa,
fáj az élet elmúlása.
Igyekszel...

Aztán egyszer, nappal szemben
eltűnni a végtelenben...
Kegyetlen.

Talán voltál valakinek,
aki érted ejt könnyeket,
egyetlen.

2021. 11. 30.

Anyám házában

Egy élet emlékei. Apró kacatok.
Csendben alvó óra, mandzsetta gombok.
Avított rózsafüzér, telve imádsággal,
kormos tortagyertya a hetvenes számmal.
Szigorú fényképek, halovány mosolyok,
sok kis semmiséggel tele fadobozok.
Pezsgőspohár alján beleszáradt ünnep,
kis brossok megkopva egymásnak feszülnek.
Süteményes készlet, hiányos tányérok,
anyám járta érte a menyasszony táncot.
Csillogó kitűző, milyen szép volt rajta!
Felértékelődött, nincsen már gazdája.
Készlet, ami kávé nem is látott soha.
Mit is kezdjek velük? Teszem ide, oda...
Tíz fillér, öt dinár, egy réz kétforintos...
Egyszer volt egy világ... Ma már kinek fontos?
Páros, kicsi kulcsok. Nem nyitnak ki semmit.
Kerámia kutya hangtalanul vonyít.
Amíg válogatom, sok emlék feléled.
Elindul a könnyem... Ennyi csak az élet?
Filléres emlékek, összecsomagolva.
Pár könnycsepp pottyán a megtelő dobozra.
Utánam is egyszer ennyi marad végül...
Vajon pár darabot eltesznek emlékül?

2022. 01. 25.

JEZSÓ ÁKOS: HÁNY POFONIG VAGY MAGYAR ?

Az osztály morgott. Mérgesen.

Ez most nem az a szokásos duruzsolás volt. Nem, azt a tanárnő megszokta. Fel sem kellett néznie, ha éppen a naplóba írt valamit, vagy elmélyülten javította a dolgozatokat – úgyis tudta, hogy mi történik, tudta, hogy ki szövegel. Láthatatlanban megmondta. Elég volt behatárolni, hogy merről is jön a susmus és máris mondta: Balázs, Kiss és Zsemle, ha nem fogjátok be, mehettek le az igazgató elvtárshoz! És Balázs, Kiss és Zsemle azonnal befogta, mert félték az igazgató elvtárstól, akinek barnák voltak a fogai a sok cigarettázástól és akkora tenyere volt, mint egy péklapát. Fialat korában bányász volt, de felkarolta a Párt és ide helyezte. Ide, az ország szélére, az Isten háta mögé! – mondogatta odahaza a felesége, aki mint általában az asszonyok, roppant elégedetlen volt az urával. Mert a Mrinálcsik is Koscicén lett igazgató, pedig sokkal kevesebb munkaegységet teljesített, mint te! Meg az a málé szájú Sturbanyek is jó helyen kapott állást! De hát te egy tehetetlen, tutyimutyi alak vagy, megelégszel ezzel az eldugott faluval, ahol ráadásul mindenki magyar és még magyarul is beszél! Azt sem tudom, hogy mit zagyválnak itt össze-vissza! Tegnap is! Bementem a tejboltba és a hátam mögött összesúgtak. Biztosan kibeszéltek! És innen még busszal is egy óra, mire beérünk Levicére!

Az osztály morgott.

Mind mérgesebben.

A tanárnő idegesen nézett körbe. Tudta az okát. Tudta, mert az óra előtt, amikor a rendőr elvtárstól átvette az igazolványokat, mindegyikbe belelapozott. És látta. De nem mert szólani. Csöndben vette át a rendőr elvtárstól. Gyermekkorát deportáltként Csehországban töltötte. Még egészen kicsi volt, amikor 1946 telén odahurcolták, szinte az egész faluval együtt. Fűtetlen marhavagonokban utaztak, három napon keresztül. Az ajtót kívülről rájuk zárták és csak a hideg jött be. Süvöltött a szél, az a fagyos szél, ami 1946 telén eluralta a Szudétákat. Sosem fogja elfelejteni, hogyan ölelte magához az édesanyja, hogy teste melegéből valamit átadjon gyermekének. Hogy ne fagyjon meg.

A tanárnő akkor megtanult félni.

Egy életre megtanulta, hogy a túlélés egyetlen záloga, ha az ember fejet hajt a hatalomnak. Hiszen visszajöttek. Hazatérhettek. Mert a Párt megengedte. De csak azoknak, akik fejet hajtottak. Akik beálltak a sorba. A többiek ott maradtak. Špindlerův Mlýnben. Ott maradtak és már sosem jönnek haza. Ott nyugszanak...

De neki a néphatalom megengedte, hogy tanuljon, hiszen paraszti származású. Hogy néptanító legyen. Hogy Petőfi nyelvében vadócba rózsát öltson.

Itt.

A tanárnő félt. Nem, most nem a Szudétéktól vagy a Párttól. Életében először most a saját osztályától rettent meg. A nyolcadikos, nagyszájú 14 éves kamaszoktól.

– Tanárnő kérem, itt valami baj van, rosszul írták le a nevemet! – mondta ki a ki nem mondható szavakat Feri.

És az osztály egyöntetűen mellé állt.

– Az enyémet is! – kiáltottak fel innen is meg onnan is.

És átszakadt a gát.

Az egész osztály egyszerre sorolta, hangosan és egymás szavába vágva a saját nevét, azt, ahogyan hívják és azt, ahogyan az életükben először megkapott személyi igazolványukba a belügyi szervek beírták. Mert nem úgy írták be, ahogyan otthon őket hívják, ahogyan a téren egymást szólítják, vagy ahogyan a tejboltban a Dusi néni, a téesz irodán meg a Tóni bácsi böki oda, hogy no, mi van, mi kéne? Nem. Más nevet kaptak. Idegen, ismeretlen nevet. Minden magyar nevet szlovákul írtak le. Így lett a Ferencből František, Istvánból Štefan, Imréből Imrich, Jánosból Ján, Sándorból Alexander, Ilonából Helena, Erzsébetből Alžbeta. De még a családnevük is megváltozott: Bölc, Baláz, Herdič, Kiš, Lelkeš, Šimon, Šomodi, Žemle, Čáno, Čiziková, Čomorová, Hedi, Hólde, Mađaričová, Nadová.

– Tanárnő kérem, engem nem így hívnak, én ezt nem veszem át, javítsák ki!

– folytatta Feri. Szemében égett a tűz. A felháborodás, a harag. Hogy elvették. Ezt is! Még a nevét is! Apjától és anyjától elvették a földjüket, az egyetlen vagyonukat, amit most a téesz művel. Elvették az állatokat is, meg a lovat. A Laci lovat, akiről apja annyi mindent mesélt, de már rég nem él, mert megszakadt, mert a téeszben annyit pakoltak a kocsira, hogy nem tudta elhúzni. És a Laci lovat akkor leölték. Kolbászt csináltak belőle és szétosztották a téesztagok között, a néphatalom ajándékeként. De az apja nem kért belőle. És most még a nevét is elvették! Azt, ahogyan hívják!

Innen is, onnan is fütty csattant, no meg taps. Az osztály lázadt. Ez az, Feri, mond meg! Ne hagyd magad! – kiáltották a gyermekek. A tanárnő meg sem mert mozdulni.

– Ne csináljátok, fiúk! – motyogta halkán, hogy még maga sem hallotta. Tudta, hogy mit jelent ez a lázadás. És a szívében, ott mélyen, legbelül egyet is értett velük. De ezt nem merte kimutatni. És azt is tudta, mert ismerte a növendékeit, Ferit is ismerte, hogy ennek nem lesz jó vége.

De Feri nem fejezte be. Kiment a katedrához, és a tanárnő asztalára lerakta a személyi igazolványát.

– Nem veszem át, javítsák ki! Engem nem így hívnak! Ez nem az én nevem!

– mondta határozott hangon és visszament a helyére. És az összes gyermek felállt és mindenki visszavitte az igazolványát és lerakta a tanárnő asztalára.

Az egész osztály.

Mind a negyven gyermek.

Mert egynek sem úgy írták le a nevét, ahogyan hívják.

A tanárnő megzavarodott. Mit csináljon? Nem tudta. Csak annyit tudott, hogy ha most a fiúk mellé áll, és az ő véleményüket képviseli a hatalom, vagyis az igazgató elvtárs irányába, akkor kirúgják az állásából és soha többé nem taníthat. Pedig erre szentelte az életét. Hogy vadócba rózsát öltjön.

Döntött.

Túl kell élni. Ezt is, mint minden mást. A marhavagont, a Szudétákat, a deportálást, Špindlerův Mlýnt és a jogfosztottságot. A túlélés iránti vágy óhaj és sóhaj, ösztön, félelem, erő. Soha többé nem akart a vesztes oldalra állni.

– Jól van, Feri, gyere le velem az igazgató elvtárshoz, neki mondd el, hogy mit akarsz! – motyogta halkán, de ezt a halk motyogást az egész osztály hallotta. Ez az, Feri, mondd meg neki! – kiáltották amolyan válasz gyanánt innen is meg onnan is. És Feri tapsviharban ment ki a tereméből. Ő lett az osztály hőse.

Az igazgató elvtárs roppant ideges lett, amikor a tanárnő elmondta, hogy mi történt az osztályfőnöki órán. Rágyújtott egy cigarettára, és a füstöt teljes erőből Ferrire fújva kiáltotta: Mit képzelsz te taknyos kölyök? Kinek a kenyérét eszed? Ha jó a szlovák kenyér, akkor szépen behúzd a seggedet és elfogadod a néphatalom rendjét, mert ez már lázadás, és tudod mit csinál a néphatalom a lázadókkal? Kicsinálja! – és itt az igazgató elvtárs a nagyobb nyomaték kedvéért a nyaka előtt elhúzta a kezét. Pontosan tudta, hogyha ez a kölyök balhét csinál, akkor abból még neki is baja lehet. És hiába ácsingózik egy jobb állásért Levicére, sohasem kaphatja meg, mert még helyi szinten sem tudta leverni a néphatalom elleni felkelést. Gyenge és tutyimutyi emberré válik a tankerület, és ami még rosszabb, a Párt előtt. És akkor vége. Vége mindennek. És ráadásul még az asszony is a fejére száll. No, ez lenne a legrosszabb, mind közül. Ezt tudná legkevésbé elviselni. Az otthoni lapos megjegyzéseket. Hogy semmire sem jó. Még egy diákot, egy 14 éves kamaszt sem tud megfogni.

– Átveszed vagy sem? – üvöltötte az igazgató elvtárs.

– Engem nem így hívnak – válaszolta csöndesen Feri. Félt, már hogyne félt volna, de azt is tudta, hogy igaza van. Mert más a neve, mint amit rákényszerítenek.

– Szóval, nem veszed át? – kiáltotta az igazgató. Feri megrázta a fejét. Akkor a pofont kapott, hogy majdnem lerepült a feje.

– És most már átveszed? – hallotta Feri kívülről, messziről az igazgató hangját. Apjára gondolt, arra, hogy mit ugatnak itt a szlovákok, ez egy ősi magyar föld, itt mindenki magyarul beszél, de itt mindent elvettek a magyaroktól, még az apja Laci lovát is, és most még a nevüket is. Megrázta a fejét. Nem. Ki kell állni az igazunkért! Egyszer véget kell vetni ennek a folyamatnak! Nem! A nevemet már nem adom!

– Szóval nem. Így is jó. – válaszolt az igazgató elvtárs és egy újabb pofonnal honorálta Feri makacsságát.

A vércsepp úgy csöppent a galléra, hogy nem is látszódtott, honnan jött. Pedig jött, határozottan. A többiekkel együtt. A pofontól eleredt Feri orra vére és televérezte az ingét.

– Átveszed, te kurva kölyök! – ordította az igazgató és visszakézből egy újabb pofont küldött.

Feri megszedült. Látása elhomályosult. Az ütlegektől az inge csurom vér lett, akarata meggyengült, ellenállása megtört. Nem volt már más vágya, mintsem az, hogy hagyják abba. Hogy ne fájjon. A pofon, a verés, a szégyen. És hogy elmehessen. Szabadon. És szabadon azt tehessen, amit csak akar. A szabadság, és hogy ne verjék.

Mert a fájdalom a lelkébe, a szívébe és a húsába hatolt. És megölt mindent és mindenkit.

Bólintott. Igen, ő is szlovák.

És átvette az igazolványt.

És szégyellte magát.

És amikor hazatért, otthon, magára zárta a garázs ajtaját, és bosszúból, mérgéből, a biciklije küllőjét piros-fehér-zöld szigetelő szalaggal tekerte körbe.

Az összes küllőt.

Ország László: Máskép, 02

Merengő

Kilenc sor Rippl-Rónai pasztelljéhez

I.

Nem csupán egy háttér –
s arcát elfedő alak:
de magányban merengő,
ki talán önmagát okolja –
vagy félelmeit fedi el.

II.

Kerti pad, lombtalan fák
díszlete – s a másodperc
pasztell-színeit őrzi
a kimerevített pillanat.

Meggyfavirágzás 1909.

Négy haiku Rippl-Rónai festménye okán

I.

Kilencszázkilenc:
meggyfák szirmai között
kései tavasz.

II.

A kert – s egy modell:
kinek arcát kalapja
szinte elfedi.

III.

A modell: talán
Lazarine. Sziluettje
hozzá hasonló.

IV.

Az egykoron volt
elmúló harmóniát
őrzi e vászon.

[abúzus]

Istálló-homályban jászolos kisdéd,
száraz fűben viaszbabák mellette,
és vér. Mint mikor a borját ellette
mama egyetlen tehene. Hogy hitted

addig el bárkinek, hogy nincs fájdalom,
hogy a csend véd bármitől? Szerencsétlen.
Persze tartottad szád, hogy a kedvében
járhass, és az utálat az ajkadon

gennyes herpeszt növesztett. Elégtelen
voltál így is. A két percnyi félelem
szülte a szonettet. Hogy elfogadtad –

mint keresztet – az elfogadhatatlant.
A lét-líra hitted volna, hogy kikezsd?
Verses palást magadon. Dehogy hitted.

[versnyelv helyett]

Úgy surrantál gesztusaiddal szótlán,
mint az arcon mélyülő régi árkok,
vagy mint a test, ha sejtí a szilánkot,
és elmerül a falcolt fájdalomban.

Hat óra húszkor fölteszem a kávé,
gépies, alvó rutinnal lélegzem.
Kávéillat, köd és némi véletlen:
ennyi a reggel, a többi ajándék.

Életfogytiglan-lét, mellyel meglepem
e tényszerű lépcsőházi szegleten
magam magam – – magam számára börtön.

A költeményt is csak hiába gyötröm,
mert versnyelv helyett csupán a tarló van –
ahogy az izom rándul a tarkóban.

Bármelyik napod

bármelyik napod
ünnep lehet hétköznapi
szintén... bármelyik

minden hegyen van
legmagasabb lassú út
fel-le sietős

nem kell több annál
ami vagy ha annyi vagy
amennyi lehetsz

visszafelé nem
vezet út bár előre
tán járhatatlan

sietve – lassan
haladni szépen állni
éppen ott... ahol

a kelő Napban
drágakövek a parton
ám este kavics

tegnap is ma volt
felhő szél fű fa virág
hol sötét hol-Nap

örömdben mint
vágott virág tette kész
a szomorúság

hársak alatt a
rég széken nyitott könyv
benne szél lapoz

Nagyatád, 2023

GÁSPÁR FERENC: A SOMOGYVÁRMEGYEI BERZSENYI IRODALMI TÁRSASÁG TÖRTÉNETE, 1904–1909

Sajtó-tükör-kép

A Somogyvármegyei Berzsényi Irodalmi Társaság az 1904-ben történt létrejöttét követően három alkalommal is (1925-ben, 1946-ban és 1985-ben) újra alakult.

Hortobágyi Ágost – az 1925-tel kezdődő időszakban a társaság elnöke – ki-jelenti, hogy „az összes iratok a forradalomkor [1918-ra utal – G. F.] eltűntek. [...] A fényesen sikerült bemutatkozó ünnepély után még négy vagy öt székfoglaló ülést tartott a társaság, aztán a nagy részvétlenség, a szokott nemtörődömség és valószínűleg a személyeskedések turáni átka miatt is a társaság elnémult, egy ideig csak papíron létezett, de 1907-ben már az Almanachokban sem szerepelt; szó nélkül kimúlt.” Közli a tagság névsorát, ami hiányos, ráadásul számos tévedést találunk benne. (HORTOBÁGYI, 1929, 6–7.)

Fél évszázaddal később Laczkó András ismertette Roboz István és a Berzsényi Társaság kapcsolatát (Laczkó, 1979, 254–258), majd pár év múlva a társaság 1904. évi megalakulásának körülményeit, de ekkor sem beszélt az azt követő küzdelmes időszakról. (LACZKÓ, 1993, 25.)

A hiány megszüntetésére első ízben a *Kaposvári Rippl-Rónai Múzeum Közleményei* 2020. évi kötetében megjelent tanulmány vállalkozott. (GÁSPÁR, 2020, 223–250.) A korabeli sajtóra alapozott további folyamatos kutatás újabb ismeretekkel bővítette tudásunkat. A történések bemutatása során a tisztelt olvasó talán soknak vagy indokolatlannak tarthatja a kortárs lapok írásainak túlzott terjedelmű idézését, ám a belőlük áradó korhangulat ismerete segíthet az utólagos téves megállapítások, minősítések elkerülésében. A témánkra vonatkozó időszakban Kaposváron megjelenő valamennyi újság tételes feldolgozása során, annak ellenére, hogy egyazon eseményről valamennyien tudósítottak, és különböző társadalmi, politikai, üzleti érdekkörök álltak mögöttük, egészen rendkívüli módon egyetlen esetben sem lehet rálelni egymásnak ellentmondó vagy egymással vitatkozó álláspont, nézet megjelenítésére. A jelen közleményben fellelhető idézetek kiválasztásánál a válogatás alapját az azokban megjelenő tájékoztatás minősége szabta meg számomra.

Mielőtt az irodalmi társaság létrejöttét bemutatnánk, az előzmények tekintetében feltétlenül szólnunk kell az 1891-ben alakult Somogyvármegyei Közművelődési Egyesületről, amely célul tűzte ki, hogy „a magyar közművelődést és hazafias szellemet terjeszti [...]”. Első feladata tehát az volt, hogy teljesen magyarrá tegye Somogy vármegyét!” (CSÁNKI, 577.) Nyíltan ki nem mondott, de egyik tényleges célja a megye déli és keleti részén élő, mintegy a lakosság tizedrészét képező nem magyar anyanyelvű lakosság különféle módszerekkel (elsősorban az iskolai oktatás-neveléssel, a magyar nyelvű irodalom terjesztésével) megvalósuló beolvasztása.

A *Somogyi Ujság* három egymást követő számában, 1898. július 12-én, 19-én és 26-án sürgeti „irodalmi kör” létrehozását Kaposváron. Az utolsóból idézünk: „akkor, amikor ez a kérdés még csak pár ideális ember lelkében szunnyadozott s mikor e pár ideális ember mint távol jövőről ábrándozott Somogy megye irodalmi

életének fellendüléséről. Hangoztattuk mi akkor is [azaz két éve – G. F.] terveinket; kidolgoztuk mi már akkor nemcsak képzeletben, de papiroson is a kör megalakítására, anyagi és szellemi fönntartására vonatkozó egész programunkat.

De nem tudták vagy nem akarták megérteni, hogy amit kulturális célra áldozunk, az nem is áldozat, hanem kötelesség, úgyszólván szükséges adó. Avagy tán nem szükséges, avagy tán nem kötelesség-e a szellem ápolása, a megyének minden kis régéhez fűződő emlék föllevenítése, a megyében élt, ott működő, a megye dicsőségére küzdő nagyjaink szellemének ápolása, fönntartása?

Mert hát mi más szebb célja lehetne a fölállítandó körnek, mint a nagyjainak emlékét megőrizni, hogy példaképeink legyenek; feldolgozni, megalkotni a megye egész irodalmát, városaink, falvaink történetét, költészetét, szóval mindazt, ami eddig fönntartotta, ami eddig élte.” (S. Antal: *Néhány szó az „Irodalmi Kör” kérdéséhez! Somogyi Ujság*, 1898. július 26.)

A kaposvári „Berzsényi” Szabadkőműves-páholy 1902-ben megalkotott Munkatervébe más, „aktuális” feladatok mellé beemelte a korábbi években már hangoztatott célkitűzéseket: „Elő kell mozdítanunk a magyarosodást megyénk azon helyiségeiben, melyeknek lakói nem magyar anyanyelvűek, s Horvátországba szakadt testvéreinket is meg kell tartanunk a nemzetnek. [...] Azon kell lennünk, hogy az évek előtt tervbe vett monográfia helyi erők közreműködésével mielőbb létre is jöjjen. [...] Minden alkalmat meg kell ragadnunk, hogy helyi jeleseink emlékeit méltó ünnepélyek rendezésével, esetleg képeik megfestésével vagy szobraik ércbe öntésével föllevenítsük és megörökítsük. [...] Elő kell segítenünk egy irodalmi egyesület alakítását [...]” (GÁSPÁR, 2012, 83.)

Irodalmi társasággal kapcsolatos hírekről ismételtelen csak 1904 elején értesültek a kaposváriak, a *Somogy* című hetilapból. A városban ekkor már 60 bejegyzett egyesület volt. „[...] Kaposvárott irodalmi társaságot akarnak alakítani a helybeli és megyei írók, hírlapírók, amilyen társaságok már az ország számos megyéjében működésben vannak, és pedig szép eredménnyel. [...]

Célja: saját kebeléből is a tehetségek jó alkotásait terjeszteni. Ha egy író maga áll vállalata mellett, elporlik; ha a társaság üti rá pecsétjét, sokkal biztosabb az eredmény. [...]

Irodalmunk a magyarság millióinak erős páncéla a külföldi sugalmazott vagy rosszindulatú sajtó támadásai ellen. [Már akkor is? G. F.] [...] Tehát csak előre, fiatal barátaim! Előre. [...]

De mielőtt az első lépést megtennék író társaim, fontolják meg: Tudnak-e sokat túrni, sokat fáradni? Kritikát, előítéletet legyőzni? Jeget olvasztani?

Hogyne tudnának! Hiszen az északi sarkon még az óriás jéghegyek is megindulnak, ha rájuk süt a nap! Tehát csak előre!” (ROBOZ István: *Irodalmi társaság Kaposvárott*, *Somogy*, 1904. február 21.)

A Roboz István vezetésével működő tíztagú előkészítő bizottságban megkezdődött az alakuló ülésre meghívandók összeírása. A létesítendő irodalmi társaság mindazokat várta, akik Kaposváron vagy a megyében „irodalmi munkásságot fejte-

nek ki, vagy akik igaz lélekkel pártolják a magyar irodalmat, s így válnak a társaság igen nagy hasznára. [...] a társaság tagjai nemcsak férfiak, hanem nők is lehetnek, akik éppen olyan jogokkal fognak bírni, mint a férfi tagok. Az előkészítő bizottság [...] úgy határozott, hogy még e hét folyamán száztagú szervező értekezletet hív össze az új városháza nagytermébe [...]. Ez a száztagú nagybizottság határozza el, hogy városunk és vármegyénk társadalmából mily számmal vonja az új tagokat a társaság kebelére.” (A *kaposvári irodalmi társaság, Somogy, 1904. március 27.*)

Április végére már biztossá válik a megalakulás lehetősége, mert az Országos Irodalmi Szövetség, amely a Dunántúlon három „erősséget” (Győr, Pécs, Kaposvár) kívánt létrehozni, szellemi és anyagi támogatásáról biztosítja a szervezőket. Ezzel egyidejűleg megkezdődik működését az alapszabály-előkészítő bizottság.

Hozzávetőlegesen egy hónap alatt elkészül az alapszabály (legtöbbször Roboz István lakásán találkoztak és dolgoztak létrehozói), és május első napjaiban kiküldik a meghívókat a május 15-én 15 órakor a városháza dísztermében tartandó alakuló közgyűlésre. (*Kész az alapszabály, Somogy, 1904. május 1.*)

Egy héttel később jelenik meg a felhívás Somogymegye irodalompártoló közönségéhez: „Somogyban egy az egész vármegyére kiterjedő irodalmi társaság van alakulóban, amely a megyei írókat, szónokokat és az egész irodalompártoló közönséget lesz hivatva nemes törekvésben egyesíteni.

A cél szép, fenséges és hazafias! Minden szépért és jóért lelkesedni tudó fia e megyének szívéből örülhet, ha sikerül meggyűjtanunk azt a fáklyát, amelyhez a lángot közéletünk, társadalmunk minden tetre kész tagjának szítani szent kötelessége.

Mert mi az irodalmi társaság hivatása?

Kezdő tehetségeket felfedezni, nevelni az irodalomnak.

A könyvirodalmat megkedveltetni, terjesztetni, hogy általa és benne a műveltséget és idealizmust hintsük a lelkekbe.

Irodalmi nagyjaink nevét, műveit minél ismertebbekké tenni. Egy Eötvös br., Vörösmarty, Arany, Petőfi nevei messzebb hangzanak, mint bármily nagy acélágyúé; ez öl, rombol, amaz ellenben termékenyít, világosságot visz mindenfelé.

Célja: saját kebeléből is a tehetségek jó alkotásait terjesztetni, mert ha egy kezdő író csak maga áll vállalata mellett, elporlik, ha egy társaság üti rá pecsétjét, sokkal biztosabb az eredmény.

Felkutatni Somogy nagyjait a múltban, s emléküknél világot gyűjtani, sírjait a kegyelet virágaival beültetni: egy Zrínyinek, a költőnek, Berzsenyinek, Csoknainak lánglelkét, amelyek egykor a megye büszkeségei voltak, új életre kelteni.

Egybegyűjtani Somogy megye azon élő nagyjait, kik bár elszakadtak szülőmegyéjüktől, lelkükben még Somogyhoz vannak láncolva, és szívesen áldoznak azon az oltáron, melyet régi otthonukban földijeik emelnek.

Felkeresni a költészet azon gazdag kincsesbányáit, melyekben a somogyi népköltészet örökbecsű, de könnyen veszendőbe jutó termékei vannak összehalmozódva, s megmenteni a nemzetnek e nagy értékű szellemi vagyonát, hogy ezzel is hozzájáruljon a műköltészetnek megnevesedéséhez és igaz magyar szellemben való fejlődéséhez.

Célja: felolvasásokkal szórakoztatni a közönséget, mert egy írói gárda működésében mindig van bizonyos inger, hatás, mely tüzel, érdeklődést kelt.

Aztán mindenekelőtt az irodalomban nyelvünket szolgálni, mely kincsünk, talizmánunk, mindenünk! A magyar irodalom az a nemzetnek, ami a nap a tenyészetnek, az életnek: világít, érlel, termékenyít. Irodalmunk a magyarság millióinak erős páncélja: védi nevünket, dicsőségünket, történeti múltunkat.

Íme, csak csepp a tengerből: néhány részlet az irodalmi társaság hivatásából.

Előre hát! Tömörüljünk, alakuljunk!

Egy porszem is valami; a porszemek milliárdjai égisz éri piramis!

Somogy egyik legrégebb s mindig vezér vármegyéje volt az országnak: az első Árpádok okleveleiben már ott találjuk; ez a föld, hol Kupa a nemzeti ellenállás zászlaját felemelte, amely látta IV. Béla bujdosását, amely az egész ország helyett elszenvedte a török harcok legerősebb viharait. Itt buzdult dalra a lánnglelkű Csokonai, itt élte remeteéletét a romlásnak indult nemzetét tette serkentő Berzsenyi Dániel, itt rengett bölcsője a szelíd, de fennkölt lelkű Virág Benedeknek. Lakosságának ősi erényei mindig tündököltek – bizonyára most is ott lesz egy irodalmi nagykeresztelésen [sic!], midőn szépért hevülő fiai a művelődés, édes nyelvünk oltárainál meggyújtják az áldozat tüzeit! [...]

Tömörüljünk minél számosabban a felemelt zászló alá, s az eszmének győznie kell! Gondoljunk a legnagyobb magyar idealista jelmondatára: Nyelvében él a nemzet!

Kaposvár, 1904. május 1., az 1904. április 18-án tartott nagy előértekezlet megbízásából:

Roboz István elnök, Dr. Pete Márton jegyző.” (*Felhívás Somogymegye irodalompartoló közönségéhez! Somogy, 1904. május 8.*)

Május 15-én a városháza dísztermében az alakuló ülést Roboz István nyitotta meg, majd ő is mondott ünnepi beszédet. Azt követően Szundy Károly, az Országos Irodalmi Szövetség főtítkára ígért támogatást a szövetség nevében. Az alapszabály-tervezetet Pete Márton ismertette, „beható vitát követően csekély módosítással” elfogadták, a Függelékben közlöm. Beszédéből csak két fontos mondatot idézek, amelyek értelmezésére a későbbiekben térek ki: „[...] Miként a régi fegyvertársakat: bennünket is lánc fűzzön össze úgy, hogy az elmaradót is magunkkal ragadjuk lelkesedésünk vonzó láncain! Az összetartás legyen jelszavunk, s kitarítás legyen küzdő fegyverünk!” (A „*Somogyvármegyei Berzsenyi társaság*” megalakulása, *Somogy, 1904. május 22.*)

Megválasztották a tisztikart: elnök: Roboz István, alelnökök: Szalay Fruzina és dr. Andorka Elek, főtítkár: dr. Pete Márton, títkár: dr. Kohlbach Bertalan, pénztáros: Psik Andor, ellenőr: Noszlopy Tivadar, ügyész: dr. Csonka Ede. Az ünnepség az üdvözlő táviratok és levelek felolvasásával ért véget. Az eseményről szóló tudósítás címében, illetve szövegében első ízben találkozunk az alapszabálynak megfelelő „Somogyvármegyei Berzsenyi irodalmi társaság” megnevezéssel. A társaság névhasználatát a sajtóban kaotikus volt: Kaposvári irodalmi társaság, Irodalmi kör, So-

mogyvármegyei irodalmi társaság, Somogyvármegyei Berzsényi társaság, Somogyvármegyei Berzsényi kör. Ez a jelenség – nemegyszer ugyanazon hírlapi tudósításon belül is – gyakorta ismétlődik.

A megyehatáron túli első szereplés az Országos Irodalmi Szövetség meghívására történt, a Vas Gereben-emléktábla avatásán és az emlékünnepeken (1904. június 19., Fürged, szülőház), amelyen a társaságot Pete Márton képviselte. A *Somogy* részletesen beszámolt az eseményről, majd ismételtelen közölte, hogy a társaság alapszabályát a belügyminiszter jóváhagyta, és buzdítják a nagyközönséget a közreműködésre. (*Vas Gereben-emlékünnepe Fürgeden, Somogy*, 1904. június 26.) A szeptember 17-én megtartott rendkívüli ülésén határozatot hoznak arról, hogy a (szóhasználatuk szerint) bemutató ülést a városháza dísztermében október 23-án tartják meg.

Az eseményről a *Somogy* három oldalán végigfutó, részletes tudósítás olvasható. A város már kora reggel fel volt lobogózva, a városháza díszterme felvirágozva. A meghívott díszvendéget, Rákosi Jenőt szállásáról, a Korona Szállóból Andorka Elek alelnök vezetésével egy háromtagú küldöttség kísérte át a városházára. Az ajtóban Tallián Gyula főispán, Sárközy Béla alispán, Németh István polgármester, Melhárd Gyula esperes, Szalay Károly és további notabilitások várták. Németh István üdvözlőbeszédet mondott. Az elnöki asztalnál Roboz István, Rákosi Jenő, Kohlbach Bertalan, Endrei Ákos, Szalay Fruzina foglalt helyet. A Koronában hetven fő részvételével társas ebédet rendeztek, amelyen a híres primás, Szimpliciusz (Barcza József) és zenekara muzsikált. A pohárköszöntők sorát Berzsényi Gerő nyitotta meg, őt követte Rákosi Jenő, Szalay Károly, Tallián Gyula, Melhárd Gyula és Szabó Kálmán. Az emelkedett hangú tudósítás különös utóhanggal zárul, amely akár profécianak is felfogható: „Ebbe az öröm- és méztengerbe azonban néhány ürömcsepp is vegyült! Most az ünnepi hangulatot nem akarjuk semmi sötét színnel zavarni; de alkalmilag rovasra jön, mert elhallgatni kár volna! A társaság lelkesedését nem alterálja ugyan, de mint jellemző dolgokat kötelességünk lesz felemlíteni.

Hiszen nem egy zsenge társasággal, de még Julius Caesarral is megtörtént, hogy midőn egyszer a koszorúgarmadák közt haladt az ujjongó tömeg útjában, egy polgár a gombját varrta fel.

– Hát te nem látod a hőst? – dörgött a hömpölygő néparadat.

– Engem az ilyféle nem érdekel – szolt a profán ember –, látjátok, hogy a gombomat varrom!”

A lap közli Endrei Ákos Berzsényi költészetének erkölcsi motívumai című, az ünnep tiszteletére megszületett terjedelmes tanulmányát, és a beérkezett üdvözlő táviratok szövegét. (*Az irodalmi társaság ünnepe, Somogy*, 1904. október 30.)

A másik helyi újság, a *Kaposvár* is vezércikkben tudósít az eseményről: „Fontos és messze kiható kultúrünnepre virradt ma városunk és vármegyénk magyar népe. A nemzeti művelődésnek készülnek ma oltárt emelni azok, kik felfognak a nemzeti eszmének és az ideális gondolkodás terjedésének csodálatos összeforrasztó és nemesítő erejét, egy, működésében az egész vármegyére kiterjedő irodalmi egye-

sületet alapítottak, a megye egyik legmagasztosabban gondolkodó fiának, Berzsényi Dánielnek égisze alatt. Az oltár tűzének élesztéséhez hozzájárulni nemes honfíú lelkesedésükkel eljönnek hozzánk az ország különböző részeiből a hasonló célú egyesületek küldöttei, élükön Rákosi Jenővel, a magyar hírlapírói gárda lánglelkű vezérével.

Nagy jelentőségű városunkra és vármegyénkre nézve a kulturális ünnep nem csak azért, mivel hozzájárul szellemi életünk fellendítéséhez, és ismét összehoz mindnyájunkat egy táborba, egy nemes eszme kultiválására, bennünket, kik sokszor különböző utakon járunk.

Fontos azért is, mivel a magyar szellem, a magyar nemzetiség megerősítését szolgálja. Ma már mindnyájan meg vagyunk győződve arról, hogy nemcsak oly vidéken kell a magyar kultúra terjesztésére törekedni, ahol idegen nemzetiségek fenyegetik az uralkodni hivatott és rendelt magyar nemzet életfáját, hanem még sokkal inkább ott, ahol a magyar faj uralkodik, s éppen veszélytelensége tudatában könnyen elbizakodik, s elhanyagolja nemzeti kultúráját. A kozmopolitizmus veszedelme sehol nem üthet könnyebben rést a nemzeti kultúrában, mint ott, ahol azt nem kell féltenuünk.

És ezért örömmel üdvözljük Somogy megyében a nemzeti művelődésnek mai nappal felépítendő új védőbástyáját. Rajta leszünk, hogy közönségünk állandó érdeklődésének tárgya legyen e nemes irányú egyesület. Annak tagjait pedig arra kérjük, hogy őrizték meg a szent ügy iránti lelkesedésüket állandóan, s a társaság szellemét tegyék méltóvá ama nagy magyar emlékéhez, kinek nevét zászlójukra írták, s ki azt hirdette:

Megyek rendeltetésem pályafutásain, A szebb s nemesb lelkeknek útján.”
(*Berzsényi társaság, Kaposvár, 1904. október 23. 1.*)

Az ülést közvetlenül megelőző órákban vált taggá dr. Szabó Kálmán (volt kaposvári polgármester és országgyűlési képviselő, időszakunkban ügyvéd), Dömény József lelkész, Pap János tanító, és felolvasták Kiss József, Pekár Gyula és Endrődi Sándor köszönőlevelét, abból az alkalomból, hogy őket a Berzsényi Irodalmi Társaság tiszteletbeli tagjává választották. A tudósítást olvasva azt gondolhatnánk, minden a legnagyobb rendben van. A valóság ennél árnyaltabb, mert az emelkedett hangulat elmúltával, egy héttel később ugyanezen lap így kesereg: „A kört igen helyesen nem a városnak, de az egész megyének csinálták. A városi ünnepről a vidék teljesen hiányzott. Csak két Berzsényi rokon volt jelen vidékről. Nem arról van szó, hogy pártolja-e a vidék a kaposvári kört, hanem arról, van-e a vármegyének olyan közönsége, amelynek az ilyenféle dolgokban való részvétel lelki szükséglete.” (*A Berzsényi kör ünnepélyéről. Egy kellemetlen ügy, Kaposvár, 1904. október 30. 3.*)

November végén a társaság közhírré teszi, hogy az alapszabályban meghatározott módon átvehető az Országos Irodalmi Szövetség évkönyve, továbbá a szövetség kiadványai közül „irodalmi jeleseinktől” öt további kötet, ami már önmagában is „többet ér a tagdíjnál”. Felszólítja a pártoló tagokat a könyvek átvételére. A közleményt már átlengi bizonyos keserűség, amikor egyúttal szövé teszi, hogy kicsi a

taglétszám, pedig egy kirándulásért vagy pár órás bankettért ennek az összegnek többszörösét fizetik, és azon 2-300 egyén is részt vesz. (A *Somogyvármegyei Berzsenyi Irodalmi társaság...*, *Somogy*, 1904. november 27.)

A december 4-én megtartott ülésen a városháza nagytermében két felolvasásra is sor került; Danka István és Melhárd Gyula olvasta fel művét. „Szép közönség volt, de sajnos nem akkora, minőt megérdemelt volna a két élvezetes felolvasás [...]” (A *irodalmi társaság...* *Somogy*, 1904. december 11.) A *Somogyi Ujság* egyértelműben fogalmaz: „Sajnos, hogy ezen a minden ízében érdekes gyűlésen oly csekély számban jelent meg a közönség, hogy e felett csodálkozásunkat kell kifejeznünk.” (A *Berzsenyi irodalmi társaság*, *Somogyi Ujság*, 1904. december 14. 3.)

A Somogymegyei Berzsenyi Irodalmi Társaság 1905. január 15-én Szabó Kálmán elnökletével tartotta meg éves közgyűlését. „Midőn május havában lelkes felhívásra a városháza nagytermében gyülekezett Kaposvár áldozatkész közönsége, nem sejtette volna senki, hogy [az] első közgyűlésen a titkári jelentés »beteg, tespedt« szervezetről fog szólni. [...] a vármegye és a kaposvári közönség közönye dermesztő fagyként hat e még zsenge palántára, viszonya az »Orsz. Irodalmi Szövetség«-hez anyagilag sorvasztja a társaságnak ma még igen csekély jövedelmét. Az alapításkor 62 tag között csak 44 tett eleget köteletségének. A társasággal szemben tanúsított közönyt azzal indokolja egyik is, másik is, hogy a S. B. I. T. [sic!] a szabadkőművesek alkotása, és mint ilyen intézményt nem támogathatja. Nos, hát ez nem áll! [Valamennyi kiemelés az eredetiben. G. F.] Sem Roboz István, sem Kisfaludy Attala nem szabadkőművesek, pedig ezek alkották meg; és ha esetleg lesz [helyesebben: van! G. F.] a rendes tagjai között ily tag, az inkább előnye, mint hátránya lehet a társaságnak, mert ezek az urak – köztudomás szerint – minden jó ügyben fáradoznak, és ami irodalmi társaságban a fő – dolgoznak.”

Roboz István valóban nem volt szabadkőműves, Kisfaludy Atala meg nem is lehetett az, mert a páholyba nőket nem vettek fel! Teljes joggal nevesíthette tehát őket az írás szerzője. Ezzel együtt a cáfolatban szereplő „ezek az urak” kitétel tipikus freudi elszólás (azaz egy rejtett gondolat akarunk ellenére a felszínre tör, és okoz gyakorta kellemetlenséget), ugyanis ők nemcsak (feltételesen) a jövőben, de már ténylegesen is jelen voltak a Berzsenyi Irodalmi Társaság tagjai között.

„A közönséghez fordulunk! – folytatódik tovább az írás – Támogassa a S. B. I. T.-ot, [sic!] melynek céljai, törekvései tisztán *magyar nemzetiek*, lépjenek be pártoló tagoknak, látogassák meg felolvasásait, hogy ne ismétlődjék ama *szégyenletes* helyzet, hogy felolvasóülését üres teremben tartja, mint történt múlt vasárnap, midőn Roboz István és Pete Márton dr. 30 (harminc) ember előtt (köztük 5 hölgy és 2 polgári iskolai leányka) tartotta székfoglalóját.” (A „*Somogymegyei Berzsenyi Irodalmi Társaság*”-tól, *Somogy*, 1905. január 22.) Pontosabban: a beteg Roboz István helyett Kohlbach Bertalan titkár olvasta fel A toll című dolgozatot, majd Pete Márton szavalt el saját verseiből néhányat. A *Kaposvár* című lapban Noszlopy Tivadar kesereg. „Nem értem azt a nagy közömbösséget, amelyet a vármegye és székvárosunk, Kaposvár részéről ez új irodalmi társulattal szemben látok. Pedig az ünnepélyes meg-

nyitásból ítélve abban a hitben voltam, hogy társulatunk csakhamar virágzásnak fog indulni.

Alapító, különösen a pártoló tagok szép számban jelentkeztek, de azóta csend és nyugalom!

A társaság tagjai érdekes felolvasásokat tartanak, mégis, amíg a megnyitóünnepélyen a városház nagytermét zsúfolásig megtöltötte a városi és vidéki előkelő közönség; a második ülésen a múlt év december havában oly csekély számban voltak jelen, hogy ennek okát elképzelni nem tudom. [...]

A mi különleges nemzeti viszonyaink mellett nagyon meg kell becsülni az irodalmi társaságokat, amelyek édes magyar nyelvünk fejlesztését s irodalmunk művelését tűzték feladatul!

A Somogyvármegyei Berzsenyi Irodalmi Társaság is, mely egy nagy névhez van fűzve, lehetetlen, hogy a közönség áldozatául essék!

Noszlopy Tivadar.” (A „*Somogyvármegyei Berzsenyi Irodalmi Társaság*”, Kaposvár, 1905. január 26. 2.)

* * *

Ezen a ponton kitérőt kell tennünk, hogy értelmezni tudjuk a *Somogy* szabadkőművességgel kapcsolatos felvetését. Úgy tűnik, a városban nem maradt titokban a szabadkőműves-páholy létezése. Már 1903-ban, a Zenekedvelők Egyesülete megalakulásánál kibontakozott vitában – miszerint a városban túl sok egyesület alakul és működik, amelyek megosztják az érdeklődőket – felmerült a kaposvári szabadkőművesek titkos jelenléte. Az egyesületek nagy számára vonatkozó állítás három évtized múltával is érvényes maradt, úgy tűnik, ez a jelenség végigkíséri a megyeszékhely történetét. „Városunknak több mint száz különböző célú és értékű egyesülete van, és mindegyik azt ambicionálja, hogy a tagok számát és így a jövedelmet illetően ő legyen az első. Senkinek nem akarják megengedni nálunk, hogy négy-öt egyesületnél kevesebben legyenek érdekelve. Kaposvár lakóinak igen tekintélyes része elvárzik a tagdíjakon, és örökre meghal a kultúra számára. Ehhez járul a sok anyagi és egyéb gond, a szórakozásnak a tanulás fölé helyezése, a kényelmes nemtörődomség, a klikkek áskálódása, a sok-sok személyes sérelem, a mellözöttség bosszúja, a kelő figyelem és propaganda hiánya, a jó vagy rossz időjárás, a feledékenység, a más irányban való elfoglaltság és még százféle ürügy és mentegetőzés, ami ellen nincs orvosság, és amibe bele kell törődni.” (HETYEY, 1937, 12.)

A szabadkőművesek lapjának tekinthető Kaposvárban megjelent írás lábjegyzetében a szabadkőműves szerkesztő a Zenekedvelők Egyesülete vonatkozásában megjegyzi: „Jól értesült egyének még – uramfia! – holmi szabadkőműves-páholyról is beszélnek. Bár igazuk lenne!” (*Egyesületeink*, Kaposvár, 1903. október 8. 1–2.)

Le meri írni mindezt, amikor ő tudja a legjobban, hogy a „zenekedvelő kör” gyakorlati megvalósulása a Zenekedvelők Egyesülete, amelynek alelnöke dr. Müller Nándor, a Berzsenyi Szabadkőműves-páholy főmestere, és a 24 tagú választmányában nyolc páholytag van.

Emlékezhethünk, a páholy Munkatervében szerepelt, hogy „elő kell segítenünk egy irodalmi egyesület alakítását”. Az irodalmi társaság létrehozása profán (nem szabadkőműves) körökben fogalmazódott meg, de mivel annak céljai nem voltak elmentések a páholyban uralkodó szemlélettel, 1904. március 18-án páholyhatározat született annak támogatásáról. A Somogyvármegyei Berzsényi Irodalmi Társaság megalakulásakor már az előkészítő bizottságban is őt, a nyolctagú vezetőségében három, a húsztagú választmányában négy szabadkőművest találunk.

A szabadkőműves-jelenléttel kapcsolatos szóbeszéd folyamatosan jelen volt a városban, és az értelmiség azon része, amelyet egy irodalmi társaság léte egyáltalán megérintett, ha nem is ellenségesen, de gyanakvással fogadott minden olyan hírt vagy jelenséget, amely mögött a rejtélyes szabadkőművességet lehetett sejteni. Ez indította dr. Kohlbach Bertalant, a főgimnázium tanárát, a társaság titkárát egy általa lehetségesnek vélt megoldás javasolására.

A továbbiakban beszéljenek a Berzsényi Szabadkőműves-páholy dokumentumai. Részlet a páholy május 20-i ülésének jegyzőkönyvéből: „Főmester testvér jelenti, hogy az alakulóban lévő szépirodalmi társaság titkára felkérte őt, hogy alkalmas módon, valamelyik hírlapban nyilatkozzék a páholy, hogy a szépirodalmi társaság nem a szabadkőművesek kezdeményezésére létesült, mert profán körök egy része vonakodik a társaságba tagnak belépni, miután azt hiszi, hogy az szabadkőművesi alkotás. Ajánlja testvéreknek a kérdés beható tárgyalását.

Fekete [Gyula] testvér ellenzi, hogy akár a páholy, akár valamelyik testvér ezen kérdésben hírlap útján nyilatkozzék; szerinte a támadás csak provokáció akar lenni, hogy ez a páholyt nyilvános nyilatkozatra bírja. Nekünk – úgymond – a titokzatosság a legnagyobb fegyverünk, amelyből ez idő szerint kilépnünk nem szabad. Szerinte az, aki fenti ok miatt nem lép a szépirodalmi társaságba, az nem odavaló amúgy sem. Bízok a Somogy megyei közönségben, hogy a szépirodalmi társaság ügyét nem fogja elejteni.”

Vita alakul ki, amelyben erősen megoszlanak a vélemények: Papp Kálmán cáfoló nyilatkozat megjelentetését ajánlja, amelyet úgy kell megfogalmazni, hogy egyúttal belépésre buzdítson. [!]

Faragó Lajos Feketével ért egyet: „Nem akar precedenst nyújtani arra, hogy a páholyt néhány hecckedvelő ember provokálása nyilvános nyilatkozattételre bírja. Legyen ez erőpróbája a páholynak.” Összefoglalójában Müller Nándor főmester támogatja a cáfolást, de a szavazásnál kisebbségben marad. (GÁSPÁR, 2012, 116.)

Elgondolkodtató az is, hogy a szépirodalmi társaság részéről a kérdést felvető titkár az a Kohlbach Bertalan volt, aki akkor már maga is kacérkodott a páholytag-ság gondolatával. Nehezen megválaszolható, hogy Kohlbach talán csak attól tartott, hogy a szabadkőművesség rátelepszik egy jó kezdeményezésre, és attól kezdve majd a sajátjaként kezeli azt?

Ez a kérdés általános érvényű lehet számos egyesület, jótékonyági akció esetében, napjainkig ható dilemmákkal, ugyanis az igazsághoz hozzátartozik, hogy gyakorta profánokkal végeztetett el a szövetség minden ízében szabadkőmű-

ves-munkát. Hogy aztán ennek a páholyhatározatnak mi volt a hozadéka, összességében nehéz megítélni.

A szabadkőművesektől nem állt távol, hogy a folyamatokban, történetekben való jelenlétüket csak a szövetség beavatott tagjai számára érthető üzenetekkel jelezzék (hitelesítsék, nyugtázzák) sajátjukként. Most kell emlékezzünk a Berzsényi Irodalmi Társaság alakuló ülésén Pete Márton páholytag korábban idézett mondataira. Az abban szereplő lánc a szabadkőművesesség számára fontos szimbolikus tartalommal rendelkezik, ugyanis a szövetség fiai önmagukat a szövetség láncszemeinek tekintik. Másik vonatkozásában a páholy munkák fontos, ünnepélyes mozzanata a „láncbeszéd”, amikor az összetartozást kört alkotó összekapaszkodással szimbolizálják az elhangzó beszéd tartama alatt. Hasonló üzenetet hordoz az is, hogy az ugyanerről az eseményről a Kaposváriban megjelent tudósítás az irodalmi társaság addig szokásosan használt jelmondata helyett („Nyelvében él a nemzet!”) a szabadkőműves-páholy jelmondatával, Berzsényi soraival zárul:

„Megyek rendeltetésem pályafutásain,
A jobb s nemesb lelkeknek útján.”

A véletlen egybeesés lehetőségét kizárja, hogy a Kaposváriban megjelent írás annak az Endrei Ákosnak a tollából származik, aki a Berzsényi Szabadkőműves-páholy alapító tagjaként nemcsak a munkaprogram megalkotója, hanem a páholy jelmondatának kiválasztója is. Az irodalmi társaság megalakulását a testvérek saját személyes sikerükként élték meg, és ennek a maguk módján hangot adtak.

Logikus a kérdés, hogy a páholy névadója, Berzsényi szabadkőműves volt-e, ezért választotta őt „védszelleméül” a páholy? A válasz egyértelműen nem, amint azt egy korábbi közleményben kimutattuk. (GÁSPÁR, 2015, 29–42.) A megismétlés helyett ide illőnek tartom, hogy emlékezzünk „a niklai remete” emlékének őrzését szolgáló korai történetekre:

1./ „Somogy vármegyének 1843. május 1-én Kaposvárott tartott nagygyűlésén Döbrentei Gábor kerületi főbiztos és Somogy vármegye táblabírája indítványára elhatározottat, hogy Berzsényi Dániel mellszobra a Nemzeti Múzeumban leendő elhelyezés végett elkészítetik, s esetleg hamvai fölé emlékkő is tétetik, aláírási ív nyittatván, azonnal 400 frt. gyűlt össze; a további gyűjtéssel Somssich Pál, Döbrentei Gábor és Záborszky Imre lettek megbízva. Somogy vármegye nagy levéltárának 1843. évi protokolluma, 458. lapon 1236. szám alatt.” (HORTOBÁGYI, i. m., 5.)

1858-ban Somssich Pál kezdeményezésére újabb gyűjtés indult, amely 2000 pengő forintot eredményezett, ami elegendő lett Niklán egy emlékkőre és a Nemzeti Múzeumba tervezett szoborra is. A mellszobor mintázását báró Vay Miklós (1828–1886) díjtalanul vállalta. Bécsben öntötték, 1859 novemberében már készen volt, és a múzeum könyvtárában helyezték el. Somssich Pál felszólította a múzeumot, hogy a szobrot a múzeum kertjében állítsa fel, amire 1860. május 29-én került sor. (LIBER, év nélkül, 149.)

2./ 1860-ban (Hortobágyi Ágost szerint) június 10-én (Pomogáts Béla 11-ét, Laczkó András 14-ét közöl) a niklai temetőben nagy ünnepség keretében leplezték le az obeliszkjét. (HORTOBÁGYI, i. m., 5.; POMOGÁTS, 2010, 89; LACZKÓ, 1993, 25.)

3./ Születése centenáriumán, 1876. május 6-án Szombathelyen, a vármegye-háza nagytermében centenáris ünnepséget tartottak, másnap Egyházas-Hetyén, a szülőházon ünnepélyes emléktábla-elhelyezés történt.

4./ 1891. október 11-én Szombathelyen megalakult a szombathelyi Berzsényi-szobor-bizottság, 1893. május 5-én a Berzsényi-kör, munkájuk eredményeképpen 1896. december 8-án leplezték Berzsényi egész alakos ércszobrát.

* * *

A társaság 1905. március 7-én felolvasómatinét tartott a városházán. Úgy tűnik, lett hatása az érdeklődés hiányán való januári kesergésnek, mert a tudósító kiemeli, hogy nagyszámú, főleg női közönség vett azon részt. A szokásoknak megfelelően két programpont volt: először K. Papp János *A vő* című egyfelvonásos népszínművét, ezt követően Kohlbach Bertalan Hunyadi Mátyás a szlovén guzlárdalban témájú irodalmi dolgozatát olvasta fel. (Az ősi guzlár kecskebőrrel bevont, hosszú fogantyúval ellátott, egyetlen lószőr húrral felszerelt, délszláv népi, vonós hangszer. A guzlárdalnokok régi dicsőséget idéző népkölteményeket énekelnek.) Az előadó beszélt róla, hogy „történelmünk e nagy alakját a délszláv költészet hősei közé iktatta, és most is dalolják, egyre vallják, ki volt Jankó Szibinyáni [sic!]. Érdekes dalokat ismertetett a délszláv költészet köréből, amelyek mind Hollós Mátyás királlyal kapcsolatosak.” (*Felolvasó matiné a városházán, Kaposvár, 1905. március 9. 3.*)

Május 7-én rendkívüli közgyűlésre került sor, módosították az alapszabályt, ezt követően felolvasóülést tartottak, amelyen a társaság három rendes tagja szerepelt: Andorka Elek megemlékezett Berzsényi Dánielről, Hollósi István (kaposvári népiskolai tanító) saját költeményeket, dr. Vass Miklós, a főgimnázium tanára pedig történelmi elbeszéléseket olvasott fel. (*A Somogyvárm. Berzsényi Irod. Társaság... Somogy, 1905. május 7.*) A lap a következő számában arról tudósít, hogy a május 7-én megtartott „dísnagygyűlésen” rendes taggá választották Vikár Bélát, és Pete Márton ősszel fogja elfoglalni a főtítkári állást.

A Somogyvármegyei Berzsényi Irodalmi Társaság történetének következő éveiről a továbbiakban már az újonnan létrejött *Somogyvármegye* című lap tudósításai alapján szólhatunk. Beszámol a szigetvári Vörösmarty-ünnepéről, amelyen Pete Márton „szónokolt”, ezt a lap teljes terjedelmében közölte. Érzékeltetésül csak piciny részletét idézzük: „Virágom nincs, hogy díszes koszorút helyezzek el ez emlékkő alá, de társaságunk, amely hivatott a hős, a költő dicső, nagy nevét ápolni, ím általam tesz szent ígéretet, hogy ezt a földet, ezt a Kánaánt, ahol a honszeretnek bő táplálékát aratni lehet, búcsújárásul tartja ezután, és hogyha szomjú lelkünk elalél a fáradságos munka naphevéen: üdülést szívni ide eljövünk, hol két ily emlék, ím, ölelkezik. És innét hordjuk szét a szent ígét, hogy büszke szóval szertehintsük azt: »A nagy világon e' kívül...«” (*A szigetvári Vörösmarty-ünnep, Somogyvármegye, 1905. június 14. 3.*)

A lap augusztusban egy új, folytatásos rovatot indít Regénycsarnok címmel, amelynek első darabja az *Ilka naplója*. „A regényt Danka István, városunk jó nevű tollforgatója, a Berzsényi irodalmi társaság tagja írta a mi lapunk számára. Olvasóink előtt nem kell külön kiemelni az író-tanár finoman megfigyelő és gondosan kidolgozó írói készségét. Ilka naplója naplójegyzetekben mutatja be egy elszegényedett úrileány sorsát, kit a szükség korán megtanít az önállóságra. Ilka az élet s a szerelem harcát végigküzdve, erős megpróbáltatások után jut el a házaselet csöndes, nyugodt, boldog révébe. A mindvégig változatos meseszövésszerű és érdekesítő regényt jóindulatúlag ajánljuk olvasóink becses figyelmébe.” (*Hírek. Lapunk regénye, Somogyvármegye*, 1905. augusztus 5. 3.)

A nyári hónapokat követő első (és mint kiderült: egyben az évben utolsó) fölolvastatásra októberben került sor a városháza dísztermében, amelyet „előkelő és nagyszámú” közönség töltött meg. Végh Endre főgimnáziumi tanár olvasta föl székfoglalóját *A virágok szerepe a költészetben* címmel. Az irodalmi értekezés „részletesen kiterjeszkedett az összes virágoknak a nép- és műdalokban való alkalmazására, amit sűrű idézetekkel tarkított”. (*A Berzsényi-társaság ülése, Somogyvármegye*, 1905. október 17. 4.)

Az 1906-os év nagyszabású eseménnyel kezdődött, a Berzsényi Irodalmi Társaság több hónapi hallgatás után ismét „életjelt ad magáról”, február 17-én rendes fölolvastatást tart a városháza dísztermében, ahol Pekár Gyula és Vikár Béla székfoglalójára kerül sor.

„A fölolvastatást, kiket a közönség lelkes éljenzése fogadott belépésükkor, Andorka Elek, a társaság alelnöke üdvözölte. Elsőnek Pekár Gyula olvasott föl, aki »Drághy Éva esküje« címmel a Nemzeti Színházban »Drághy Éva« címen legközelebb színre kerülő drámájának alapjául szolgáló elbeszélését mutatta be. A kellemes, érces hangon előadott, finom leírásokban gazdag elbeszélést, amely csak egy a történelmi tárgyú »vitési románcok« színes sorozatából, a hallgatóság szünni nem akaró tapssal és éljenzéssel jutalmazta. A hosszabb elbeszélésnek a közlését – a szerző szívességéből – mai számunkban kezdtük el. Ezután Vikár Béla, a magyar népdalok kiváló gyűjtője és tanulmányozója a népköltésről és különösen a somogyi népköltésről tartott érdekes és vonzó előadást. Vikár Béla népszerű, csevegő modorban előadott, értékes előadásában Petőfinek Aranyhoz írt levelét idézi, melyben a nagy költő a népköltészet nagy fontosságát jellemzi, azt állítván, hogy amely nép a költészet terén uralkodik, közel áll ahhoz, hogy a politikában is uralkodjék. Vikár ezután példákkal illusztrálja a magyar népdal főbb tulajdonságait, s kimutatja, hogy Petőfi és Arany a népdal alapos ismerete nélkül nem alkothattak volna oly művészien magyaros remekket. Ezután Somogy megyére térve át vázolja a somogyi népköltés helyzetét a magyar népköltés keretében. A népdal [az] előadó szerint egész más érzésvilágot tár föl, mint aminő a mi érzésvilágunk. A népet nagy úr választja el a fölsőbb tízezertől, és a népdal ismerete azért szükséges, hogy ezt a nagy úrt áthidalja, mert a népdal ismerete kulcs a nép lelkéhez. Vikár célja a közönség érdeklődését fölkelteni a népköltés iránt, mert csak ha ismerjük a népet, úgy tudjuk azt meghódítani a mi eszménknek.

[...] Este a Korona étkezőjében szűkebb körű társasvacsora volt, amelyen számos pohárköszöntő hangzott el.” (*Irodalmi ünnepség, Somogyvármegye, 1906. február 18. 6.*)

A lap olvasói ekkor még nem sejtették, hogy ez a tudósítás volt az utolsó a társaság életében, amikor még elismerő szavakkal jutalmazták. Júniustól minden megváltozott, és a sajtó hozzáállása is egyre keményebb lett. A kezdetet az jelentette, hogy az újság egy rendezvénytől való távolmaradásra reagált: „A minap volt Budapest a múzeumok és könyvtárak országos szövetségének a gyűlése. Ott megjelentek az összes vidéki múzeumok, irodalmi társaságok és közkönyvtárak képviselői. Jelen volt a nyíregyházai Bessenyei irodalmi kör, amely pár hónap előtt alakult meg, az elnök és a titkár által képviselve. Csak a kaposvári Berzsenyi irodalmi társaság hiányzott. S aztán miért? (Nem hisszük, hogy a Berzsenyi-társaságot ne hívták volna meg erre a gyűlésre, ha a sokkal ifjabb nyíregyházai testvértársaságot meghívták.) Mert hát a Berzsenyi társaság alszik. Nem is fárasztjuk magunkat azzal, hogy megkérdezzük, mit tett immár kétéves főnállása óta az irodalom s ezzel együtt a közművelődés terjesztése érdekében. Hiábavaló munka volna. Hisz a társaság még a havonkénti föllovasóuléseket is, amiket pedig az alapszabály előír, elmulasztja – csupa feledékenységből. Legjobb volna tehát, ha a Berzsenyi-társaság, ha már úgy sincs, hivatalosan is bejelentené megszűnését. Talán fog indulni egy egészségesebb, életrevalóbb, erővel teljesebb mozgalom, amely nem fog önmagába fúlni. Mi nem hagyjuk elaludni az eszmét, és napirenden tartjuk azt tőlünk telhető igyekezettel. Mert most eljött minden célszerű és hasznos, egész emberéltre kiható erejű intézménynek a megvalósítására a legalkalmasabb időpont. Új korszak, az alkotmányos, a nemzeti kormányzás hajnala köszöntött reánk, amit mindenki oly epedve várt hosszú idő óta.” (*Múzeum Kaposváron, Somogyvármegye, 1906. június 17. 1–2.*) Közel nyolc hónapnak kellett eltelnie ahhoz, hogy ismét halljunk a Berzsenyi Irodalmi Társaságról. Nem sok örömünk telik benne.

„A mi kies, szép hazánkban egyre alakulnak az irodalmi körök, anélkül azonban, hogy az irodalom terén bármit is lendítenének. Városunknak is van egy irodalmi társasága, a Berzsenyi-társaság, de annyit se tesz a közönség irodalmi szükségleteinek kielégítésére, mint egy krajcáros bulvárlap. A társaságnak egy esztendő óta nem volt ülése. Sőt életjelt sem ad magáról, mintha csak meghalt volna. Valószínűleg ez lesz a hosszú haldoklásnak a vége, mert nemsokára az alapszabályok értelmében a társaság úgyis megszűnik. Ilyen irodalmi kör alakult nemrégén a fővárosban [...] a lángeszű Vajda János nevével. A kör elnöke Koroda Pál, és városunkban is van egy számottevő tagja, Szalay Fruzina.

Nem tudjuk, mit tett az új irodalmi kör az irodalom érdekében, de ha csak azt tűzte is ki célul, hogy a feledésbe menő Vajda János költői érdemét kellőképpen méltatja, és az őt megillető helyre állítsa, akkor is megérdemli támogatásunkat.” (*Egy irodalom-kör kérelme, Somogyvármegye, 1907. február 10. 4–5.*)

Nehéz megítélni, hogy valóban a Vajda János-kör támogatására íródott-e az újságcikk, vagy valódi oka az elmarasztalás lehetőségének kihasználása volt. A hivatkozott kör ugyanis nem született meg, az csak 1926-ban alakult Vajda János

Irodalmi Társaság néven, ami miatt Koroda Pál elnöki tevékenységéről sincsenek (lehetnek) forrásaink.

Nem tudni, milyen érzelmeket válthatott ki a Berzsényi Társaság minden rendű és rangú tagjából, az irodalom iránt érdeklődő olvasóból, amikor a következő, meghökkentő újságcikk került a szeme elé. „Az ország minden nagyobb városában van valami irodalmi vagy kultúregyesület, amely nevét valamelyik költőnkől vagy írónktól vette. De ezek az irodalmi társaságok többnyire méltatlanok ahhoz, akinek a nevét viselik, aminek az a sűrűn fölhangzó, általános panasz és vád az eredménye, hogy a vidéki irodalmi körök nem felelnek meg a tulajdonképpeni hivatásuknak. Azonban talán egy vidéki irodalmi egyesület ellen sem oly jogos a panasz, mint éppen a Berzsényi-társaság ellen. Pedig milyen szép reményekkel álltak körül e csecsemőkorát élő irodalmi körnek a bölcsőjét, mikor ezelőtt mintegy három esztendővel megszületett. Az ünnepi keresztelőnél maga Rákosi Jenő, az újságírás atyamestere is jelen volt. S a jókívánságok közül, amikkel a fejlődésre hivatott csemetét elhalmozták, vajon mi valósult meg? – Bizony semmi, de semmi. [...] a szomszédos Zalaegerszegen és Nagykanizsán is nagyobb fokú irodalmi élet van, mint nálunk. Csak a kaposvári Berzsényi irodalmi társaság nem ad magáról életjelt.

Kaposvár város közönsége jóformán azt sem tudja, hogy van Berzsényi-társaság is a világon. Mert honnan tudná, ha nem a társaság működéséből. A működés hiánya pedig nem jelentheti a társaság lételét. Már két év óta nem tartott a Berzsényi-társaság évi rendes közgyűlést, amit az alapszabályok 15. pontja minden év januárjára ír elő. Hogyan akar egyáltalán megfelelni kitűzött céljának, amelyet az alapszabályok 2. pontja a következőkben körvonalaz: A szépirodalom művelése és terjesztése, a Somogy megyei népköltés gyöngyeinek gyűjtése és megőrzése, bizalmas közeledés létrehozása az irodalom munkásai és a közönség közt.

Mi módon lehetne vajon ezt a közeledést létrehozni, ha nincs meg annak egyik fontos eszköze, a fölolvadás. Hisz a legutóbbi fölolvadás egy év előtt volt. Holott az alapszabályok 14. pontja megszabja, hogy – június, július, augusztus és szeptember hónapok kivételével – minden hónap első vasárnapján kell fölolvadás tartani. Sőt még az ünnepi nagygyűlést sem tartották meg, amit az alapszabály 16. pontja Berzsényi Dániel születésnapját, május 7-ét követő első vasárnapra ír elő.

Arról nem is szólnak, hogy a célok elérésére szolgáló és az alapszabályokban kifejezett irodalmi termékek és évkönyv kiadása, pályadíjak kitűzése, a társaság saját közlönye útján a közönség irodalmi tájékoztatása és a színházi előadások irányítása tekintetében semmit sem valósított meg. A legutóbbi, az egy év előtti fölolvadással, amelyen Pekár Gyula és Vikár Béla működtek közre, megpróbálták ezt a vértelen-ségben senyedő egyesületet föléleszteni, de a kísérlettel járó fáradság kárba veszett.

S vajon kit okozunk ezért a pangásért és tehetetlenségért? A közönséget nem lehet, mert hiszen éppen a közönség részvétlenségének legyőzésére alakult a társaság. De meg a közönség bebizonyította, hogy fogékonysággal bír az irodalom iránt, mert Pekár fölolvadásán zsúfolásig megtelt a városháza díszterme, sőt még a sokkal kevésbé érdekes fölolvadásokon is nagyszámú hallgatóság jelent meg.

Csak a társaságot, különösen pedig a vezetőséget okolhatjuk a Berzsényi-társaság tehetetlenségéért és ennek folytán Kaposvár irodalmi életének pangásáért. A társaság vezetését erélyesebb, odaadóbb, lelkesebb és buzgóbb kezekbe kellett volna letenni. Ezt maguk a dolgozni akaró tagok is belátták, akik – így a társulat titkára is – kiváltak és lemondtak. A Berzsényi-társaság tehát, mint irodalmi tényező, már régóta nem létezik. Szűnjék meg akkor jogilag is, és a lekötött tőkét adják át az alapszabályokban előirt rendeltetésének valami hasznosabb és gyümölcsözőbb célra. Össze kell végre hívni a társaság közgyűlését, és azon vagy tegyenek egy utolsó kísérletet a Berzsényi-társaság föltámasztására, vagy pedig mondják ki a föloszlást, mert ez a tehetetlenség és terméketlenség nem méltó sem Berzsényihez, sem ahhoz az irodalmi társasághoz, amely az ő nevét viseli.” (A Berzsényi-társaság megszűnése. Már egy éve nem tart ülést. Elpusztul a tehetetlenségtől, Somogyvármegye, 1907. március 10. 2–3.)

Azt gondolhatnánk, hogy ezek után már felgyorsul a Berzsényi Irodalmi Társaság reagálása, és megkísérli a folyamat lassítását elérni, a közhangulat romlását megakadályozni. Nem így történt. Május végéig nem volt semmi említésre méltó esemény a társaság életében, csak ekkor ült össze ismét a választmány, a vármegyháza nagytermében, Andorka Elek elnöklésével. Az ülésen a választmányi tagok meglehetősen csekély számban jelentek meg, mindössze öten voltak. A tudósításban olvassuk: „Nem tudjuk megérteni ezt a részvétlenséget, amellyel a tagok ez iránt a szép reményekkel megindult társaság iránt viseltetnek. Ez a részvétlenség volt eddig is a társaság megölője, amit végre a vezetők is beláttak. Ugyanis a tegnapi ülésen sajnálattal állapították meg, hogy a húsz rendes tag közül kilencet nem tudták rábírní, hogy székfoglalóját megtartsa. Ez volt az oka annak, hogy a társaság nem tudott föl-olvasóüléseket tartani, mert nem lehetett mindig vendégeket kapni. A választmány a társaságot megmentendő elhatározta, hogy szeptemberben összehívja a közgyűlést. A közgyűlésen az egész tisztikar le fog mondani, és fölhívja a tagokat, hogy a részvétlenség továbbterjedésének meggátlása végett teljesen szervezze újra a társaságot.” (A Berzsényi-társaság ülése, Somogyvármegye, 1907. május 25. 4.)

Júniusban megszólal a Berzsényi Irodalmi Társaság agg elnöke, akit fia halála és betegsége akadályozott abban, hogy részt vegyen, vagy befolyásolja a történéseket. Levelet ír a szerkesztőnek, amelyet a lap leközölt: „A somogyvármegyei Berzsényi irodalmi társaság elnöki állásáról, mellyel megtiszteltek, még a múlt ősszel leköszöntem nagy gyászom és gyöngélkedésem miatt, nehogy a társaságot munkálkodása és fejlődésében gátoljam. Ez idő óta a társaság működéséről nem hallottam, csak a napokban, midőn hosszú távoliét után hazatértem, vettem a hírt, miképp közelebb összejövedele volt, s azt határozták, hogy az ősz mentén összehívják a közgyűlést a teendőik megbeszélése végett. Igen helyesen!

Nem tudom ugyan, mi lesz a határozat; egyet azonban érzek, tudok: hogy az irodalmi társaságnak fönt kell állnia, s ha nem volna, meg kellene alapítani, hogy legyen, viragozzék és fönnálljon hosszú időkön át.

Miért? Mert nemcsak az irodalmat szolgálja, mely hazafiul kötelesség, de a

közművelődésnek előmozdítója, mely nem stagnálhat az ország egyik első megyéjében, mert az ország számos vidékén sikerrel működnek az irodalmi társaságok; egyetlenegy meg nem bukott, sőt a budapesti központtal egyetértve, nagy célok után hevülve, a nemzeti érdekek szolgálatába állva aratják a legszebb sikereket. Mert a közönséget, melynek a megalakulást bejelentettük, szolgálatunkat érdekeiért odaígértük, s ily értelemben támogatását kértük, nagy okok és akadályok nélkül, hallgatva ott hagyni nem lehet.

Mert a társaság fölhívására a céljai iránt lelkesedő egyének szép összegű alapítványt tettek le, mely takarékpénztárban kezeltetik, s ezt az ígért program kiváltásával, folytonos buzgó működések sikerével kell kiérdemelni. Aztán az Istenért! Berzsényi, a nagy ódaköltő nevét viseli a társaság, ez a szív pedig halhatatlan; »nem fél az idők mohától, kitor a koporsóból, és eget kér! Mert mint Rákosi Jenő, a nagy gondolkodó, a megnyitó közgyűlésen szép beszédében elmondta, amit én is a megnyitóbeszédemben hangsúlyoztam: itt van a határunknál a Dráva, honnét folytonosan zivataros és hideg szél csap át, tehát erősségeinket nemcsak rendben, teljes erőben kell tartani, de újakat és újakat építeni, hogy itt, az ország határszélén a mindig magyar, a mindig vitéz, annyi véres harcban dicsőséget küzdő Somogyvármegye bármely időpontra megtehesse kötelességét, ha békeszeretetünk dacára is veszély fenyegetne bennünket, s a haza híná hű fiait... Legelsősorban azért kell föntállnia az irodalmi társaságnak; művelni, lélekben erősíteni és lelkesíteni! A toll katonái sokszor fényesebb győzelmeket aratnak, mint a véres harcok küzdő vitézei... [...] Tehát minden akadályt le kell győzni. A poklokon is diadalmaskodni, hogy az irodalmi társaságot megmentsék. Ha az alapszabályokban van baj, meg kell változtatni. Ha a közöny hideg kezével érintené e fiatal hajtását a nemzet fájának, hallgatása s föl nem mutatható sikerek miatt – le kell győzni; új erőt gyűjteni; a lelkesedés már nagyobb csudákat is tett!

Lehet remélni; lehet küzdeni; a zászlót magasabbra emelni; de – meghalni nem! Roboz István.” (A *Berzsényi-társaság hanyatlása. Roboz István leköszönése. Meg kell menteni a társaságot, Somogyvármegye*, 1907. június 9. 2.)

Logikusan gondolhatnánk, hogy Roboz levelének következményei lesznek, ám szavainak nem volt hatása. Megmagyarázhatatlan, hogy mi történt a korábban oly nagy lelkesedéssel és szép reményekkel létrejött Berzsényi Irodalmi Társasággal és különösen az azt alkotó személyekkel. Az agg elnök ereje fogytán volt, neki már csak a tekintély lehetett a fegyvere, amely – mint tudjuk – az idő múltával veszít hatékonyságából. Az alapításkori tisztségviselők még élnek, bár némelyikük magánéleti válsága (Endrei Ákost, a Berzsényi Szabadkőműves-páholy alapító tagját és Pete Mártont törlik a páholy tagjainak sorából, Kohlbach Bertalan csalódottan és sértetten elhagyja a várost), úgy tűnik, sietteti a vég bekövetkeztét.

A *Somogyvármegye* 1908. március 10-én terjedelmes írásában tudósít a „költőkirály”, Kiss József ünnepléséről a Korona nagytermében, Roboz István, Szalay Fruzina, Pete Márton és Endrei Ákos aktív közreműködésével, de nem történik említés arról, hogy a rendezvény a Berzsényi Irodalmi Társasághoz kötődne. Indokolt

tehát a megállapítás, hogy „a Berzsényi irodalmi társaság teljes tétlenségbe merült. De nemigen tesszük ezt szóvá, mert abban bizakodunk, hogy egyszer majd csak mégis életre kel.” (*Utazás a zeneegylet körül. Panasz a közönség részéről, Somogyvármegye*, 1908. március 25. 2–3.)

A cikk szerzője nem gondolhatott arra, hogy ez majd csak tizenhét évvel később, 1925 szeptemberében történik meg.

Tény, hogy bár a Berzsényi emlékének megörökítése iránti igény Somogyból eredeztethető, niklai házát nem jelölte semmi. Ezen kívánt változtatni Noszlopy Tivadar, amikor felhívást tett közzé egy emléktábla elhelyezéséért. Mikor a Somogyvármegye közzétette Noszlopy kívánságát, csatlakozott ahhoz a lap névtelen újságírója is: „Ez a lelkes fölhívás figyelmet érdemel, és reméljük, hogy nem is marad hatás nélkül. Egyébként ebben az ügyben mi annak a kaposvári irodalmi társaságnak a tevékenységére apellálunk, amely címében büszkén hordja a nagy ódaköltő nevét. A somogyvármegyei Berzsényi irodalmi társaság teljes tétlenségével már szintén az emlékezetek közé tartozik Kaposváron. Ha az a sorsa ennek az irodalmi társaságnak, hogy kimúlják, tegye legalább elmúlását emlékezetessé azzal, hogy valamit tett Berzsényi Dániel emlékének érdekében is.” (*Emléktáblát Berzsényi Dánielnek, Somogyvármegye*, 1909. január 3. 3–4.)

A korabeli helyzetértékelés szerint „van is, nincs is a Berzsényi-kör. Van, mert hivatalosan föl nem oszlott, meg nem szűnt, és mert adósságai egyre szaporodtak; de viszont [sic!] nincs, mert maga az elnökség is otthagya.

Egyetlenegy ember sem tudja a kör tagjai, vezetői közül, hogy mi van a kör vagyonával, mi van azokkal a könyvekkel, melyeket a nemzeti szövetség küldött évek során a körnek, és amelyeknek áráért most pörölni fogja a kört; nem tudjuk, van-e pénztáros, nincs-e pénztáros, lemondott-e, nem-e; ki kezeli a kör pénzét, vagy van-e még egyáltalán valami pénze a körnek? Egy bizonyos, hogy a Berzsényi-kör teljesen belefulladásba a zavarosba. Ezt tudják ma már azon kevesek is, akik kényszerből, esetleg anyagilag is érdekeltek lehetnek – nagy ritkán még gondolnak itt-ott a körre. Ezek most gyűlést akarnak összehívni, melyen kimondják a somogyvármegyei Berzsényi irodalmi kör végleges fölhasználását, a kör esetleg még létező vagyonának fölszámolását, és elhatározták, hogy a kört vagy a somogyvármegyei közművelődési egyesületbe, vagy pedig a somogyvármegyei múzeumegyesületbe beleolvassák.” (*Hol van a Berzsényi-kör vagyona? Még az elnök sem tudja. Egy irodalmi kör csődje. Beolvad a múzeum-egyesületbe. Pör az el nem számolt pénzek miatt, Somogyvármegye*, 1909. március 14. 2–3)

Az újságcikkre Pete Márton válaszolt: „Vasárnapi számukban a somogyvármegyei Berzsényi irodalmi társaságról megjelent közleményükre vonatkozólag úgy a tisztelt szerkesztőség, mint a nagyközönség tájékoztatására kötelességem szerint közlöm, hogy a társaság ügyeinek végleges rendbehozásán igenis dolgozunk, s alig várjuk, hogy határozatképes közgyűlést hívassunk egybe, ahol minden tekintetben a társaság állapotáról beszámolhassunk. Tény, hogy a részvétlenség a társaságot válság elé vitte; épp azért a legmegfelelőbb kibontakozást keressük. Ebben a mun-

kánkban azonban tán joggal számíthatunk a sajtó támogatására; éppen azért kérjük, hogy addig, míg közgyűlésünk eredményét nem közölhetjük: a vezetőség iránt való bizalommal méltóztassék ezt az ügyet is kezelni. Kiváló tisztelettel Pete Márton dr. főtitkár.” (A *Berzsenyi-kör csődje, Somogyvármegye, 1909. március 16. 4.*)

Április 4-ére dr. Andorka Elek tiszti főügyész választmányi és rendkívüli közgyűlést hívott össze a városháza nagytermébe a kör föloszlása ügyében, amelyen mindössze négyen jelentek meg személyesen, többen levélben jelentették be, hogy a kör föloszlatásához hozzájárulnak. Az elnök bejelentette, hogy Pete Márton, a kör titkára betegségére hivatkozva levélben kért néhány napi haladékot az elszámolások bemutatására. A megjelentek ehhez hozzájárultak, így majd csak az elszámolások bemutatása után mondhatja ki a Berzsenyi-kör végleges föloszlatását, pontosabban fogalmazva beleolvadását a Somogy Megyei Közművelődési Egyesületbe. Ezzel egyúttal elfogadták, hogy a társaság „több száz korona” vagyonát az alapszabály értelmében a Közművelődési Egyesületnek fogják átadni. (A *Berzsenyi-kör föloszlása, Somogyvármegye, 1909. április 6. 4.*)

A vagyonátadást a Közművelődési Egyesület június 19-i közgyűlésén Kacsokovics Lajos alispán elnöklése mellett a vármegyei ház kistermében tervezték elvégezni. Ismét csak néhány tag jelent meg. Andorka Elek dr. betérjesztette a számvizsgáló bizottság jelentését, amely a Közművelődési Egyesület pénztári számadásait rendben találta. Ezzel együtt meg kellett állapítani, hogy a föloszlott Berzsenyi Irodalmi Társaságnak a Közművelődési Egyesületre átruházott vagyona hiányzik, mert a társaság pénztárosa még mindig nem fizette be azt az egyesület pénztárába. (Hol a *Berzsenyi-társaság vagyona? Somogyvármegye, 1909. június 20. 6.*)

A bizonytalanság nem oszlik, a kérdések és kételyek szaporodnak. A *Somogyvármegye* rendszeresen visszatér az ügyre, de úgy tűnik, eredménytelenül: „Kénytelenek vagyunk azt hinni, hogy valami baj történt a Berzsenyi-társaság vagyonával, hogy az elszámolás – dacára a többszöri ígéreteknek – ily nehezen születik meg. Most újból kérdezzük, hol a föloszlatás előtt álló irodalmi társaság vagyona, és miért nem történt meg ma az elszámolás? [...] Távol áll tőlünk minden gyanúsítás, de szinte föltűnő, hogy miért e sok huzavona az elszámolás körül. Mi úgy tudjuk, hogy a Berzsenyi társaság vagyona készpénzben volt meg, és azt egyik helybeli takarékpénztárban kezelték. A leszámolásnak tehát semmi különösebb akadályai sem lehetnek, ha ezt tényleg végre akarják hajtani. A közművelődési egyesületnek ma már nemcsak joga, de egyúttal kötelessége is azt követelni, hogy ez a leszámolás végre megtörténjék, és ez annál könnyebb, mert hisz egy kis takarékbetét-könyvecske egyszerű átadásáról van csak szó, ami különösebb akadályokkal alig járhat. Ha pedig mégis vannak akadályai az elszámolásnak, úgy elvárjuk a közművelődési egyesülettől, hogy ezt nyilvánosságra hozza.” (Hol a *Berzsenyi-társaság vagyona? Miért késik a leszámolás? Már hónapok óta ígérik, Somogyvármegye, 1909. július 4. 3–4.*)

„A többi néma csend”... Csak bő három évvel később értesülünk új kezdet vagy folytatás lehetőségéről, hogy aztán ezt is elmossa a valóság. „Kaposváron és Somogy megye egész területén már régen érzik egy irodalmi és művészeti egyesülés-

nek hiányát. A »Somogyvármegye« ez ügyben már többször föl is emelte szavát, és a nagy nyilvánosság előtt mutattunk rá egy ilyen egyesülés szükségességére. Szavunk nem maradt a pusztában elhangzott szó. Az illetékes körök érveink alapján szintén magukévá tették az eszmét, és így az irodalmi és művészeti kör ügye ma már olyan stádiumban van, hogy azt ez év végén meg is fogják alakítani. A mozgalom élén Somssich Géza áll, aki legközelebb már meg is fogja tenni a megalakítást megelőző munkálatokat.” (*Irodalmi és művészeti kör Kaposváron, Somogyvármegye*, 1912. október [6]. 6.)

A remélt legközelebbre sokáig kellett várni, amikor valóban feléledt – immár új névvel – mint Berzsényi Irodalmi és Művészeti Társaság. A Magyar Nemzeti Levéltár Somogy Megyei Levéltárában őrzött, 1904. augusztus 18-án jóváhagyott A „Somogyvármegyei Berzsényi irodalmi társaság” Alapszabályai utolsó lapjának hátoldalára ceruzával írott feljegyzés szerint: „Ujjáalakult 1925. évi szept. 24. Ujjáalakulás utáni címe: »Berzsényi Dániel Irodalmi és Művészeti Társaság«. Jóváhagyási száma: 270661/1926 VII.”

Tanulmányok, közlemények ezekről a viszontagságos évekről nem szólnak. Ezzel együtt a sajnálatos űrt betölteni hivatott azon állítást, mely szerint „a társaság működésének eredményeként a megalakulást követően röviddel már olyan nevet olvashatunk a Kaposváron szereplő művészek között, mint Adyé, Reinitzé, Medgyessyé”, a Berzsényi Irodalmi és Művészeti Társaság honlapjáról törölni lehetne. Ady Endre és Reinitz Béla a Somogyi Napló szerkesztőjének, Göndör Ferencnek a meghívására 1909 novemberében, Medgyessy Ferenc pedig Rippl-Rónai József vendégeként 1913 nyarán tartózkodott a városban. Ekkor már a Somogyvármegyei Berzsényi Irodalmi Társaság jobblétre szenderült. Az igazság (a valóság) ismerete (bevállása) nem csökkenti az elődök érdemeit.

Irodalomtörténészeknek kell eldönteni, hogy az újrakezdés új fogantatást jelentett-e vagy csodás feltámadást.

Függelék

1. ALAPSZABÁLY

A „Somogyvármegyei Berzsényi irodalmi társaság” Alapszabályai

1. §.

A társaság címe, pecsétje és székhelye.

A társaság címe: „Somogyvármegyei Berzsényi irodalmi társaság”

Pecsétje: Somogyvármegye címere körül a következő szavak: „Somogyvármegyei Berzsényi irodalmi társaság 1904.

Székhelye: Kaposvár.

2. §.

A társaság célja.

A társaság célja Berzsényi Dániel és Somogyvármegye más jelesei emlékének

ápolása; a magyar szépirodalom, szépműtan, a tudomány művelése és terjesztése; a somogyvármegyei népköltés gyöngyeinek gyűjtése és a népelet összes megnyilvánulásainak megőrzése az utókor számára; bizalmas közeledést hozni létre az irodalom munkásai és a szellemi munkát megbecsülni tudó közönség között.

3. §.

A cél eszközei.

Szépirodalmi, tudományos és szépműtani tárgyú felolvasások, irodalmi ünnepek rendezése: jelesebb irodalmi termékek és évkönyv kiadása; pályadíjak kitűzése; irodalmi tájékoztatása a közönségnek a helyi lapok, esetleg a társaság saját közlönye útján: ugyanezen az úton való irányítása a színházi előadásoknak.

4. §.

A társaság tagul belép az Országos irodalmi szövetségbe, s egy rendes tagját küldi a szövetség választmányába.

5. §.

A társaság tagjai.

A társaság tagjai: tiszteletbeliek, alapítók, rendesek és pártolók.

6. §.

A tiszteletbeli tagok.

Tiszteletbeli tagok, akiket a társaság két rendes tag megokolt írásbeli ajánlata kiválóbb irodalmi érdemeik alapján életük fogytáig a jelen lévő rendes tagok kétharmad szótöbbségével megválaszt.

7. §.

Az alapító tagok.

Alapító tagok, kik a társaság céljaira egyszer s mindenkorra legalább 200 /kettőszáz/ koronát a társaság pénztárába befizetnek.

8. §.

A rendes tagok.

Rendes tagok azok a Somogyvármegyében lakó, feddhetetlen jellemű egyének, akik a társaság célját szellemi közreműködésükkel mozdítják elő. Rendes tag lehet összesen tíz oly nem somogyvármegyei lakos is, kik e társaság célját, érdekeit ugyancsak személyes közreműködéssel előmozdítják.

A rendes tagok száma ötven: választásuk egy rendes tag írásbeli indokolt ajánlata a rendes tagok általi titkos szavazás útján abszolút szótöbbséggel történik.

A rendes tagok ezen tagsági minőségüknél fogva tagjai az „Országos irodalmi szövetség”-nek Budapesten.

9. §.

A pártoló tagok.

Pártoló tagok azok, akik évente hat korona pártoló tagsági díjat fizetnek. A belépés három egymás után következő évre kötelező és ezen idő elteltével is, hacsak a kilépés előre ¼ évvel a főtitkárnál be nem jelentetett. Belépés napjaul a belépés első napja számít.

10. §.

A tagok jogai.

A társaság tiszteletbeli, alapító és rendes tagjai, ez utóbbiak székfoglalójuk alkalmával, a tagság minőségének megjelölésével oklevelet kapnak, és jogosultak a „Somogyvármegyei Berzsényi irodalmi társaság /tiszteletbeli, alapító vagy rendes/tagja” címet viselni. Ugyanezek részt vehetnek a társaság tanácskozásain, ülésein, és előadásokat, felolvasásokat tarthatnak. Előadást és felolvasást tarthatnak a meghívott vendégek is. A pártoló tagok s a meg nem hívott vendégek felolvasásra szánt dolgozatai a rendes tagok előzetes bírálata alá esnek s csak rendes tag által olvashatók fel.

Az alapító és pártoló tagok ingyen kapják az „Országos irodalmi szövetség” évi kiadványait és a társaság évkönyvét. A tiszteletbeli és rendes tagok az évkönyvet ingyen, a pártoló tagok 4 korona lefizetése ellenében kapják a társaság főtitkári hivatala útján.

A pártoló tagok ingyen vehetnek részt a társaság felolvasóülésein és ünnepélyein, kivéve a külön belépti díj mellett rendezendő nagyobb szabású ünnepségeket.

11. §.

A tagok kötelezettségei.

A pártoló tagok kötelesek a tagsági díjat negyedéves előleges részletekben megfizetni. Hátralékok behajtására a Kaposvárott székelő sommás bíróság illetékes.

A rendes tagok tartoznak székfoglalójukat egy év alatt megtartani, s az üléseken, ünnepélyeken tartott felolvasásaikat a társaság évkönyve, esetleg közlönye számára oly feltételek mellett átengedni, aminő mellett azokat a társaság – mindig vállalt akkori állásához képest – átveheti. E munkák különben az író tulajdonát képezik.

12. §.

A társaság kormányzata.

A társaság ügyeit a választott tisztviselők és a rendes tagok vezetik.

A tisztviselőket a rendes tagok titkos szavazással választják.

Választásuk a rendes évi közgyűlés napján történik, és három évre szól, amely idő elteltével azonban újra választhatók.

Ha választásnál általános szótöbbséget egyik jelölt sem kapna, a második szavazás a legtöbb szavazatot nyert két egyén között történik.

A társaság tisztviselői:

a/ a díszelnök

b/ az elnök

c/ két alelnök

d/ a főtitkár

e/ a titkár

f/ a pénztáros

g/ az ellenőr

h/ az ügyész

Az elnök és az alelnökök, a főtítkárr, a titkárr és ellenőr csak a rendes tagok sorából választhatók. Pénztáros és ügyész pártoló, sőt nem tag is lehet; ez esetben azonban csak a hatáskörüket illető ügyekben s csak indítványozási és tanácskozási joggal bírnak.

A háromévenkénti tisztújító ülésen a tagságra és a korra nézve legidősebb tag elnököl. Időközi választásoknál a rendes ülési formák alkalmazandók, s az ily választás csak a háromévi ciklus még hátralévő idejére szól.

13. §.

A társaság vagyona.

A társaság vagyonát a tagsági díjakból, az alapítványokból, a kiadványokból és a belépődíj fizetése mellett rendezett ünnepekből befolyó jövedelmek, továbbá az esetleges adományok, hagyományok s más bevételek képezik.

Feloszlás esetén a vagyon elsősorban Somogyvármegye valamely hasonló célú társaságának, ilyenek nem lévén az „Országos irodalmi szövetség”-nek jut, ott mint „Somogyvármegyei Berzsényi alapítvány” kezelendő.

14. §.

A társaság rendes üléseit – június, július, augusztus és szeptember hónapok kivételével – minden hónap első vasárnapján tartja.

Ezeknek az üléseknek tárgyai: a társaság működési körébe illő felolvasások, vitatkozások, szónoklatok és előadások.

Az ülések nyilvánosak; de a rendes tagok – akár a felolvasóülések végén, akár külön e célra meghatározott időben – évenként legalább négyszer zárt ülést tartanak a folyó ügyek elintézése végett. Ily zárt ülés hat rendes tag részvételével határozatképes; határozatai a közgyűléshez fellebbezhetőek. A zárt ülések külön bizottságokat küldhetnek ki.

A társaság a megye – különös esetekben a Dunántúl – városaiban is tarthat ülést, működési körébe illő felolvasások, előadások, ünnepek rendezésével.

15. §.

A közgyűlés.

A társaság minden év január havában Kaposvárott közgyűlést tart, melyen a tiszteletbeli, alapító és rendes tagok tanácskozási és szavazati joggal, amíg a pártoló tagok csak tanácskozási joggal bírnak.

A közgyűlés tárgyai:

1/ a főtítkári jelentés

2/ a pénztáros jelentése és az évi zárószámadás betervezése

3/ a számvizsgálók jelentése

4/ költségvetés

5/ /esetleges:/ a tisztviselők díjainak megállapítása

6/ indítványok tárgyalása. Indítványokat az elnökségnek legalább nyolc nappal a közgyűlés napja előtt írásban kell benyújtani.

7/ jegyzőkönyv-hitelesítők kiküldése

Rendkívüli közgyűlést a felmerülő szükséghez képest az elnök /vagy helyet-

tese/ bármikor hívhat össze; tíz rendes tag írásbeli kívánságára pedig összehívni tartozik.

A közgyűlés idejéről és helyéről a tagok kellő időben kibocsátott s a tárgyak felsorolását tartalmazó meghívók útján értesítendők.

16. §.

A nagygyűlés.

A társaság minden évben Berzsényi Dániel születése napját, május hó 7-ét követő első vásár/ünnep/napon egy rendes ünnepélyes nagygyűlést tart. Ennek tárgyát szépirodalmi, szépműtani, tudományos felolvasások, szónoklatok, előadások képezik; ezen tesz jelentést a főtitkár a társaság szellemi működéséről, ekkor hirdettetnek ki a pályázatok és osztatnak ki a pályadíjak.

A nagygyűlésen lehetőleg a díszelnök elnököl.

17. §.

Az elnökség.

A társaságot hatóságok és harmadik személy irányában az elnök képviseli. Elnököl a közgyűlésen és üléseken, esetleg a nagygyűlésen is. Utalványozza a társaság által jóváhagyott fizetéseket. Szükség esetén utólagos jóváhagyás és felelősség mellett 200 /kettőszáz/ koronáig előirányzat nélkül is utalványozhat.

Az elnököt az alelnökök valamelyike helyettesíti.

18. §.

A főtitkár.

A főtitkár viszi a társaság levelezéseit, szerkeszti az évkönyvet, esetleg a társaság közlönyét s más kiadványait; köt szerződést a nyomdakkal; vezeti a helyi lapokban az „Irodalmi tájékoztató” rovatot; gondoskodik az ülések tárgysorozatóról, s hírlapilag értesíti a közönséget az ülések és nagygyűlés tartásáról. Kezeli a társaság irattárát. Sürgős és rendkívüli esetekben utólagos felelősség mellett 100 /egyszáz/ koronáig utalványozhat. Részére a közgyűlés a szükséghez képest évi díjat állapíthat meg.

19. §.

A titkár.

Vezeti a jegyzőkönyveket és tagok jegyzékét, kezeli a társaság könyvtárát. A főtitkárt szükség esetén mindenben helyettesíti.

A jegyzőkönyveket egy héten belül elkészíteni s hitelesítve a főtitkárnak beszolgáltatni köteles.

A titkárt a jegyzőkönyvek vezetésében akadályoztatása esetén a jelen levő legfiatalabb rendes tag helyettesíti.

20. §.

A pénztáros.

A pénztáros kezeli a társaság pénzt, beszedi a tagsági díjakat; a pénztár állásáról minden zárt ülésen jelentést tesz. Számadásait a társaság minden fél évben átvizsgálhatja.

A pénztáros csak az elnök és főtitkár által együttesen utalványozott fizetéseket eszközölheti. Ezen egyikének utalványait csak a 17. és 18. szakaszokban körülírt korlátok között fogadja el és fizeti ki.

Részére a közgyűlés szükséghez képest évi díjat állapíthat meg.

21. §.

Az ellenőr.

Az ellenőr a pénztár kezelését ellenőrzi, s annak állásáról félévenként jelentést tesz.

22. §.

Az ügyész.

Az ügyész a bíróságok és hatóságok előtt a társaság jogi képviselője.

23. §.

Az alapszabály megváltoztatása és a társaság feloszlása.

E két tárgyban a külön célból összehívott rendkívüli közgyűlés határoz, s a határozat érvényességéhez az alapszabály megváltoztatása kérdésében a megjelent szavazattal bírók kétharmada, a feloszlás kérdésében pedig az összes szavazattal bíró tagok háromnegyedének hozzájárulása szükséges.

Ily határozatokat fogantatás előtt a m. kir. belügyminiszterhez fel kell terjeszteni.

24. §.

Ha a társaság a jelen alapszabályban meghatározott kört átlépné, azt a m. kir. kormány a felfüggesztés után elrendelendő vizsgálat eredményéhez képest az alapszabályok megtartására külső feloszlás terhe mellett kötelezheti, esetleg fel is oszlathatja.

Kelt Kaposvárott, 1904. évi hó n. [A datálás hiányzik! G. F.]

Dr. Pete Márton

főtitkár

Roboz István

elnök

Dr. Kohlbach Bertalan

titkár

Szám: 77565/1904. III.a

Látta a m. kir. belügyminiszter

Budapest, 1904. augusztus hó 18.

Hátoldalon ceruzával írt feljegyzés:

Ujjáalakult 1925. évi szept. 24.

Ujjáalakulás utáni címe: „Berzsenyi Dániel Irodalmi és Művészeti Társaság”.
Jóváhagyási száma: 270661/1926 VII. (MNL SML. 20759. szám, Somogy vármegye alispánjának iratai)

2. A TAGSÁG NÉVSORA, 1904. MÁJUS 15.

Alapító tagok: dr. Berzsényi Sándor (Nikla), dr. Kacs Kovics Kálmán, gr. Széchenyi Aladár, gr. Széchenyi Imre

Rendes tagok: dr. Andorka Elek, dr. Berzsényi Gerő, Csertán Márton, dr. Csonka Ede, Danka István, Danilovics János, Dömény József, Endrei Ákos, Faragó Lajos, Herzog Manó, dr. Hollósy István, Horváthné Szaák Lujza, dr. Horváth József, Kacs Kovics Géza, Karácsonyi Aladár, Kisfaludy Atala, dr. Kohlbach Bertalan, Kondor József, dr. Kriszt Béla, Melhárd Gyula, Mihalik Gyula, Németh István, Noszlopy Tivadar, Obetkóné Szalay Fruzina, Poór Sándor, Psik Andor, Roboz István, dr. Rózsa Ernő, dr. Pete Márton, Szalay Károly, Szalóky Dániel, dr. Szőke Lőrinc, dr. Vass Miklós, Végh Endre, Véniss Károly, dr. Zimmer József. Később (1904. október): Papp János, dr. Szabó Kálmán, Vikár Béla

Tiszteletbeli tagok: Gárdonyi Géza, Pekár Gyula, Rákosi Jenő. Később: Kiss József, Endrődi Sándor

Pártoló tagok: dr. Csorba Ede királyi tanácsos, takarékpénztári igazgató, Kacs Kovics Géza és Kapotsfy Jenő országgyűlési képviselők

3. A FELOLVASÁSOK IDŐPONTJA ÉS A FELOLVASÓK

1904. október 23: Rákosi Jenő, Szalay Fruzina, Endrei Ákos
 december 4: Danka István, Melhárd Gyula
 1905. január 15: Roboz István, dr. Pete Márton
 március 7: K. Papp János, dr. Kohlbach Bertalan
 április 2: Noszlopy Tivadar, Szőke Lőrinc
 május 7: dr. Andorka Elek, Hollósi István, dr. Vass Miklós
 október 16: Végh Endre
 1906. február 17: Pekár Gyula, Vikár Béla

Szakirodalom

- GÁSPÁR Ferenc (2012), *A Kaposvári „Berzsényi” Szabadkőműves-páholy*, Kaposvár
 GÁSPÁR Ferenc (2015), *A „királyi művészet” Kaposváron*, Somogy, 3.
 GÁSPÁR Ferenc (2020), *A Somogyvármegyei Berzsényi irodalmi társaság története, 1904–1909*, In: *A Kaposvári Rippl-Rónai Múzeum Közleményei*, 7, szerk. JUHÁSZ Magdolna, Kaposvár
 HETVEY József (1937), *Kaposvár mint kultúrközpont*, Kaposvár
 HORTOBÁGYI Ágost (1929), *A Berzsényi Társaság 1925–1928. évi értesítője*, Kaposvár
 LACZKÓ András (1979), *Pályaképvázlat Roboz Istvánról*, In: *Somogy megye múltjából, Levéltári évkönyv*, 10, szerk. KANYAR József. Kaposvár, 223–264.
 LACZKÓ András (1993), *Műzsák a Kapos partján. A Berzsényi Társaság megalakulása*, Kaposvár
Magyarország vármegyéi és városai. Somogy vármegye (1914), szerk. CSÁNKI Dezső, Budapest
 LIBER Endre (1934), *Budapest szobrai és emléktáblái. A budapesti szobrok és emlékművek története, Budapesti Statisztikai Közlemények*, 69 köt. 1.
 POMOGÁTS Béla (2010), *Főhajtás Berzsényi Dániel niklai emlékoszlopánál, Nyelvünk és Kultúránk*, 3.

Újságok

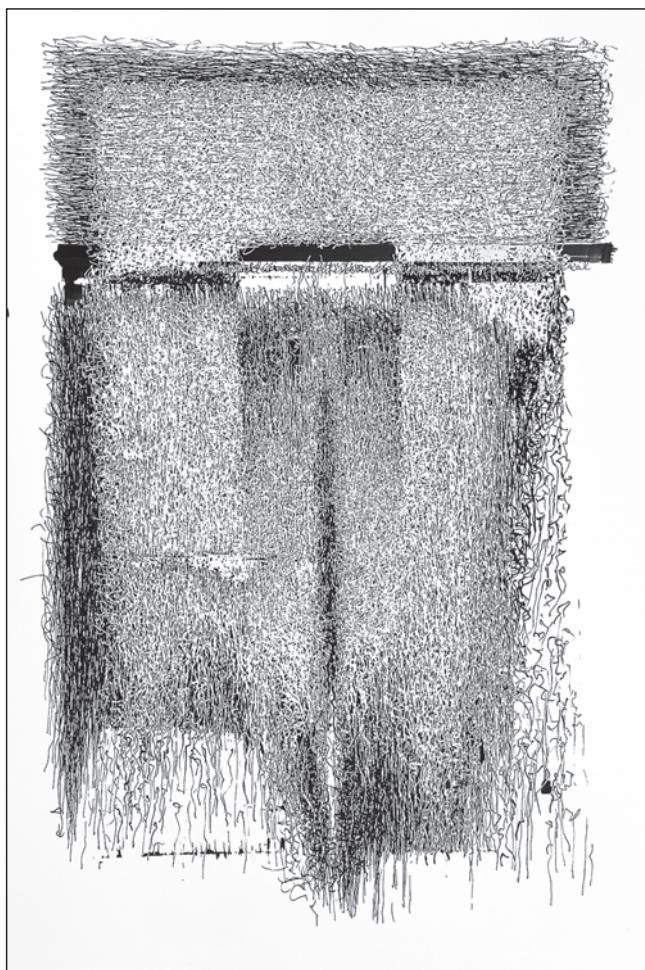
Kaposvár. Társadalmi és vegyes tartalmú hetilap, 1903–1905

Somogy. Politikai és vegyes tartalmú hetilap, 1904–1907

Somogyi Hírlap. Független napilap. A Somogy megyei Függetlenségi és 48-as párt hivatalos közlönye, 1904–1906

Somogyi Ujság. Megyei és helyi-érdekű vegyes tartalmú hetilap. A „Kaposvári hivatalnokok társasköre” hivatalos közlönye, 1898–1904

Somogyvármegye. Politikai napilap, 1905–1912

Ország László: Nyuzat, 11

TERBŐCS ATTILA: CSOMBÁRD EGYHÁZTÖRTÉNETE ÉS SZAKRÁLIS KISEMLÉKEI*

Csombárd kistelepülés Kaposvár északnyugati előterében, Belső- és Külső-Somogy határvidékén, a Fonyódnál a Kis-Balatont tápláló, hordalékkúpok közé szoruló Pogány-völgyi-víz (a 19. századi térképeken Pamuki-víz, 20. századi névtárakban Kula vagy Kulaji-árok: PAPP-VÉGH 1974, 408. /132/45./) bal partján. Az Osztopán és Hetes közötti országútra felfűződő kisközség múltja felől történelmi forrásaink szűkszavúak. Legkorábbi írásos említése ugyan már 1324-ből adatható egy csoknai (mezőcsokonyai) határbejárás kapcsán *Chombald* formában mint *possessio* (birtokrész) vagy *terra* (földterület), de a rákövetkező évszázadok forrásai hallgatnak Csombárd történetének további alakulásáról. (NAGY 1881, 139.; BLAZOVICH 1993, 143. /275. tétel/; A település nevét személynévi eredetűnek tartja: KISS 1978, 166.; A falunév népetimológias magyarázata /som + bárd, 'sommával vegyes erdőresz'/: HORVÁTH 1981, 148–149.)

A település első ismert földesurai, Bakó Farkas és veje, Csák Mihály nevét – mindketten vidi birtokosok – 1726-ban jegyezték fel, mint akik 1717-ben kaptak megújított nádori adománylevelet csombárdi birtokukra. (CSÁNKI 1914, 55–56.; KERNY 1990, 285.) A Csák család kúriájának építése már ebben az időszakban megindulhatott, és a műemlékvédelmi szakirodalom szerint 1780 körül nyerte el ma ismert, késő barokk formáját. (Véleményem szerint ez a keletkezés tarthatatlan. Mint látni fogjuk, az 1790-es években is jelentős átalakítások zajlottak a kúrián. Ezenkívül az 1780-as évek első felében felvett katonai felmérés térképszelvénye még a ma ismerttől jelentősen eltérő, kisebb, két oldalszárnyával nyugati tájolású cour d'honneurrel rendelkező udvarházat mutat.)

1834-ben Csák József halálával unokája, báró Pongrácz Gusztáv (1808–1857) örökölte a birtokot, az ő halála után pedig Pongrácz Matild (1841–1921) lett a csombárdi kúria úrnője. (KERNY 1990, 285.; LUTHÁR 2002, 5. Itt hívom fel a figyelmet arra, hogy a helytörténeti irodalomban makacsul tartják magukat figyelmetlenség-ből eredő téves dátumok, melyek szerint a Csákok 1726-ban, a Pongráczok pedig 1856-ban lettek volna Csombárd földesuraivá.)

A II. József korabeli népszámlálás tükrében az 1785-ben 180 lakosú Csombárd felnőtt férfilakosságának csaknem fele zsellér, ötöde paraszti sorú volt, de utóbbiak számarányát megközelítette a paraszti-polgári származású családfőké is. (DANYI-DÁVID 1960, 138–139.) A birtokrendezéssel a megművelt területek csaknem harmada paraszti kisbirtokosok kezére került, a falu lakosai és az itt bérleményt szerzők a második világháborúig továbbra is csaknem kizárólag gazdálkodással foglalkoztak. Az 1936-os *Országos mezőgazdasági cimtár* a települést a búza-, rozs-, árpa-, kukorica- és burgonyatermesztő, valamint a tyúktenyésztő községek között sorolta fel. (OMC 1936, 160, 224–226, 228, 250.)

Az 1785-ben megindult cenzusok alapján hagyományosan magyar nemzetiségű falu. (KLINGER 1997, 67.) A legutóbbi lakosságcsúcsot 458 fővel 1960-ban regisztrálták, ezt követően azonban nagyjából kiegyenlített ütemben megindult a

* Ez az írás az ikonográfia és ábrázolásmód szempontjából egyedülállóan talányos csombárdi Szent János-szoborról készített dolgozatom előtanulmányaként íródott.

1. kép. A Csák–Pongrácz-kúria nyugati homlokzata, a középizalít rejti a kápolnát

lakosságfogyás, az elvándorlás: az 1990-es népszámlálás alkalmával már csak 328 csombárdit számláltak össze, (KLINGER 1997, 67.) újabb három évtized elteltével, 2022-ben pedig a lakosságszámot 240 főre becsülték. (A Központi Statisztikai Hivatal helységnévtára, https://www.ksh.hu/apps/hntr.telepules?&p_id=02477; elérés: 2023. január 7.)

Érdeemes egy pillantást vetnünk Újfalura (néha Pusztajúfalva vagy Csombárdújfalva), a Csombárdtól légvonalban kb. 700 méterre észak-északkeleti irányban, a Pogány-völgyi-víz jobb partján fekvő egykori településre. Neve egy 1333-as tizedjegyzékben bukkant fel először, mely szerint *Johannes de Vyufolu*, azaz János újfalusi pap 40 kis dénárt fizetett a pápai adószedőnek. (*Mon. Episcopatus Vespr.*, 1899, 69.) Egyházas helyként szomszédjánál, Csombárdnál jelentősebb település lehetett, a tizedjegyzékek legalábbis nem regisztráltak Csombárdról befizetett egyházi tizedet. Újfalva neve 1371-ben *Vyfalva*, *Wyfalw* formában újólak bukkant a korabeli forrásokban. (KLINGER 1997, 225.) A török hódoltságot követően, a 18. században a címzetes szentbenedeki prépostság pusztája, praediuma volt, 1785-ben 49, 1828-ban 59 lakossal. (KLINGER 1997, 225) 1785-ben az újfalusi családfők csaknem 90%-a zsellér volt (DANYI-DÁVID 1960, 138–139). 1828 után csatolták a korábban közigazgatásilag is Kaposszentbenedekhez tartozó pusztát Csombárdhoz. A településen a 20. század közepéig folyt az intenzív mezőgazdasági termelőtevékenység, utóbb már a kincstár kezelésében álló bérgazdaságként. Az 1960-as években még lakott néhány család Újfalun, az évtized végére azonban az egykori pusztát elnéptelenedett. (Rinkóczi József, született Csombárdon 1958-ban, egykor a Csák–Pongrácz-kúria gondnoka, majd az önkormányzat megbízásából a Szent János-szobor és a falu más szakrális emlékeinek javítója, újrafestője. Interjú: 2023. január 9.) Az idősebb csombárdiak még emlékeznek a nagy magtár és más gazdasági épületek enyésző romjaira, alapfalaira. Az egykori település nagy részén 2022 őszén nehezen áthatolható, burjánzó aljnövényzettel, cserjéssel vegyes akácós terület el, az egykori település minden észrevehető nyoma nélkül; 2022 végén az akácost tarra vágták. A helyiek elmondása szerint a valahai település északi peremén, ahova az újfalusiak halottaikat temették, tavaszonként liliumok nyílnak ma is.

Egyháztörténeti vázlat

Csombárd a 18. századtól elérhető források tükrében felekezeti megoszlását tekintve hagyományosan római katolikus többségű falu volt: 1780 körül 117 katolikus és 35 református, 1881-ben 340 római katolikus, 46 református és 5 izraelita,

1941-ben 383 katolikus, 11 református és 1 evangélikus felekezeti tag élt a faluban. (1780 körül: VFL I.1.7. X/14. p. 12.; 1881: *Népszámlálás 1882*, 230.; 1941: *Népszámlálás 1976*, 250–251.) A 2011-es népszámlálás során a 265 csombárdi lakosból 178 válaszolt a felekezeti hovatartozásra vonatkozó kérdésre, 86,3%-uk római katolikusnak, 5,7%-uk reformátusnak, 0,6%-uk pedig evangélikusnak vallotta magát. Újfalua a *historia domus* tanúsága szerint a 18. századtól ugyancsak katolikus többségű település volt: 1780 táján 25 katolikus, 1856-ban 73 római katolikus és 9 izraelita lakott a pusztán. (1780 körül: VFL I.1.7. X/14. p. 12.; 1856: *Historia domus*, 136–137.) A csombárdi katolikus hívek lelki gondozása a 18. század első felében előbb a nagybajomi, majd a Kaposvárott székelő kaposi, 1769-től pedig az újr alapított hetesi plébánia feladata volt a legutóbbi időkig. 2014 óta oldallagosan a somogyvári római katolikus plébánia látja el a szolgálatot Csombárdon. Újfalua a kaposszentbenedeki plébániához tartozott egészen 1777-ig, amikor a hetesi plébánia bekebelezte. A kisszámú református és izraelita lakosság a mezőcsokonyai, illetve a nagybajomi egyházközséghez tartozott.

Ami a település régmúltját illeti: az 1743-as, majd az 1748-as egyházlátogatási jegyzőkönyv megőrizte a hagyományt, mely szerint a mai faluközponttól 1 kilométerre észak-északnyugati irányban, a mai temetődombon korábban egy hihetőleg Szent Márton tiszteletére felszentelt, addigra már csak romjaiban látható „igen ősi templom” állt (1–2. melléklet). 1864-ben szintén említették az épület még akkor is látható alapjait, de hozzátették: hódoltság kori mecset lehetett. (PESTY 2001, 81) Ugyanott több helyütt is említik a Csombárdtól északra elterülő Szentmártoni-dűlő, Szilvásszentmárton (!) településrész nevét és emlékét, bár utóbbi névalak – tekintve, hogy az adatok beküldője nem csombárdi illetőségű, hanem a szomajomi bíró volt – a közeli zselici település nevének önkéntelen átvétele lehetett. A község határának északi részén elterülő házcsoportot az 1960-as években is Szentmárton néven ismerték. (PAPP-VÉGH 1974, 408. /132/59./) Az egykori Szent Márton-templom alapfalai a csombárdiak emlékezete szerint még a közelmúlt évtizedekben is kivehetőek voltak a mai temető közepén, az angyalszobros sír mögötti területen. A körülötte kialakult cinterem szolgált már a 18. század közepén (2. melléklet) és szolgál mai napig az itt élők temetkezési helyül. Pfeiffer János a középkori Újfalua plébániatemplomának vélte ezt a régi templomot. (VFL VIII.31. II/13. (Csombárd-) Újfalua.) Alighanem igaza lehetett: ahogy láthattuk, Újfalua már a 14. században egyházas hely volt és maradt egészen a 16. századig, egy 1512. március 30-án kelt irat ugyanis a település Antal nevű plébánosát említi. („Antonii rectoris parochialis ecclesie plebis nuncupate de Wifalu.” *Mon. Episcopatus Vespr.* 1907, 208.) Ahogy pedig látni fogjuk, a 18. században Újfalua birtokosai tettek kísérletet szimbolikus térfoglalásra ősi templomuk helyén, Szentmártonban. Vélhetően a hódoltság vetett véget Újfalua virágzásának, ezt követően már csak pusztaként jegyezték fel a forrásokban, és a 18. században az addig háttérbe szorult Csombárd indult fejlődésnek.

Koller Ignác veszprémi püspök a hetesi plébánia megalakításakor, 1769-ben kelt egyházmegyei jelentésében Csombárdot az imaházzal rendelkező filiák sorában említette („Jutha, Csombárd, in quibus sunt oratoria”). (VANYÓ 1933, 315) Ez a csom-

bárdi oratórium ekkor már legkevesebb negyedszázados múltra tekintett vissza. Egy elkerített, zsindegyel fedett oratóriumról ugyanis már az 1743-as egyházlátogatási jegyzőkönyv is megemlékezett, jóllehet, Pulay Ferenc földesurat jelölték meg építetőjeként (1. melléklet). Ezzel a névvel sem Csombárd, sem Újfalu összeírásaiban nem találkoztam, ahogy ilyen nevű kaposszentbenedeki prépostot sem jegyezték fel a források. Vagy tévesztésről lehet szó, vagy ilyen közvetett módon maradt ránk Csombárd 1717 előtti földesurának neve. 1748-ban már egy zsindegyel fedett, sárral tapasztott, kicsiny és feltehetően torony nélküli faépületről számoltak be a vizitálók, mint a Csák-udvarház telkén álló urasági kápolnáról. Csák Mihály özvegye, Bakó Erzsébet (szül. 1700 k.) építtette és szereltette fel az 1745–1746-os évek során, vagyis az 1743-ban feljegyzett épület után ez már időrendben a második imakápolna lehetett Csombárdon. A szükséges liturgikus eszközökkel felszerelt oratóriumot Padányi Biró Márton veszprémi püspök engedélyével Rajky János Ignác kaposvári plébános áldotta meg. Ugyancsak 1748-ban a kúria előtt állt egy egyszerű harangláb, Grazban öntött kisebb haranggal (2. melléklet). (A veszprémi egyházmegye püspöki vizitációs jegyzőkönyvei alapján a korban több település harangját is Grazban öntették, de inkább a Balatontól nyugatra fekvő területeken /Bagod, Búcsúszentlászló, Csatár, Felsőörs stb./.) Ez a fakápolna sem bizonyult időtállóan: három évtizeddel később, 1778-ban már egy újabb fakápolnát jegyezték fel a csombárdi Csák-kúria kertjéből, amelyet Csák Mihály és Bakó Erzsébet fia, Csák Imre (szül. 1725 k.) építtetett. Ez rendelkezhetett toronnyal vagy harangszékkal, a vizitálók ugyanis a kápolna berendezései között számoltak be egy 30 fontos harangról (4a. melléklet). Hogy ez megegyezik-e a korábban említett, haranglábbon függő haranggal, iratolvasási problémák miatt nehezen felfejthető, mindenesetre harang akkor már sejtetően fél évszázada volt a faluban. Az első világháborúban ugyanis hadi célokra két harangot rekviráltak Csombárdról, aminek kapcsán a *historia domus* megemlíti, hogy 1724-ből származó harangjuk szerencsésen megmenekült a beolvasztástól. (*Historia domus*, 78, 82. Ugyanezt a harangot említi KERNY 1990, 286.)

A veszprémi püspök 1769-ben nem emlékezett meg két másik, újfalusi oratóriumról, miután a pusztá nem lett az akkor alakult hetesi plébánia filiája. Egyfelől Újfaluban állt a szentbenedeki prépostság által 1731 körül építtetett kis kápolna, amely 1743-ban az istentiszteletekhez szükséges kellékekkel is fel volt szerelve (1. melléklet). 1778-ban továbbra is egy viszonylag jól felszerelt, ezúttal már egy kisebb, 25 fontos haranggal is rendelkező fakápolnáról olvashatunk (4b. melléklet), amelyben Pierer József szentbenedeki prépost 1780 júliusában még misézett is. (VFL I.1.6. VII/47. fol. 1.) Az 1815-ös egyházlátogatási jegyzőkönyv ugyanerről a helyről egy addigra már elhagyatott Nepomuki Szent János-kápolnáról tudósít bővebben. A leírás alapján azonban ez aligha lehetett azonos az 1778-as fakápolnával: a jóformán csupasz oltármenzával és egyetlen képpel rendelkező épület mai fogalmaink szerint inkább mezei oltár, semmint felszentelt istentiszteleti hely lehetett (6. melléklet). Feltehető, hogy a dűledező kápolnát az újfalusiak mégis karban tartották vagy helyére újat építettek a későbbiekben: a második katonai felmérés térképszelvénye ugyanott,

a puszta északi peremén, a temető mellett jelölt egy kápolnát, amely még Csombárd 1860-ban felvett kataszteri térképén is szerepelt „Kapolna” felírással. Mára ennek az épületnek sem maradt nyoma. Másfelől úgy tetszik, hogy a szentbenedeki prépostok már talán a 18. század elején igyekeztek „birtokba venni” a temetődombi ősi Szent Márton-templom felszentelt területét: 1749-ben ugyanitt egy vert falú, zsindelellyel fedett, Szent Fülöp és Jakab apostolok tiszteletére emelt kápolnáról olvashatunk, de szegényes felszereltségéből ítélve istentiszteleti hely aligha lehetett (3. melléklet). Feltehetően nem az ősi templom alapjaira, hanem annak közelében épült, máskülönben 1748-ban (2. melléklet) aligha számoltak volna be a régi Szent Márton-templom romjairól az azokon épült kápolna említése nélkül. 1780 körül Pierer József szentbenedeki prépost aztán el is határozta a már dűledező szentmártoni kápolna lebontását (5. melléklet).

Egy kis kitérőt téve: az első katonai térképezés munkálatai során, valamikor 1782 és 1785 között a Csombárdhoz és Újfaluhoz a helyszínen készült jegyzetek mindkét településen említenek templomot. (DOBAI 1983, 128–129.) Ezek aztán a térképre is felkerültek: Csombárdon a Csák-kúriától délre, Újfalun pedig a település házaitól kissé északra, azon a területen, ahol a későbbi térképek tanúsága szerint az újfalusi temető kialakult (2. kép). Mindkét templom jele keletelt kőtemplomot mutat. Ez némileg zavarba ejtő körülmény, a katonai felmérésen túlmenően ugyanis egyetlenegy korabeli forrás, egyházi irat sem említ templomot a két településen. Feltevésem szerint a kúria déli szomszédságában álló csombárdi „kőtemplom” a már ismertetett, Csák Imre-féle urasági kápolna lehetett, míg az újfalusi „templom” az 1731 körül épült kápolnával lehetett azonos.

A Csákok házi kápolnája főként a birtokoscsalád magánáhitatát szolgálta ebben az időszakban. Főként, de nem kizárólag: időnként a hetesi plébános celebrált szentmisét az épületben (5. melléklet), 1780 augusztusából pedig az itt bérmálkozóknévsora is fennmaradt. (VFL I.1.6. VII/47. fol. 1–2.) Csombárdon ekkoriban kb. 120 katolikus élt, feltételezhető, hogy nagy részük rendszeresebben inkább a félórányi gyalogútra lévő hetesi istentiszteleteket látogatta. Ezt jelezheti, hogy özvegy Csák Mihályné kegyúri gesztusként még 1748-ban igyekezett a csombárdiak rendszeres hitbéli szükségleteiről is gondoskodni, amikor felfogadta a település első tanítóját, Papp Istvánt. Az iskolamesternek a kicsinyek oktatásán túl feladata volt a napi közösségi áhítat és a hitoktatás megszervezése az iskolául kijelölt házban. Javaldmául természetbeni párbérben, a temetési szertartásokért pedig stóladíjban részesült (2. melléklet).

2. kép. Csombárd és Újfalu „kőtemplomai” az első katonai felmérés térképén

Csák József idejében, a 18. század végén nagy előrelépés történt a csombárdiak hitéletében. Bajzáth József veszprémi püspök 1792-ben szentelte fel (a csombárdi birtokosok leszármazottját, Blaskovits Elemért idézi: KERNY 1990, 285.), majd Halbax János hetesi plébános 1794. szeptember 15-én áldotta meg a Csák által immár a kúriában kialakított házi kápolnát (7a. melléklet). Mint láttuk, egy bő évtizeddel korábban az akkor még kisebb Csák-kúria déli szomszédságában állt urasági fakápolna, most azonban az udvarház nyugati, hosszanti homlokzatánál, a pincefeljáró fölé téglából építették fel a (mára felfalazott) tornácról nyíló, tizenkét főt befogadó kápolnát. 1798-ban aztán Csombárd földesurai a megyéspüspök engedélyével az addig családi igényeiket szolgáló házi kápolnát Szent Kereszt titulussal megnyitották a közrendű csombárdiak előtt is (7a. melléklet). A Csák családot már 1778-ban szolgálta – a forrásokban elejtett megjegyzések alapján a segesdi konvent ferencesei közül kikerült (a segesdi konventbeli ferences atyák Somogyország-szerte házi kápláni megbízásairól írt, s köztük csombárdi házi káplánokat is említett: DÓBER 1992, 70., 75–76.) – házi káplán, akinek 1798-tól azt is feladatául szabták, hogy a kápolnában vasárnaponként és ünnepnapokon az egybegyűlt csombárdi híveknek olvasson fel az evangéliumokból és hitoktatást is tartson (4a, 6, 7a és 7b mellékletek). A csombárdi földesurak kegyúri szerepvállalása, a szerzetestartás intézménye báró Pongrácz Gusztáv 1857-ben bekövetkezett halálával szűnt meg. (*Historia domus*, 58.; vö. PES-TRY 2001, 82.) Megjegyzendő, hogy a *historia domus* az 1856-os évet említi, Pongrácz Gusztáv eredeti, csombárdi sírkövén azonban 1857. május 18-a olvasható halálának időpontjaként. A mai csombárdiak egy része még az idősebbek elbeszélései alapján tud a kúria nyugati oldalán állt egykori Barátházról – főként széles kapupillérekkel szegélyezett, súlyos, díszes kovácsoltvas kapuját emlegetik –, amely elnevezése alapján a Csákok és Pongráczok házi káplánjaként szolgáló szerzetes lakhelye lehetett. (Vö. PAPP-VÉGH 1974, 407. /132/18./)

A kápolnát 1831-ben felújították, és ezt követően is jó karban tartották tulajdonosai. (VFL I.1.47.e. fol. 116–118. Szent Keresztről nevezett leányegyházkápolna.) A templomépítés terve meg-megújuló buzgalommal napirenden volt, 1945-ben, a földosztás során a földigénylő bizottság 4 kataszteri holdat mért ki a katolikus népiskola és a majdani templomtelek számára, (HORVÁTH 1981, 175.) a templomépítés anyagi feltételei azonban nem voltak adottak. Így a Szent Kereszt-kápolna maradt a falu istentiszteleti helye a 20. század közepéig. Az 1937-es egyházlátogatási jegyzőkönyvben azt olvassuk, hogy Csombárdon évente mindössze kétszer tartottak ünnepi szentmisét, de azokban az időszakokban, amikor káplán is segítette a hetesi plébánost, havonta miséztek a kápolnában (8. melléklet). (Egy 1923-as híradás is „a község ősrégi kápolnájában” celebrált ünnepi szentmiséről írt: *Uj-Somogy* 1923, 3.) A *historia domus* tanúsága szerint a csombárdiak búcsúnapja a Magyarok Nagyszombatjának főünnepére, október 8-ára esett, és ugyanonnan tudjuk, hogy a hívek 1948-ban új, díszes oltárt csináltattak. (*Historia domus*, 193.)

Hogy ez az új oltár még a volt urasági kápolnába került-e, biztosan nem tudni, de valószínű, hogy az ünnepi aktus egybeesett a „templomváltással”. A második

TERBŐCS ATTILA: CSOMBÁRD EGYHÁZTÖRTÉNETE ÉS SZAKRÁLIS KISEMLÉKEI

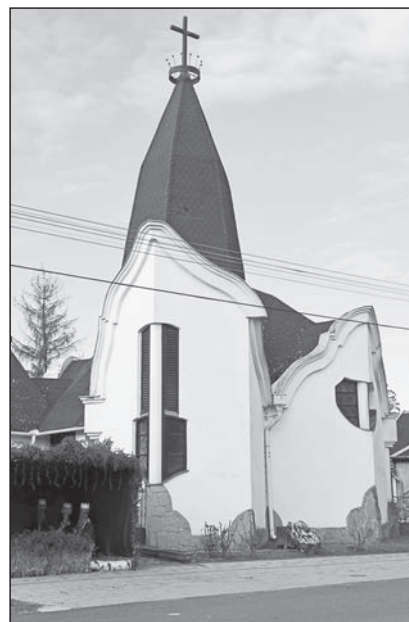
világháborút követően ugyanis a helyi önkormányzati testület költözött be a kúria épületébe (később a tanácsi szervek a termelőszövetkezeti irodával osztoztak a helyiségeken), a kápolna pedig raktár lett. Berendezését kihajították, és úgy tudni, hogy a kápolna Szent Kereszt-oltára – voltaképpen egy tekerdő kígyóval ábrázolt földgömbre állított, 130 centiméter magas halotti kereszt (VFL I.1.47.e. fol. 116–118. Szent Keresztről nevezett leányegyházkápolna) – ugyanekkor a szántódi templomba került. (Boda Gábor, a Csák–Pongrácz-kúria jelenlegi tulajdonosának szóbeli közlése, 2023. január 29.) A csombárdiak tehát misézőhely és oltár nélkül maradtak a második világháború után.

Az 1910-ben épült, (*Historia domus*, 91.) időközben államosított katolikus elemi népiskola (3. kép) hozott kényszermegoldást, miután egyetlen osztályterme hétvégenként befogadta az istentiszteleteket is. A *historia domus* 1956. május 27-i bejegyzésében a hetesi plébános elkeseredetten írt a hívők közömbösségéről, gögjéről, az áldozatkészség hiányáról, a miseidőben üresen kongó templomról, de hozzátette, hogy a filiákban – így Csombárdon is – „valamivel jobb a helyzet”. A csombárdi hívek 1972-ben közadakozásból lecserélték harmóniumukat, (*Historia domus*, 254.) az iskolakápolna mellett állt, két harangot befogadó kisebb harangtornyot pedig 1977-ben újravakolták és újrafestették. (*Historia domus*, 278.) Az 1970-es évek közepén a körzetesítéssel az oktatás megszűnt az időközben államosított iskola falai között, ezt követően még két évtizedig kizárólag misézőhelyként szolgált a kis épület. (Présel József, született Bodrogban 1964-ben, kétéves kora óta csombárdi lakos, 2000 és 2010 között a falu polgármestere. Interjú: 2022. november 4.)

A régi iskolakápolnát végül az 1990-es évek elején elbontották, és helyén felépült a csombárdiak első állandó kőtemploma. A Domonkos Béla tervei alapján, önkormányzati, egyházmegyei és közösségi finanszírozással készülő istenháza alapkövét 1993. március 25-én tették le, és alig fél év elteltével, 1993. október 10-én Balás Béla kaposvári püspök már fel is szentelte az organikus stílusú templomot (4. kép). Titulusa a helyi hagyomány továbbéléseként Magyarok Nagyasszonya lett. (RÁDICS 1993, 4.; RÁDICS 1997, 4.)

3. kép. A katolikus népiskola épülete, talán az 1940-es években (*Historia domus*, 90.)

4. kép. Az 1993-ban épült Nagyboldogasszony-templom

5. kép. A templom oltárának szobordíszje

kézre került Csák–Pongrácz-kúria házi kápolnája is megújult, és napjainkban a Pongrácz Kastély szállóvendégeinek rendelkezésére áll. A Baditz Ottó festőművész által még a 20. század első felében megmentésre érdemesnek tartott (VFL I.1.47.e. fol. 116–118. Szent Keresztről nevezett leányegyházkápolna) eredeti mennyezet- és falfreskók az évek során elmosódtak, megkoptak. Az 1990-es évek első felében ezek restaurálása helyett Köteles István festőt kérték fel a kápolnabelső felújítására, aki saját megfogalmazásában újrafestette a kápolnabelsőt. (Köteles tevékenységéről többször cikkeztek az 1990-es években, mint aki afféle „somogyi Michelangelóként” sok gondot okoz a műemlékvédelemnek, „leküzdhetetlen elhivatottságot érez a templomfestés iránt: meg-

utóbbi cikkben tévesen, sajtóhibaként 1995 szerepel a templomépítés éveként/). A berendezéshez tartozik az oltár népiesnek mondható Szűzanya-faszobra stilizált mandorlával (5. kép), hasonlóan mandorlával keretezett, falba süllyesztett tabernákulummal, voltaképpen pasztofóriummal, valamint egy Madonna-festmény, illetve néhány polikróm faszobor (*Madonna, Jézus Szíve, Pádúai Szent Antal a gyermek Jézussal*). Ifjabb Mohay Attila üvegművész 1996–1997-ben készült ablakai angyalok mellett Szent Józsefet a gyermek Jézussal és a prédikáló Krisztust ábrázolják. (RÁDICS 1997, 4.) A korábbi iskolakápolna berendezését alkotó kisebb szobrokat a mai napig otthonukban őrzik egyes csombárdi családok (6. kép). A faluban napjainkban hetente egyszer, vasárnap reggel tart istentiszteletet Németh Zsolt somogyárdi plébános. Az elmúlt adventi-karácsonyi időszakban a csombárdiak a templom előtt helyezték el az adventi koszorút, valamint a Szent Család és a háromkirályok rongybábjaival benépesített betlehemi jászlat.

A templomépítéssel párhuzamosan magán-

6. kép. Az egykori iskolakápolnából megmentett szobrok, Lourdes-i Szűzanya Szent Bernadettel, Mária Szeplőtelen Szíve és Jézus Szíve egy csombárdi otthonban

szállottként mázolt le évszázados freskókat” (LUKÁCS 1997, 8.). Vö. LUKÁCS 1995; CSEJDY 2010, 19.) (7. kép).

Szagrális kisemlékek

A földesúri kúriához tartozó fakápolnákat, az újfalusi középkori templomot és későbbi oratóriumokat nem számítva a település legkorábbi szagrális kisemlékeire vonatkozó adatok Újfaluhoz köthetők. Az 1780-as évek közepén felvételezett első katonai felmérés térképe Újfalu közepén egy keresztfa jelét ábrázolja (2. kép). A fakereszt idővel megújításra szorulhatott, 1823. május 17-én legalábbis Zubanovits István újfalusi ispán alapítványából egy fafeszületet szenteltek fel a keresztre feszített Üdvözítő képével (7c. melléklet). (A hetesi historia domusba meglehetősen szabadsággal másolták át a keresztállítás körülményeit, amikor a Zubanovits által emeltetett keresztet a csombárdi malom melletti forrásnál helyezték el /*Historia domus*, 31./, noha ilyesmiről az eredeti vizitációs jegyzőkönyv nem ír. Az első katonai felmérés térképén három malom jelét látjuk Csombárd környékén: egy-egy vízimalom a falutól délre a malomárok, illetve keletre, a középkori Hidas helyén, a Pamuki-víz partján, egy szélmalom pedig Újfalutól északra, kisebb vízfolyás forrásánál látható. Később, a 19. században a település temetőjétől északra álló malmot ismerték „csombárdi malom” néven.) Korabeli analógiák alapján ez utóbbi vas- vagy bádoglemezre festett kép lehetett. Pár évvel később, 1828-ban a csombárdi földesúr, Csák József veje, báró Pongrácz Alajos (1774–1834 előtt) emeltetett Csombárd déli végén egy fakeresztet. (*Historia domus*, 32.) Ezeknek a kisemlékeknek ma már nem lelni nyomát, a Csombárdon élő idős emberek emlékezetében sem.

Fennmaradt viszont a Pongrácz-kereszt után öt évtizeddel, 1876. április 7-én Stark Zsigmond esperes által megáldott, a helyi Nagy János jámbor alapítványából a faluközpontban emelt homokkő feszület (*Historia domus*, 33.; 8. kép). A megfeszített Krisztus, a kereszt tövében Mária gyászoló alakjával ma is a

7. kép. A Csák–Pongrácz-kúria egykori Szent Kereszt-kápolnája napjainkban

8. kép. A Nagy-kereszt

9. kép. A temetői Szabó-kereszt

10. kép. A Sóttonyi-kereszt

templommal szemben elterülő park szélén áll. A kereszt és a korpuz felújításra szorulna, a jobb állapotban lévő, mészféher Mária alakja ellenben utólagos, közelmúltbeli pótlásra utal. A posztamens felirata szintén nagyon kopott, csupán néhány szó olvasható ki belőle, köztük az alapító neve és az állítás éve. Ehhez ikonográfiai megoldásaiban és kivitelében is egészen hasonló kőfeszületet állíttatott „Isten dicsőségére” a temetőben 1902-ben Szabó János és neje, Nagy Éva (9. kép). A templomkertben áll Sóttonyi István 1923-ban állított, polikróm, mára erősen megkopott festésű feszülete, a kereszt szárában kialakított fülkemélyedésben szintén Mária alakjával. A posztamens feliratának tanúsága szerint Sóttonyi hálából állíttatta a keresztet, amiért élve megmenekült az első világháború vérzivatarából (10. kép). A templomkert már a kereszt másodlagos elhelyezése, eredetileg a főutcán csaknem 150 méterrel „feljebb” (északi irányban), az azóta elbontott Sóttonyi-ház előkertjében állt. (Rinkóczi József, 2023. január 7.)

Legvégül a bálintmajori mezőgazdasági úton, az Újfalú felé leágazó dűlőút kereszteződésénél, az egykori Kula-hídnál áll egy 3 méter magas gerendakereszt, rajta a megfeszített Krisztus fémöntvény figurájával (11. kép). A falubeliek Pléhjézus néven

11. kép. A Pléhjézus

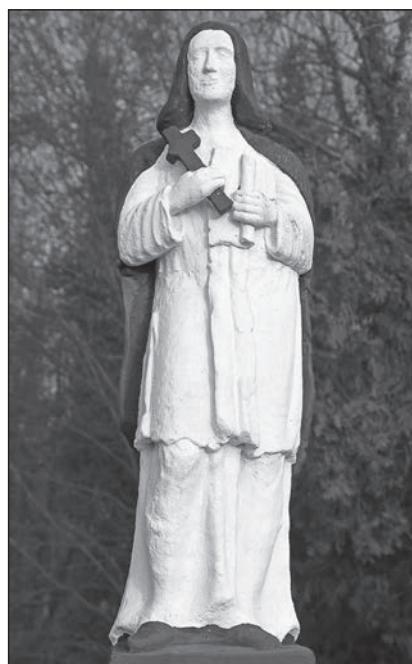
12. kép. Tipikus keresztet formázó sírjel feszülettel, pálmaággal, rózsakoszorúval és galambfigurával

térdre ereszkedve imádkozó angyalt ábrázol.

Visszatérve a faluba, a 19. századi településmag északi peremén, a főutca kanyarulatánál áll a Szent János-szobor, Csombárd legjelentősebb és a kúria házi kápolnáját nem számítva legnagyobb múltú, ma is meglévő szakrális emléke (13. kép). A késő barokk hatást mutató posztamensen egy kivitelében és ábrázolásmódjában egyaránt provinciális, bikróm (barna-fehér) színezésű homokkő figura áll. A posztamensen olvasható felirat így szól: „Isten dicsőségére / felújította a / Csombárdi / róm. kath. egyházközség / 1938.” Csakhogy pontosan ugyanezen a helyen 1804-ben Csák József egy Nepomuki Szent János-szobrot állíttatott (7b. melléklet). Feltevésem szerint az 1938-as megújítás (és nem felújítás, ahogy a felirat jelzi) alkalmával cserélték le az elsődleges szobrot a ma látható, kivitelében és ábrázolásmódjában egyaránt laikus megfogalmazású figurára, amely két Szent Já-

ismerik. Sem állíttatója, sem az állítás ideje nem ismert, de feltehetően azonos az 1960-as években még *Kis-köröszfa* néven ugyanezen a helyen felvett térképponttal. (PAPP-VÉGH 1974, 408. /132/100./) Az erősen elkorhadt faszerkezetet a 2000-es években kiváltották, ez alkalommal Portik József hevesi plébános meg is áldotta az út menti feszületet. (Rinkóczi József, 2023. január 7.)

A temetőbe visszatérve egy szemle erejéig: a kb. 215 sír jelrendszere a falu felekezeti megoszlását tükrözi: 49%-uk keresztet formáz, további 40%-ukra feszületet applikáltak vagy keresztábrázolás látható rajtuk. Gyakori ornamentumok a rózsakoszorú és a rózsainda (15%), a keresztre fel-futó rózsainda (12%), a pálmaág (10%), a sírjel tetején elhelyezett galambfigura (4%). Csupán néhány síron láthatóak református kötődésű jelek (kehely, fűzfa), valamint itt említendő a temető egyetlen kopjafája is (2009-ből). A galambfigurákat nem tekintve az egyetlen, 60 cm magas sírszobrot egy 1925-ben tizenkét évesen elhunyt leány sírján láthatjuk, amely egy fél-

13. kép. A Szent János-szobor

nos alakját gyúrja egybe: öltözetében és a mellkasra szorított keresztben Nepomuki Szent János, a fej kialakításában és a bal kézben tartott írástekercsben pedig Szent János apostol alakját idézi. Egy országos léptékben is egyedülállóan talányos invariánsról van szó, amelynek – ahogy írásom legelején jeleztem – külön esettanulmányt szentelek, így e helyütt éppen csak felvillantottam a szobor kapcsán felmerült ábrázolásbeli, keltezési és keletkezési problémákat.

Melléklet

A latin nyelvű iratrészletek átírata és fordítása DARVAS Mátyás munkája.

1. melléklet. A nagybajomi plébánia 1743. szeptember 17-ei vizitációs jegyzőkönyvének részlete

[...] Demum Possessio Csombárd ubi Catholici N[umer]º 30 hic habet[ur] extra Pagum ruderosa Ecc[es]ia SSti [= Sancti] Martinis ep[iscop]i. D[omi]n[us] t[ame]n Terrestris Catholicus Fran[ciscus] Pulaÿ intra Pagum Oratorium quoddam pro divinis extruxit saeptum, et scandulis tectum.

Huic Csombárd itidem proximum Uÿfalu nominatu[m] Praepositurae S[anc]ti Benedicti de Sÿllisio, habet Capellam ante annos 12 exstructam, ubi apparamenta et tissalia habent omnia.

VFL I.1.7. V/38. p. 60.

Végül Csombárd község, ahol szám szerint 30 katolikus van. Van itt a falun kívül egy romos Szent Márton-templom, ám a katolikus földesúr, Pulay Ferenc a falun belül épített egy elkerített, zsindegyházzal fedett oratóriumot a szentmisék számára.

Ezzel a Csombárddal szintén szomszédos az Újfalun nevezetű [puszta], mely a zselicszentbenedeki prépostságé; ennek van egy 12 éve épült kápolnája, amely mindenféle készüllettel és kendővel el van látva.

2. melléklet. A csombárdi egyházközség 1748-as vizitációs jegyzőkönyvének részlete

Quo ad Ecclesiam.

Primo. In Territorio occidentali huius Poss[ess]ionis extra Pagum prostant utcunque rudera Ecclesiae Vetustissimae ex antiqua relatione sub Patrocínio S[anc]ti Martini. Intra Pagum autem in Fundo Curiae Csakianae A^{[nn]o} 1745. & 1746. D[omi]n[us] Relicta Csakiana suis Sumptibus aedificari fecit commodam unam Ligneam Luto Plasmatam Capellam, sub Pavimento asserum pini, ex Scandulis tectam, quam ex indultu moderni Nostri Excellentissimi ordinarii D[omi]ni Martini Biró de Padány &c. Ritu S[anc]tae Ecclesiae Benedixit Praenominatus A[dm]odum R[everendus] D[ominus] Joannes Raikÿ Parochus Kaposiensis.

Ami a templomot illeti

Először: e község területének nyugati felén, a falun kívül állnak egy igen ősi templom romjai; régi beszámolók szerint titulusa Szent Mártoné volt. A falun belül pedig a Csák-udvarház telkén 1745–1746-ban özvegy Csákné úrnő saját költségén építtetett egy sárral tapasztott, alkalmas fakápolnát, fenyődeszka padlóval és zsindegyházzal. Ezt mostani ordináriusunk, Padányi Biró Márton úr stb. engedélyével Szentegyházunk szertartása szerint megáldotta az említett igen tisztelendő Rajky János kaposi plébános úr.

TERBŐCS ATTILA: CSOMBÁRD EGYHÁZTÖRTÉNETE ÉS SZAKRÁLIS KISEMLÉKEI

Nec Altare, nec Aram formalem habet; p[rae]ter unum Tabulatum assereu[m] Mappis Com[m] unibus confectum, superquo tres, quatuorve Imagines pictas in Listis. Habet Lineam Tobaliam honestam cum sub Corporali, unum Portatile bonum A^{[mn]o} 1742. a Pie defuncto jam D[omi]no Sigismundo E Comitibus Berenyi, Ep[iscop]o 5Ecclesien[si] Consecratu[m] & Ssru [= Sanctorum] Reliquiis repletu[m] ac obsigillatum. Unum item Missale Cum duobus Pulvillis, unu[m] Rituale, & Librum Evangeliorum. Pacificale unum, Candelabra Lignea 2. unum Tintinabulum, 1 aspergillum, cu[m] Instrument[o] aneo aquae Benedictae. Deniq[ue] Amictu[m] 1. Albam 1. & Cingulum, unam Sericeam Casulam Variogatam, cum Stola & Manipulo.

Campanam f[...]15 unam Graecii Benedictam in Simplici Campanili ante Curiam. Locum Sepulturae sine cinctura habent juxta ruderosam p[rae] nominatam Ecclesiam.

Hic Aedituus nullus est, neq[ue] Parochus quidquam h[abe]t p[rae]ter Stolaria. Ludi Magister hoc A[nn]o primo inductus & Conductus est. Nominem Stephanus Papp, qui in Simplici & exigua rusticana domo pro hic & nunc a D[omi]na Terrestri est Collocatus, qui quidem p[re]ces quotidie peragit, & aliquam catechesin ex Libro legit Populis, alias est exiguae Doctrinae.

Solutionem habet a Comunitate a Pari Hominum Conjugator[um] quadrante[m] cubuli Poson[ensis] de frumento, & d[enari]os 10. Caeterum nihil, nisi in Varda habet unius diei Seminaturam & pro funeribus Stolarum d[enari]orum] 35.

Sem oltár, sem rendes oltárféle nincs benne, csak egy közönséges terítőkkal lefedett dobogó [A tabulatum jelentése itt némileg homályos; a szó padlást, deszkázatot, deszkapadlót szokott jelenteni], mely fölött három-négy festett kép van keretben. Az ostyaabroszhoz rendes len kéztör-lőkendő tartozik, van egy jó hordozható oltárlap, melyet 1742-ben az azóta már jobblétre szenderült gróf Berényi Zsigmond pécsi püspök konsekrált, látta el szentek ereklyéivel és pecsételte le. Van továbbá egy misekönyv, két oltárvánkos, egy szertartáskönyv és egy evangéliumos könyv, egy díszfeszület, két fa gyertyatartó, egy csengettyű, egy szenteltvízhintő bronz szenteltvíztartóval, végül egy alba és egy cingulus, egy többszínű selyem miseruha stólával és karkendővel.

Az udvarház előtt, egyszerű lábon van egy 15 [... olvashatlan szó] Grazban megáldott harang. A temetkezés elkerítetlen helye az említett romos templom mellett van.

Sekrestyés nincsen itt, s a plébános sem kap semmit a stóladíjakon felül. Tanítót idén hoztak és fogadtak fel először; a neve Papp István, egyelőre egy egyszerű és kicsiny parasztházban helyezte el a birtokos úrnő; mindennap imádságot vezet, s könyvből valami katekézist is tart a népeknek, de egyébként csekély tudású.

Javadalma a községtől: házaspáronként ¼ pozsonyi mérő gabona és 10 dénár; ezen kívül semmi, leszámítva, hogy Várdán van egy napszámnyi vetése [nem egyértelmű az unius diei seminatura feloldása; talán a régi napszám (Tageswerk) területmértékkel azonos, vagyis egy ember által egynapi munkával bevethető földterületet jelöl, bár annak unius diei a szabatos latin formulája], a temetésekért pedig 35 dénár stóladíja.

3. melléklet. Újfalú 1749-es vizitációs jegyzőkönyvének részlete

Intra Limites finalium Filialium Mernye & Kaposvár Habetur Praedium Uj Falu vocitatum, Bonum Illu[st]ri[ssi]mi D[omi]ni Comit[is] D[omi]ni Nicolaj Adami Patat[is] de Zajezda Canon[is] Zagrabien[sis] & Praepositi S[anc]ti Benedicti de Kapos Sz[ent] Bék (Kaposzentbenedeknek ugyan ismert Szentbék alakváltozata, de nem világos, miért szerepeltették mindkettőt a szövegben) &c. nullum Certum Parochum habens.

Hic a Septentrione supra Domum D[omi]nal-em in fundo antiq[uae] Eccl[esi]ae super aedificata est per D[omi]nium Lignea, Luto plasmata, & scandulis tecta Capella Tituli Sanctor[um] Philippi & Jacobi App[osto]lorum. Abintus in Sanctuario habet Altare Lapideum mappa com[muni] tectum, pro ara 2 Theses Cartaceas & unum Portatile bonum, caeterum nihil.

VFL I.1.8. XI. p. 117.

A szélső filiák, Mernye és Kaposvár határain belül van az Újfalú nevezetű pusztá, mely a nagyméltóságú zajezdai Patachich Miklós Ádám úr, zágrábi kanonok és kaposszentbenedeki, szentbéli [Kaposzentbenedeknek ugyan ismert Szentbék alakváltozata, de nem világos, miért szerepeltették mindkettőt a szövegben] stb. prépost birtoka; nincs kijelölt plébánosa.

Itt észak felé, az uradalmi ház felett, a régi templom telkére épített az uradalom vályoggal tapasztott fából és zsindeyekkel fedve egy kápolnát, melynek titulusa Szent Fülöp és Jakab apostolok. Bent, a szentélyben van egy közönséges asztalkendővel fedett kőoltár, az oltár részére két doboz [nem világos a theses cartaceas kifejezés jelentése, talán valamiféle tárolódobozokra utal], egy jó portatile, egyébként semmi más.

4a. melléklet. A hetesi plébánia 1778. május 16-ai vizitációs jegyzőkönyvének részlete

Secunda Filialis est Poss[ess]io Csombárd distans a Matre tribus quadrantibus horae, existit in ea Capella exigua e ligneis materialibus per Illustrissimum Dominum Emericum Csák aedificata, nec Dote[m] ullam, nec proventum ullum habet, extat in ea altare 1., quod et tribus mappis vestitum, et Lapide bono, atq[ue] inviolato instructum est; Calicem habet 1. cum sua patena cupreum, pro usu aptum. Casulam 1., Albam 1., Cingulum 1., Corporalia 3., Purificatoria 6., Superpelliceum 1. mappas 3. missale 1. Ritualementum 1., Tintinnabulum 1., Campanam lb [=librarum] 30. Divina in hac capella peraguntur quotidie per Capellanu[m] praenominati Domini Emerici Csák, qui etiam cum indultu Parochi Sacramenta administrat.

VFL I.1.8. XIII. p. 245.

A második filia Csombárd község; háromnegyed óra távolságra fekszik az anyaegyháztól. Kis kápolna van ott, faanyagból építette a nagyméltóságú Csák Imre úr; sem javadalmi, sem jövedelmei nincsenek. Egy oltár van benne, melyet három oltárbrosz fed; jó és sértetlen kő alkotja. Egy kelyhe van, a hozzá tartozó rézpaténával; ez használatra alkalmas. Továbbá egy miseruha, egy alba, egy cingulus, három korporálé, hat kehelytörlő kendő, egy karing, három abrosz, egy misekönyv, egy szertartáskönyv, egy csengő és egy 30 font súlyú harang. A kápolnában minden nap tart misét az említett Csák Imre úr káplánja, aki a plébános engedélyével szentségeket is kiszolgált.

4b. melléklet. A hetesi plébánia 1778. május 16-ai vizitációs jegyzőkönyvének részlete

In nulla harum praeterquam in Praedio [Újfalu] ad Praeposituram S.[ancti] Benedicti pertinente datur Ecclesia vel capella, in p[rae]dicto Praedio autem extat capella lignea omni dote, et proventu destituta, solumq[ue] uno calice in cuppa argenteo [!], atq[ue] ad hunc pertinente patenula cuprea, Casulis tribus, Alba, Amictu 1., Corporalibus tribus, Purificatorys 4 mappis tribus, missali 1., Tintinnabulo uno, Portatili in aram reposito, eoq[ue] integro provisa. Habet ad haec campanam unam Libraru[m] 25.

Ezek egyikében sincs templom vagy kápolna, leszámítva Újfalu pusztát, mely a szentbenedeki prépostsághoz tartozik; az említett pusztában pedig van egy fakápolna, híján bármiféle javadalomnak vagy jövedelemnek, csupán egy ezüst-kelyhe és az ahhoz tartozó rézpaténája van; három miseruhája, albája, vállkendője egy, három korporáléja, négy törlőkendője, három terítője, egy misekönyve, egy csengettyűje, és egy, az oltárra helyezett, ép portatiléje. Van még ezekhez egy 25 fontos harangja.

VFL I.1.8. XIII. pp. 246–247.

5. melléklet. A kaposvári esperesi kerület 1780 körüli vizitációs jegyzőkönyvének részletei

[A Veszprémi Főegyházmegyei Levéltár 1750 körülre keltezi az iratot, ez azonban több okból lehetetlen: Pierer 1778-ban lett kaposzentbenedeki prépost, 1750 körül még serdülőkora végén járt; Csák Imre szintén fiatal, 25 éves legény volt ekkoriban, a kegyúri jogok még szüleit illették.]

Filiales

Csombárd distat a matre spatio mediae horae extat in ea Capella in qua sine seriea Parocho subinde Sacrum Celebrat[ur].

[...]

Praedia Path & Újfalu mediae horae spatio. In Újfalu existit adhuc capella, sed in ruinam inclinatam R[everen]dissimus D[ominus] Praepositus Pierer demoliri intendit.

Ecclesiastici sine beneficio constituti

Vitae suae media in Filiali Possessione Csombárd a P[er]illustri D[omi]no Emerico Csák accipit, ubi etiam magno cum animarum solatio[ne] pro suo Zelo in spiritualibus indefesse operatur.

VFL I.1.7. X/14.

Filiák

Csombárd az anyaegyháztól félóra távolságra fekszik; van ott egy kápolna, melyben beosztás nélkül, időnként szentmisét celebrál a plébános.

[...]

Pat és Újfalu puszták, félóra járásra. Újfaluban van még egy kápolna, ám mivel már romba dőlőben van, a főtisztelendő Pierer prépost úr lebontatni szándékozik.

Javadalom nélkül kijelölt egyházfiak

A megélhetéshez szükséges dolgokat Csombárd filiális községben a tekintetes Csák Imre úr biztosítja, a lelkek nagy vigaszára buzgón és fáradhatatlanul munkálkodik lelkiekben.

6. melléklet. A hetesi plébánia 1815. május 22-ei vizitációs jegyzőkönyvének részlete

2^a Capella est S:[anctae] Crucis in Csombárd, vel potius oratorium domesticum, posita est per S:[-pectabilem] D:[ominum] Jos:[ephum] Csák in ipsa sua aede. Capella haec publica effecta est per Ordinarium anno 1798, imposita Capellano obligatione praelegendi populo fideli evangelii, et quovis die Dominico, et Festo servandae Concionis catecheticae. De Supellectili, Dote et reliquis huius oratorii quod notetur, nihil est, omnibus enim necessariis providetur a D:[omino] Terrestri, celebrat in ea Capellanus domesticus, quem ex ordine S:[ancti] Francisci servat sibi D:[omino] Jos:[epho] Csák indesinenter. S[acra]ti[s]simae Eucharistiae Sacramentum asservatur in Tabernaculo arae pro communione fidelium.

3^a Capella est S:[ancti] Joannis Nep:[omuceni] in praedio Újfalu, per aliquem Praepositorum S:[ancti] Benedicti de Kaposfő, quo spectat hoc praedium, erecta in Campo, exigua est, et iam desolationi proxima, nullam instructionem habet, praeter lapidem portatilem bonum, 1 Imaginem, et 4 Candelabra in ara nuda, nulla Divina in ea servantur.

VFL I.1.8. XVIII. p. 116.

7a. melléklet. A hetesi plébánia 1824-es vizitációs jegyzőkönyvének részlete

§. 1.

De Oratoriis

Datur intra ambitum hujus Parochiae Oratorium in Filiali Csombárd, aede Ill[ustriss]imi D.[omini] Baronis Aloysii Pongrátz, S[anc]tae Crucis dicatum, per spectabilem Josephum Csák Socerum D[omi]ni Baronis adaptatum, et benedictum a[nn]o 1794° die 15^a 7bris [= Septembris] per Joannem Halbax V[ice]A[rchi]Diacon[um], subin vero a[nn]o 1798° hoc Oratorium effectum est Publicum, facultate Ordinarii provisum, quam tamen hic et nunc producere non valet Ill[ustriss]imus Baro, utpote a Socero suo Josepho Csák

A második a Szent Kereszt-kápolna Csombárdon; avagy inkább házi oratórium ez, amit a tekintetes Csák József úr saját házában alakított ki. A kápolnát 1798-ban minősítette nyilvánosnak az ordinárius, arra kötelezve a káplánt, hogy olvassa fel a hívő népnek az evangéliumot, s minden vasár- és ünnepnapon tartson katekézist. Az oratórium felszereléséről, javadalmáról és a többiről semmi megjegyzésre való nincs, mert minden szükségesel ellátja a földesúr. A házi káplán mutat be misét ebben; ez a ferences rendből való, és folyamatosan szolgál Csák József úrnak. A Legszelesebb Oltáriszentséget az oltár tabernákulumában őrzik a hívek áldoztatására.

A harmadik a Nepomuki Szent János-kápolna Újfalu pusztán; ezt egy mezőn építtette valamelyik kaposfői szentbenedeki prépost; hozzá tartozik ugyanis a puszta. A kápolna kicsiny, és szinte már elhagyott. Nincs semmi felszerelése, leszámítva egy kőből való, jó portatilit, egy képet és négy gyertyatartót a csupasz oltáron. Misét nem tartanak benne.

§. 1.

Oratóriumok

A plébánia területén belül Csombárd filiában van oratórium, a nagyméltóságú Pongrátz Alajos báró házában; ez a Szent Kereszt tiszteletére lett ajánlva. A báró úr apósa alakította ki és 1794. szeptember 15-én Halbax János alesperes áldotta meg; majd pedig 1798-ban az ordinárius engedélyével nyilvánossá lett az oratórium. A nagyméltóságú báró azonban megmutatni azt itt és most nem tudta, mert apósa, Csák József lezárta; amint lehet, ide csatoljuk majd az ott fellelt dolgok jegyzékét. Az oratórium tulajdonképpen egy szoba

TERBŐCS ATTILA: CSOMBÁRD EGYHÁZTÖRTÉNETE ÉS SZAKRÁLIS KISEMLÉKEI

reconditam, quae quamprimum inventa adnec-
tetur. Oratorium hoc est Cubile supra ingressum
celarii positum in ipsa aede Dominali, porta ad
ambitum Domus, capit circiter 12 homines. Ara
lignea 3 mappis albis mundis vestita, lapide por-
tatili bono, inviolato provisa, adsunt Tabellae Can-
onis, pulvilli 2. – Caeterum de Supellectili, Dote
nihil est quod notetur, omnibus enim necessariis
providetur a Domino Terrestri. – Oratorium hoc
publicum profanis usibus non deservit. Celebrat
in ea Capellanus Domesticus, cujus obligatio
esset quovis Die Dominica et Festo praelegendi
Populo fideli Evangelium et servandae Concionis
Catecheticae. Sanctissimum Eucharistiae Sacra-
mentum asservatur in Tabernaculo Arae in Cibo-
rio Cupreo bene deaurato pro Com[m]unione fide-
lium. Capellanus Domesticus est Franciscanus
ex Conventu Següsdienzi semper.

VFL I.1.7. XXIV/4. 7–8.

7b. melléklet. A hetesi plébánia 1824-es vizitációs jegyzőkönyvének részlete

In Filiali Csombárd Statua lapidea S.[ancti]
Joannis Nepomuceni in fine Pagi septentrionali,
posita per D.[ominum] Josephum Csák, benedicta
anno 1804. per Joannem Külleii, surrog[at]um
V[ice]A[rchi] D[iaconum]. Conservatur per
Dominum Terrestrem. Infra Octavam S.[ancti]
Joannis Nepom.[uceni] servantur coram hac
Statua Lytaniae hujus Sancti per Capellanum
Domesticum exiguo cum populi concursu.

VFL I.1.7. XXIV/4. p. 9.

a pincelejárát fölött, az uraság házában; ajtaja a
ház tornácáról nyílik. Körülbelül 12 ember befo-
gadóképességű. Faoltára van, melyet három tisz-
ta oltárabrosz fed, jó és sértetlen kőportatilével
ellátva; törvénytáblák és két oltárvánkos is van
még ott. Egyébként az oratórium felszereléséről,
javadmáról és a többiről semmi megjegyzésre
való nincs, mert minden szükségessel ellátja a föl-
desúr. E nyilvános oratórium profán célokat nem
szolgál. A házikáplán miséznek itt; az ő kötelessége
még, hogy minden vásár- és ünnepnapon olvas-
sa fel a hívő népnek az evangéliumot, és tartson
katekézist. A Legszebbeségek Oltáriszentséget
az oltár tabernákulumában őrzik a hívek áldoz-
tatására, jól aranyozott rézcibóriumban. A házi-
káplán mindig egy ferences a segédsi konventből.

Csombárd filiában Nepomuki Szent János kő-
szobra áll, a falu északi végében. Csák József állít-
tatta, 1804-ben áldotta meg Külleii János helyettes
alesperes. A földesúr tartja fent. Nepomuki Szent
János nyolcadán a szobor előtt a házikáplán a cse-
kely számban összegyűlt hívek előtt megtartja a
szent litániáját.

7c. melléklet. A hetesi plébánia 1824-es vizitációs jegyzőkönyvének részlete

In Praedio Ujfalu est Crux trabea cum effigie Salvatoris, erecta per Stephanum Zubanovits Spanum Ujfalusiensem et benedicta anno 1823° die 17^a Maÿ per Josephum Pongrátz V[ice]A[rchi]D[iacono]. Pro conservatione eiusdem est fundus in 30 fl[ore]nis V[alutabilibus] depositis et elocatis per Parochum apud Franciscum Béres Colonum Várdaensem erga 6. p[er]C[entum].

Újfalu pusztán van egy gerendakereszt az Üdvözítő képmásával; ezt Zubanovits István újfalusi ispán állíttatta, és Pongrátz József alesperes áldotta meg 1823. május 17-én. Fenntartására van egy 30 váltóforintos alapítvány; ezt a plébános Béres Ferenc várdai jobbágyhoz helyezte ki évi 6%-os kamatra.

VFL I.1.7. XXIV/4. p. 9.

8. melléklet. A hetesi plébánia 1937. január 1-jei vizitációs jegyzőkönyvének részletei

[A kápolnában van-e szentmise?] Várdán havonta egyszer, Csombárdon évente kétszer

[Fenntartásuk biztosítva van-e?] Igen földes-úr részéről [...]

[Milyen szobrok vannak?] 2 Nepomuki szt. János szobor

[Milyen állapotban?] Egyik már rossz állapotban [...]

2. Csombárd: önálló fiók-egyházközség. Egyházi elnök: Hajós Gábor, világi elnök: Sótonyi György, jegyző: Meidl Dezső ig. tanító. A képviselő testület, mely egyuttal a tanácsot is képviseli 8 tagból áll. Meidl Dezső ig. tanító 3 ismeretterjesztő előadást, Gréczi Pál főjegyző pedig légvédelmi előadást tartott. Mióta Hetesen káplánságot szerveztek, havonta 1 Istentiszteletet is juttatott a plébánia Csombárdnak.

VFL I.1.8. CXLVI/19.

Szakirodalom, források

Anjou-kori oklevéltár. VIII. 1324. (1993), szerk. BLAZOVICH László, Budapest–Szeged

Anjou-kori okmánytár. II. 1322–1332. (1881), szerk. NAGY Imre, In: *Magyar Történelmi Emlékek*, Budapest

CSEJDY Júlia (2010), *Műemléki revízió Somogyban, Örökség*, XIV/12, 18–21.

A csombárdi ékszerdoboz (1997), *Új Ember*, LIII/33 (aug. 17.), 4.

DOBAI András (1983), *Somogy megye az első katonai felvétel idejében (1782–1785)*, Kaposvár

DÓBER Viktor (1992), *Ferences házikáplánok Somogysárdon és Somogy megyében 1740–1884*, In: *Somogy Megye Múltjából – Levéltári Évkönyv XXIII*, 47–86.

Az első magyarországi népszámlálás (1784–1787), szerk. DSNYI Dezső – DÁVID Zoltán, Budapest

Hetes község története (1981), szerk. HORVÁTH Imre, Hetes

Keresztszentelés Csombárdon (1923), *Uj-Somogy*, szeptember 21, 3.

KERNY Terézia (1990), *Genthon István topográfiai levelezése, Ars Hungarica*, XVIII/2, 277–292.

KISS Lajos (1978), *Földrajzi nevek etimológiai szótára*, Budapest

LUKÁCS Csaba (1995), *Törvény nélkül tönkremennek a műemlékek. A somogyi Michelangelo, Esti Hírlap*, február 15, 11.

TERBŐCS ATTILA: CSOMBÁRD EGYHÁZTÖRTÉNETE ÉS SZAKRÁLIS KISEMLÉKEI

- LUKÁCS Csaba (1997) *A somogyi Michelangelo, Udvarhelyi Híradó*, január 28, 8.
- LUTHÁR Péter (2002), *Ősparkban áll a késő barokk kúria Csombárdon, Szabad Föld*, július 26, 5. *Magyarország történeti statisztikai helységnévtára. 12. Somogy megye*, (1997.), főszerk. KLINGER András, Budapest
- Magyarország vármegyéi és városai. Somogy vármegye* (1914), szerk. CSÁNKI Dezső, Budapest Mon. Episcopatus Vespr.
- 1899 *Monumenta Romana episcopatus Vesprimiensis. Tomus II. 1276–1415*. Budapestini, Collegium Historicorum Hungarorum Romanum
- 1907 *Monumenta Romana episcopatus Vesprimiensis. Tomus IV. 1492–1526. Cum supplementis ad Tomm. I–III*. Budapestini, Collegium Historicorum Hungarorum Romanum
- Népszámlálás
- 1882 *A magyar korona országaiban az 1881. év elején végrehajtott népszámlálás főbb eredményei megyék és községek szerint részletezve*, Budapest
- 1976 *Az 1941. évi népszámlálás. 2. Demográfiai adatok községek szerint*, Budapest
- Országos mezőgazdasági címter. I. Alsódunántúl* (1936), szerkesztőbizottság CZEGLÉDY Béla et al. Kaposvár
- PESTY Frigyes (2001), *Somogy vármegye helynévtára*. A szöveget gondozta GÖZSY Zoltán–POLGÁR Tamás, Kaposvár
- RÁDICS Károly (1993), *Csombrád [!] temploma, Új Ember*, november 14, 4.
- Somogy megye földrajzi nevei*, (1974) szerk. PAPP László–VÉGH József, Budapest
- VANYÓ Tihamér Aladár (1933), 1769. *Koller Ignác püspök jelentése*, In: *Püspöki jelentések a magyar szent korona országainak egyházmegyéiről. 1600–1850*. Pannonhalma, 307–328.

Levél- és irattári források

Historia domus

Hetes községre és a plebániára vonatkozó történeti adatok.

Kézirat, Szent György Plébánia, Hetes. 1943–

VFL (Veszprémi Főegyházmegyei Levéltár)

I.1.6. Egyházmegyei Hatóság iratai. Acta parochialia

I.1.7. Egyházmegyei Hatóság iratai. Acta et fragmenta visitationis canonicae

V/38. Domestica visitatio universarum comitatus Simeghiensis parochiarum. 1743.

X/14. Informatio de statu ecclesiarum. Districtus Kaposváriensis. 1750 [1780] k.

XXIV/4. Responsa ad puncta visitationis canonicae [...] pro parochia Hetesiensi, in districtu Kaposváriensi, comitatu Simighiensi. 1824.

XXXI/6. Praeliminari a visitationis canonicae acta ecclesiae et parochiae Sziliensis. 1824.

I.1.8. Egyházmegyei Hatóság iratai. Visitationes canonicae.

VII. Visitatio canonica districtus Kaposvárensis. 1748.

XI. Visitatio canonica districtus Kaposvárensis. 1749.

XIII. Visitatio canonica archidiaconatus Simeghiensis. 1778.

XVIII. Visitatio canonica archidiaconatus Kaposváriensis. 1815.

CXLVI/19. A hetesi plébánia kánóni vizsgálata. 1937.

I.1.47.e. Egyházmegyei Hatóság iratai. Legújabb kori plébániai kimutatások. Plébániák épület- és tárgyleltára

VIII.31. Pfeiffer János plébániatörténeti feljegyzései. 1897–1983.

II/13. Somogy megye

LŐRINCZ SÁNDOR: A DÍSZPOLGÁR TALPIG NEHÉZ HŰSÉGE

„Békétlenségben nem lehet alkotni,
fejlődni, jó és szép dolgokat cselekedni”

„Minden embernek kell, legyen egy feladata ebben az életben – kötelességen belül, vagy azon felül is talán –, mert különben nem lenne értelme annak, hogy él. Az emberi világ több kell, legyen, mint egy bonyolult szerkezetű gép, melyben minden ember egy fogaskerék szerepét tölti be... Minden embernek kell, legyen egy feladata, egy titkos küldetése, mely Istentől való.”

Wass Albert *Elvész a nyom* című művének néhány sorával indította beszédét Kaposvár legújabb díszpolgára. Prof. dr. Kovács Melinda akadémikus, a Magyar Agrár- és Élettudományi Egyetem (MATE) intézetvezetője, aki e megtisztelő címet több évtizedes oktatói és tudományos munkájáért kapta, amellyel hozzájárult az egészségtudatos gondolkodásmód elterjesztéséhez, a felsőoktatás színvonalának emeléséhez és Kaposvár hírnevének öregbítéséhez. Az egyetemi tanárral szülői út-
ravalóról, az agrárfelsőoktatásban eltöltött évtizedekről s Kaposvár iránti hűségéről beszélgettünk.

– *Édesapjának, Kovács Ferencnek, az Állatorvostudományi Egyetem egykori rektorának, aki egy időben a kaposvári állattudományi karon is oktatott, köszönheti pályaeorientációját. Mit tart a legszebbnek e hivatásban?*

– Az állatorvosi képzésre való jelentkezésemet édesapámnak köszönhetem. Középiskolás koromban nyaranta az Állatorvostudományi Egyetemen dolgoztam. Laboratóriumokban, majd állatkísérletekben segídezhettem. Megismertem, hogyan élnek egy felsőoktatási intézményben dolgozó oktatók, kutatók. Azt is, hogy milyen sokoldalú képzettséget ad az egyetem: a gyakorló állatorvosi munka mellett az oktatás és kutatás lehetőségét is. Mivel a képzésünkben erős természettudományos alapokat kaptunk, így az egyes tudományterületek közötti kapcsolatokat is könnyedebben felismertük. Az elmúlt években új szemléletként fogalmazódott meg a „One Health” – „Egy egészség”, amely szerint az ember egészsége nem választható el környezetének állapotától, s hogy napjaink humánegészségügyi problémái globális, komplex megközelítést igényelnek, amelyben a legkülönfélébb tudományterületek szakembereinek kell összefogniuk. Az állatorvosképzésben mindig megvolt ez a szemlélet, hiszen az állatorvosok feladata nemcsak kedvenc állataink meggyógyítása, egészségük őrzése, hanem az emberiség egészséges és biztonságos állati eredetű élelmiszerrel való ellátásának biztosítása is. Az állati termék-előállítás során az állat-növény-környezet együttes egészsége biztosíthatja csak mindezt. Az állatorvosok viszonylag szűk, nagyon összetartó „családot” alkotnak, büszkeség közéjük tartozni. Nagy tudású, széles látókörű, művelt európeerek sora jellemzi az állatorvostudomány történetét.

– *Milyen erkölcsi útravalót kapott szüleitől?*

– Édesapámnak mindene volt az egyetem, édesanyám tanítónő volt, aki hivatását szintén elkötelezettséggel, magas színvonalon művelte. Ez példa volt számomra is, nagyon erős kötelezettség tudatot és felelősségérzést adott. Azt is, hogy amit

csinálunk, azt szeretni kell. És ha valamit jól csináltam, sose felejtsem: lehet még jobban is. Mások iránti tiszteletre neveltek. De arra is, hogy legyenek elvárásaim másokkal szemben. Édesapámról sokan mondják, hogy a beszélgetéseket úgy kezdte: „miben segíthetek?”. Szeretném hinni, hogy nekem is sikerült segítenem, támogatnom a hozzám fordultakat.

– Ragyogott az örömtől, amikor a Csiky Gergely Színházban tartott, hagyományos városnapi ünnepi közgyűlésen nagy taps közepette átvette a díszpolgári címet. Előtte minek örült ennyire?

– Én mindennek nagyon tudok örülni: gyerekeim, unokáim születésének, egy jól sikerült családi ünnepnek, egy kedves gesztusnak. Mindennek, aminek értéke van, ami szeretetet sugároz. A szakmai elismerések közül a Széchenyi Díj a legmagasabb, amit el lehet érni – átvételekor az öröm mellett a meghatottság és a tisztelet érzése is nagyon erős volt bennem. A díj odaítélése azért is nagyon megtisztelő volt, mert az MTA Agrártudományok Osztálya felterjesztésére kaptam meg, amely az agrártudományok legmagasabb és leghitelesebb tudományos testülete. De nagy örömet jelentett a Guba Sándor-emlékérem is, amit a szűkebb szakmai közösségemtől kaptam, és minden más elismerés, mert ezek visszajelzések különleges alkalmak a mindennapokban.

– Több mint negyven esztendeje van jelen a kaposvári agrárfelsőoktatásban. Ez idő alatt nemcsak tanúja, hanem tevékeny alakítója lehetett egy intézmény kiteljesedésének, majd – igaz, rövid ideig – a Kaposvári Egyetem rektora volt. Jelenleg a jogutód Magyar Agrár- és Élettudományi Egyetem intézetigazgatója. Nincs Önben cseppnyi keserűség az elmúlt időszak történései miatt?

– Sokat köszönhetek Kaposvárnak. Itt megtaláltam mindent, amit szerettem volna. A Mezőgazdasági Főiskolán kezdtem el dolgozni, végigéltem a főiskola egyetemi karrá válását, majd a fénykorát, az önálló Kaposvári Egyetem létrejöttét és fejlődését. 2000-ben az akkori mezőgazdasági profilú intézménynek a Csokonai Vitéz Mihály Tanítóképző Főiskolával való egyesülése új perspektívát nyitott meg az egyetem előtt, ami nemsokára már négy karral működött, négy tudomány, illetve művészeti területen, két önálló doktori iskolával. Ez alatt az idő alatt a szervezeti átalakulásokat nagyszabású beruházások és fejlesztések kísérték, aminek eredményét most is látjuk a Kaposvári Campuson sétálva. Irigylésre méltó infrastruktúra és környezet tárul elénk. Rektori pályázatomban ezt írtam 2019-ben: „Fő motivációm a múlt és az egyetem jövője iránti elkötelezettségem, vallva azt, hogy a vidéki egyetemeknek van létjogosultságuk, sőt, küldetésük még jelentősebb társadalmi hatású, mint nagyvárosi intézményeknek. Hiszem, hogy a Kaposvári Egyetemnek van jövője, meghatározó szerepet tölthet be a dél-dunántúli régió, valamint Kaposvár oktatási, kutatásfejlesztési, innovációs és művészeti fejlődésében.” Én hittem ebben és ebben hiszek ma is. Természetesen fáj az önállóság elvesztése. Nem jól éltük meg, hiszen az integráció egybeesett a covid-járvány legdühöngőbb időszakával, a teljes bezárással. Mindenki telve volt aggodalommal a jövő és a szerettei egészsége miatt. Az integráció első lépése alig 5 hónap alatt zajlott le, a Kaposvári Egyetem életének

20. évében. Akkor azt éreztem feladatomban, hogy az új egyetemen a Kaposvári Campus méltó helyet találjon és meg tudja őrizni a sokszínűségét. Ebben az új egyetem vezetése támogatást nyújtott. Azt gondolom, hogy továbbra is felelősségünk értékeink megtartása, mert ezek nyújtanak biztosítékot a fennmaradásra és a további fejlődésre. Fontos, hogy az agrárfókusz mellett meghatározóak maradjanak a régióban a pedagógus- és művészeti képzéseink, és ugyanilyen fontos, hogy rugalmasan reagáljunk a változó igényekre és elvárásokra, mint ahogyan azt a műszaki képzés esetében tettük.

Vitathatatlan, hogy az integráció előnyökkel is járt. Elindult a műszaki képzés, amire a városban óriási igény volt; az ipari parkok benépesülésével együtt nagyon megnőtt az igény a műszaki szakemberekre és az innovációs műhelyek együttműködésének lehetőségére. Ugyancsak új képzési irány az élelmiszeripari mérnök-képzés, ami szintén a helyi szakember-utánpótlást hivatott biztosítani. A MATE multidiszciplinaritása új lehetőségeket nyitott meg új szakok és új kutatási-fejlesztési irányok fejlesztésére.

– Nem álmodott arról, hogy ha nem történik meg a fúzió, s megmarad a Kaposvári Egyetem, akkor önállóan képes lenne-e boldogulni, ráadásul úgy, hogy a CT-központ a megyei kórházhoz került?

– Természetesen van, amikor töprengek ezen, és beszélgetek erről nálam sokkal tapasztaltabb egyetemi vezetői múlttal rendelkező kollégákkal. A kaposvári felsőoktatásnak fontos missziót kell teljesítenie ebben a régióban – önállóan, vagy egy országos hatókörű integrált egyetem részeként, ez ma már mindegy. A magyar felsőoktatás óriási átalakuláson ment át az utóbbi években, ennek az átalakulásnak volt része a Kaposvári Egyetem integrációja is. Illúzió azt hinni, hogy létezhetnének kívülállóként ezen átalakuláson. Az, hogy a feladatainkat a jövőben is teljesíteni tudjuk-e, a jelenlegi egyetemi vezetés és a helyi szakemberek felelőssége.

– Guba Sándorról és Baka Józsefről mindig nagy szeretettel beszél. Voltak-e, s vannak-e rajtuk kívül olyan ikonikus egyéniségek – akár kaposváriak, somogyiak –, akik jelentősen meghatározták szakmai-emberi életét, akiktől sokat tanult?

– A precíz kutatómunka alapszabályait az alma materem Takarmányozástani Tanszékének közösségétől tanultam meg, melyért hálás vagyok. Ma is több közös munka köt az Állatorvostudományi Egyetemhez, sok kiváló kolléga együttműködése járult hozzá az elért tudományos eredményekhez. Hálás vagyok Sótónyi Péternek, az egyetem rektorának, azért, mert méltó módon építi a múlt értékein az egyetem jövőjét.

Kaposváron Guba Sándor tragikusan korai halála után Horn Péter akadémikus és Baka József vezetésével az intézmény szárnyalt, és ebben mindannyian megtaláltuk személyes lehetőségeinket is. A legmodernebb képkalkoló eljárások alkalmazására a kutatásban Repa Imre professzor és kollégáinak együttműködésével nyílt lehetőségem.

A Magyar Tudományos Akadémia különböző bizottságaiban való munka megismertetett a társtudományterületek kutatásaival, kutatási módszertanával és

nemzetközileg is kiemelkedő tudósaival. Hálás vagyok azon akadémikus társaimnak, akik látták bennem a lehetőséget és érdemesnek találtak arra, hogy akadémikusnak jelöljenek.

– *Rubik Ernő világhírű feltalálónk azt mondta: a boldogság nem eufória. Azt jelenti, hogy az ember elfogadja a valóságot olyannak, amilyen, akkor is, ha időnként egy kicsit harcol ellene. Nekem végtelenül szimpatikus ez a megállapítás. Önnek is?*

– Olyannyira, hogy azt hiszem, magam is így élek. Ez egyben talán válasz a korábbi, a Kaposvári Egyetem sorsával kapcsolatos kérdésekre is. Mást álmodtunk, de a felsőbb döntéseket tudomásul kell vennünk és annak megfelelően a lehető legjobban, legbölcsebben cselekedni. Nem bánkódhatunk örökké azon, hogy „mi lett volna, ha...”, de kötelességünk a véleményünk megfogalmazása és közzététele, persze a realitás talaján.

– *Mi jelenti a legnagyobb boldogságot a megyeszékhely legújabb díszpolgárának?*

– Családom boldogsága, annak a családi közösségnek a szeretete, amelyet férjemmel lépésről lépésre felépítettünk. Ezen túl pedig a munkahelyem és környezetem megbecsülése.

– *Ön Budapesten született, de az évtizedek folyamán somogyi lett, és kaposvárinak vallja magát. Tudósként, vezetőként hogy látja, mi a legnagyobb erőssége ennek a városnak?*

– Mindkét szülőm somogyi, így biztos, hogy kódolva vagyok Somogy szeretetére. Édesapám Somogyszentpárról elindulva nagyon szegény sorsból küzdötte fel magát a tudomány legmagasabb szintjére. Édesanyám marcali származású, aki tanítói hivatását szintén elhivatottsággal, nagy szakmai tudással és empátiával művelte. Hiszek a genetikában és a gyerekkori élmények meghatározó voltában. Gyerekkoromban sok időt töltöttem nagyszüleimnél, így a vidéki élet nem volt idegen számomra. Mielőtt Guba Sándor főigazgató hívására Kaposváron elkezdtem pályámat, több alkalommal vettem részt nyári szakmai gyakorlaton az akkori főiskola telepein. Megfogott az a közösségi szellem, amit itt tapasztaltam, és az, hogy a jó elképzelések szabad utat és támogatást kapnak. Guba Sándor remek politikát választott: az ország kiemelkedő képességű szakembereit célozta meg, szakmai és egzisztenciális fejlődési lehetőséget kínált nekik. Ez tartott engem is 40 évig ugyanazon a munkahelyen, ami a mai fiatalok számára már szinte elképzelhetetlen. Adódtak persze gondok, esetenként konfliktusok, nehezen megélt, nehezen felvállalható helyzetek. Többször volt olyan fordulóponthely az életemben, amikor elgondolkodtam: biztos, hogy így és itt akarom tovább? De mindig több jutott a „mellette” érvekből, és nem bántam meg.

Kaposvárra költözve egyébként meglepődve tapasztaltam, hogy az emberek az utcán egymás mellett elmenve köszönnek egymásnak. A boltban a második alkalommal már ismerősként köszöntöttek. Viszonylag gyorsan lehetett személyes kapcsolatokat létesíteni, ami megkönnyítette a mindennapokat és rövid idő alatt otthon éreztem magam. Sajnálom azokat, akik naponta több órát utaznak a munkahely és az otthonuk között – mennyi elveszített idő és energia!

A kisvárosi élet képes kényelmet és biztonságot nyújtani. Kaposvár fejlődési üteme az egyeteméhez hasonlóan dinamikus volt. A főutcán még lovaskocsi járt a 80-as évek elején. Ma egy virágzó európai város, egyetemi város és kulturális központ, az ország egyik legszebb természeti csodájával, a Zseliccel körülölelve.

– *S mely területeken kellene javítani? Gondolom, nem csak tanácsadói státuszban lehet „súgni”, javasolni a városvezetőknek és a testületnek, hol szükséges korrekció vagy nagyobb előrelépés...*

– Mint egyetemi ember, azt látom, hogy az utóbbi években végre közelebb került egymáshoz a város és az egyetem. Ebben nagy szerepe volt a már említett, hiánypótló képzések beindításának. Ezt a kapcsolatot kell fejleszteni, kiszélesíteni, az egyetem szellemi kapacitásának maximális kiaknázásával.

Egy város életében a vérkeringést, a lüktetést a fiatalok adják. Tartsuk meg őket! Azoknak a fiataloknak, akik a kaposvári képzőhelyet választják, hogy itt tanuljanak, és életük legszebb éveit itt töltsék, adjunk több lehetőséget a városi szórakozásra, közösségi tereket, programokat!

– *Vízkeresztkor a zamárdi megyenapról hazafelé tartva egy kaposvári női vezetővel beszélgettem, aki azt mondta: szerinte a férfi vezetők könnyebb helyzetben vannak, gyakran találkoznak, ő viszont nem biztos abban, hogy havonta egyszer sikerülne „összetrombitálnia” a felelős női vezetőket...*

– Számos adat alátámasztja, hogy a nők még mindig alulreprezentáltak a vezetői pozíciókban a férfiakhoz képest. Még mindig fennáll némi bizalmatlanság velünk szemben, annak ellenére, hogy számtalan helyzetben bizonyítottunk már. A női vezetők általában magasan motiváltak, és nagyon hatékonyak, tekintettel arra, hogy a családjuk és az ott betöltött szerepük miatt munkaidejük – és egész napjuk – szinte percre pontosan megtervezett. A női vezetők általában empátikusabbak, a feladat elvégzésének fontossága mellett nagyobb hangsúlyt helyeznek az emberi tényezőre. Így nem feltétlenül kell ugyanolyan módszerekkel irányítanunk, mint a férfiaknak. A koronavírus okozta járvány sok mindenre megtanított minket: többek között arra, hogy hatékony munkát nem csak folyamatos munkahelyi jelenléttel lehet végezni, vagy hogy a férfiak is nagyon hatékonyan bevonhatók a családi mindennapok feladataiba, ami tehermentesíthet minket. Azt gondolom, hogy a vezetői képességeknek vagy sikerességnek nincsen neve, van, aki alkalmas rá és van, aki kevésbé.

– *Az ünnepi közgyűlés zárásaként a kitüntetettek nevében elérzékenyülve mondott köszönetet...*

– Jól látta, hiszen rohanó, idegfeszültséggel, ezernyi gonddal terhelt világunkban gyöngyszemek az ilyen napok, amikor ünneplünk, visszatekintünk és új erőt, lendületet veszünk a másnapokhoz. Nagyon megfogott Varga László püspök úr, Kaposvár 2022-ben kitüntetett díszpolgára köszönő beszédében az, amikor a békeképteremtésről beszélt. Ezt mondta: „Szükségünk van a szív békéjére, ezért békeképet kell teremtenünk a szívünkben.” Valóban: békétlenségben nem lehet alkotni, nem lehet fejlődni, jó és szép dolgokat cselekedni. Békekép nélkül nem lehetünk boldo-

gok, márpedig mindannyian azok szeretnénk lenni. S hogy mi a boldogság titka? Egy indiai bölcs szerint: a hit, önbecsülés, motiváció, megbocsájtás, a harag és az irigység hiánya. „Mindig mosolyogva kelj fel, fedezd fel a szépséget és a jót a téged körülvevő dolgokban.”

Én boldognak és szerencsésnek érzem magam: életem nem volt küzdelmes, nem volt tele nehézségekkel, harcokkal, nem kellett szembenéznem háborúval, éhséggel, megaláztatásokkal. Minden megadatott ahhoz, hogy motiváltan tegyem a feladatomat, amit szerettem és amihez támogatást kaptam az alma materemtől, a munkahelyemtől, minden hazai és külföldi kollégától és intézménytől, a magyar akadémikusok körétől. Hálás köszönet mindezért. Köszönet a családnak! Szüleimnek, akiktől a tudást és az emberi értékek megismerését és hitemet kaptam. Gyermekeimnek, akik oly kevés szomorúságot és gondot okozva nevelkedtek, oly sok büszkeséget és örömet okoztak és öt gyönyörű unokával ajándékoztak meg minket. Férjemnek szeretetért, gondoskodásáért, kifogyhatatlan energiájáért és mindig erőt és optimizmust sugárzó egyéniségéért. Azt tartják, a boldogság a hosszú élet titka.

Én is vallom Abraham Lincolnnal: „A végén majd nem az számít, hogy mennyi évéd volt az életedben, hanem, hogy mennyi élet volt az éveidben.”

Névjegy

Kovács Melinda 1982-től a Kaposvári Mezőgazdasági Főiskola oktatója. 1999-ben egyetemi tanár lett. A Kaposvári Egyetem 2000-es önállóvá válásakor az Élettani és Állathigiéniai Tanszék oktatójaként dolgozott. Egyetemi pályafutása során volt dékánhelyettes, rektorhelyettes, 2019–2020-ban rektor, jelenleg a Magyar Agrár- és Élettudományi Egyetem Élettani és Takarmányozástani Intézetének igazgatója. 2012 óta az MTA, majd az Eötvös Loránd Kutatási Hálózat (ELKH) Mikotoxinok az Élelmiszerláncban Kutatócsoport vezetője. 1988-ban védte meg az állatorvos-tudomány kandidátusi, 2005-ben akadémiai doktori értekezését. 2013-ban választották meg a Magyar Tudományos Akadémia levelező, 2019-ben rendes tagjává. Több tudományos és szakmai testület és bizottság munkájában vesz részt (pl. MTA Állatorvos-tudományi, illetve Állattudományi Bizottság, ELKH Élettudományi Szakkollégium, Magyar Felsőoktatási Akkreditációs Bizottság, International Society of Mycotoxicology). 2002-ben Heinrich Baur kutatói alapítványi díjat, 2005-ben Guba Sándor-emlékérmét, 2010-ben Szent-Györgyi Albert-díjat kapott, Magyar Arany Érdemkereszt (2014) és Széchenyi-díj (2022) kitüntetett. Férje Stickel Péter, a Kaposvári Tankerületi Központ igazgatója; egy orvos fia és egy jogász lánya, valamint öt unokája van.

GÁSPÁR TAMÁS: SOMOGY KINCSEI. ÖRÖKSÉG

Lá-szó-mi-ré-dó-lá: Jó-na-pot kí-vá-nok. – így kezdte minden énekóráját dr. Király Lajosné tanárnő és karnagy, akit mindenki csak Babi néniként ismert. Ez a megemlékezés, a volt Krénusz János Általános Iskola diákjainak nevében szeretne valami aprót visszaadni mindabból a kincsből, amit tőle kaptunk, és amit örökül hagyott ránk.

Örökséget van, aki vár; van, aki hozzájut; és van, aki kap. Legtöbbször nagy házra, drága autóra, hatalmas bankszámlára vagy értékes műtárgyakra számítanak az utódok. Pedig egyik sem lehet örökség – mert egyik sem örök: múló illúzió mind. A lélek az örök, és mindazok a nyomok, amelyeket tulajdonosuk mások lelkében hagy.

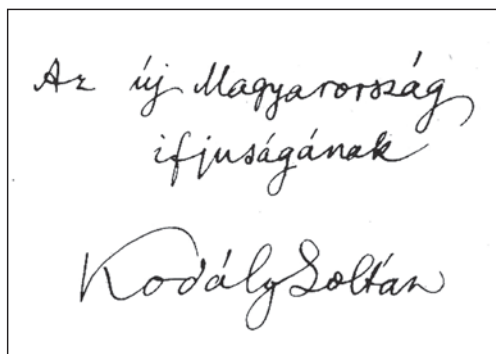
Szerencsés vagyok, három örökséget is örök Babi nénitől, három könyv formájában. A megfelelő alkalmakkor a kezembe adta őket, mosolygott hozzá, de nem fűzött hozzájuk megjegyzéseket. Hagyta, hogy magam fedezzem fel, mit rejtenek, és tudta, hogy a bennük lévő örökségek bűvópatakja egyszer utat fog törni magának. – Így lett. Meghatározóak, útjelző táblák ma is életemben.

Kodály kórusműveinek kottáját nézgetni szeretem. Szerzőjük kézírása mindig elbűvöl a könyv elején, és visszarepít azonnal az éneklő ifjúság korába. Ha a kottákat lapozgatom, megszólalnak bennem, mind más hangszínnel, lendülettel, hangerővel. Ilyenkor látom magunkat énekkari próbán a földszinti énekkeremben. Székek helyett a padokon ülhetünk végre, és öröm már a beéneklés is: néni-bácsi-néni-bácsi-néni... Babi néni beinti a legutóbb tanult művet, és a nagy tömegben megszólaló zene egy másik világba repít ben-

nünket. A muzsika belülről kezd rezegni, és mindenkit magával ragad. Aki kívülről, az ablakon át látja mindezt, leginkább örült tengeri hínármezőnek gondolhatja az éneklés közben lelkesen ide-oda hajlodozó gyerekeket.

Különösen, amikor Babi néni a zongorához is leül, és kíséri a kórust. Nemcsak arra volt jó a zongora, hogy ellenőrizze, mennyit csúsztunk a darab végére, hanem egy egész zenekart teremtett mellénk. Amúgy, a gyerekeken kívül más rajongója is volt a zenének. Egyszer, valahogyan beköltözött egy egér az énekkerembe, a szekrény mögé. Amikor tanítás után – most már bevallhatom – néha visszalopóztam próbálgatni a zongorát, az első néhány hang után mindig előbújt. Szerencsére tanítás alatt, sok gyerek lába között nem volt ennyire bátor. Úgy emlékszem, a régi stílusú, pentaton dallamok voltak a kedvencei.

Mert a zenének ereje van. A Krénusz nem volt zenei tagozatos általános iskola, mégis rengetegen jártak énekelni. Babi néni pontosan tudta, hogy a zene az iskolás korúaknak a legjobb gyógyszer és a legkiválóbb nevelési eszköz. Fizikailag komoly pulzusemelő edzés, oxigénnel telíti a vért; a lelkeket pedig megnyitja és megszeli-

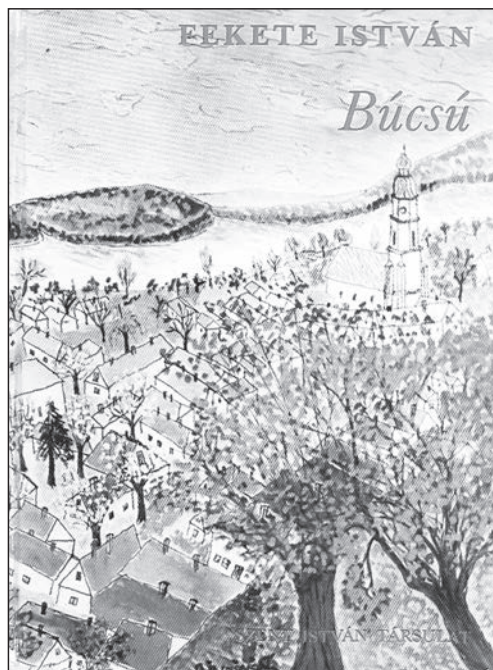
ti. Elnyeli a haragot, a félelmet, a szorongásokat. Azt hiszem, jobb emberré váltunk minden próba vagy fellépés után. Énektanárunk hagyományörzéssel, népdalgyűjtéssel is kiegészítette a zenei nevelést, mert örökséget szánt mindannyiunknak: a régi dallamokat, amelyek évszázadok alatt csiszolódva váltak lelki gyémántokká.

Fekete István *Búcsú* című kötetét az-
zal nyomta a kezembe, hogy „Van benne egy
novella a Lengyeladrágról, induljunk el vele
a prózamondó versenyen.” Azt ugyan nem
tudtam, mi az a próza – nagyanyámtól csak
a prószáról hallottam –, és sajnós fogalmam
sem volt, mi az a lengyeladrág, de nagyon
megfogott a könyv borítója: Kőröshegyre
emlékeztetett, ahol apám született, és ahol
nagyanyám várt csodálatos nyarakkal. Bele-
váltunk.

Tudvalevő, hogy Babi néni magyar
szakos is volt, tudta, mit ad a kezembe. A
szövegek irodalmi igényessége mellett olyan
nyelvezettel találkoztam, amelyről akkor
még csak sejtettem, hogy fel kell hozzá nőni,
mert kiválasztottak titkos nyelve. A tanárnő
rendszeresen szervezte a *Szép magyar beszéd*
iskolai versenyeit is, melyeken férje, dr. Ki-
rály Lajos nyelvész professzor vállalta éveken
keresztül a zsűri szerepét. Ám a szép beszéd
nem versenyről és nem illemtanról szólt:
ugyanis amikor a nyelvet használjuk, kommunikálunk, akkor nem „mondjuk a ma-
gunkét”, hanem a *communio*-t, a közösséget teremtjük meg – vagy romboljuk szét.
Ezért nem mindegy, mit és hogyan mondunk.

Ezt a könyvet olvasni szeretem, lassan. Fekete Istvánt persze ismertem, én is
rajongtam a *Tüskevárért*. Novelláival azonban ekkor találkoztam először. Lebilin-
cselt az, hogy miként lehet csupán néhány oldalban teljes környezetet és jellemet
megismertetni, miként tud egy történet kibontakozni, úgy, hogy váratlan fordulattal
és tanulsággal záródjon. – Babi néninek köszönhetően azóta is ez a kedvenc mű-
fajom, sőt, úgy érzem, megtanultam novellaszerűen látni a világot: a rövid, min-
dennapi eseményekben meglátni azok teljes történetét és a tanítást, amit magukban
hordoznak.

Különös játéka a világnak, hogy a kötet címe – *Búcsú* – ennyire aktuális lett.
Nyilván nem azért adta Babi néni, hogy ha majd eljön az ideje, ebből olvassak fel
neki. De a címadó vers – az egyetlen vers a novellák között – teljesen olyan, mintha ő
maga üzenne: ne aggódjatok, aki vagyok, valójában sohasem megyek el.

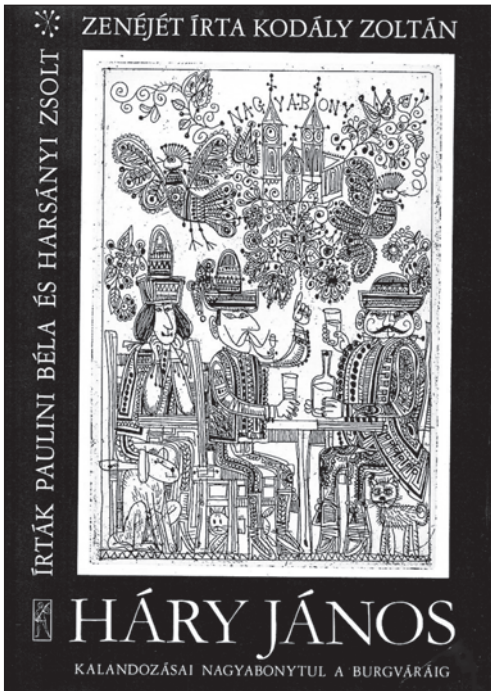

Búcsú

Elmegy lassan a berek, az erdő
 El a nádas, a tél, meg a nyár
 A hegy, a völgy, a nappal s az éjjel
 A szememlátta egész határ.

Elmegy? De talán mégsem egészen
 Meglátom tán az örök vizen,
 Hiszen a Szépség: maga az Isten
 Lelkemben ott lesz, hiszem, hiszem!

(Fekete István)

A *Háry Jánost* ballagásomra kaptam. Valóban útravalóként. Kicsit meg is lepődtem, meg is illetődtem, mert nem bizonyítvány-jutalomkönyv volt, nem is Babi néni osztályába jártam. Csak „úgy”, kaptam. Hálás voltam érte. De hiába szórakoztató a mese, nagyon igényes a zene – sokáig nem tudtam, mit kezdjek vele.

Ennek a könyvnek az illatát szeretem igazán, meg a derűjét. Vicces és képtelen. Emlékszem, amikor a Tanárnő elvitt minket a színházba megnézni és meghallgatni élőben a *Háry Jánost*, a zenekar egy része a nézőtéren fért csak el. A kürtösnek nagyon tetszett az előadás, hatalmasakat nevetett, sőt közelebb is ment a színpadhoz. Aztán hiába sietett vissza a helyére, már elkésett a szólambelépéssel. Azt se nagyon tudta, hol tartanak, de nem zavarta, mert az előadás remek volt. Az önfeléd, harsogó nevetését máig hallom.

Mi ebben a könyvben a „hamubasült pogácsa”? Sokszor a kezembe vettem, keres-

tem az üzenetét. Legutóbb akkor, amikor a saját tanítványaimat avattam be a történet rejtelseibe. Azonban csak mostanában döböntem rá: a *Háry János* nem vicces – hanem derűs. Az a derű szólal meg benne, amelyről a mostanában Edith Eva Egert pszichológus, holokauszt-túlélő *Döntés* című remek könyve beszél: a túlélés és az értelmes élet titka a derű; az, hogy még a legszörnyűbb körülmények között is fenntartjuk annak a döntésnek a jogát, hogy miként reagálunk. Nem önbecsapásról, rózsaszín ködről van szó, hanem a lélek szabadságáról. Háry élni tanít meg:

1. Pór: „Elhallgatnám napestig, olyan szépen beszél.

Az ember manapság nagyon kutyául él!

Diák: De ha szárnyra kapja a lendülő mese,
Egyszerre kivirágzik nyomorult élete.

1. Pór: Úgy érzi, megcselekszi mindazt, amit Hány mond.

Könnyen lepipálja akár Napóleont!”

A derűvel, azaz józan fejjel, félelem és érzelmi viharok nélkül hozott döntés pedig bölcsességet hordoz. Mária Lujza panaszkodik a császárnénak:

„Ez? Tegnap is minicsált! Azt mondtam neki, hogy csókoljon meg, hiszen mióta elhozott a világ végiről, még egyszer sem csókolt meg. Hát azt mondja: ő bizony a pipáját ki nem veszi a szájából, mert mindennek megvan a maga ideje, most éppen a pipálásnak van az ideje...!”

Hány nagyon pontosan tudta, amit a *Prédikátorok könyvéből* ismerünk: életünkben várakozni kell arra, ami még nem érett meg; cselekedni kell, amikor aktuálissá válik; és el kell tudni engedni utána.

„Mindennek megszabott ideje van,
megvan az ideje minden dolognak az ég alatt.

Megvan az ideje a születésnek,
és megvan az ideje a meghalásnak...

Megvan az ideje a gyásznak,
és megvan az ideje a táncnak. ...

Megvan az ideje a megőrzésnek,
és megvan az ideje az eldobásnak. ...

Megvan az ideje a hallgatásnak,
és megvan az ideje a beszédnek. ...”

Préd (3, 1-8)

Most annak jött el az ideje, hogy megköszönjük mindazt az Örökséget, amit Dr. Király Lajosné, Babi néni ránk hagyott. Hogy derűvel mondhassuk: köszönjük, hogy velünk volt; hálásak vagyunk, hogy élete útjának egy részén együtt záránk kolhattunk.

Lá-szó-mi-ré-dó-lá: A vi-szont-lá-tás-ra.

Elhangzott: 2022. december 5.

SIPOS LAJOS: BAKOS FERENC (1946–) ÍRÓ, HAIKU-KÖLTŐ, MŰFORDÍTÓ LAUDÁCIÓJA A SOMOGY POLGÁRAIÉRT-DÍJ KITÜNTETÉSE ALKALMÁBÓL

A több mint 50 éve Siófokon élő és alkotó Bakos Ferenc a Budapesti Műszaki Egyetem elvégzése után okleveles erősáramú villamosmérnökként az OVIT-nál (Országos Villamostávvezeték Rt.) kapott állást a Balaton parti városban. Később a KVV-nél (KVV Tartály- és Csővezeték Építő Zrt.) katódvédelmi mérnökként bejárta Kuvait, Irak, Egyiptom és Líbia olajmezőit. Írói munkásságában a sivatag a magyar irodalomban új témaként, egyedülálló módon valós élményként jelenik meg. A Távols-Kelet kultúrája iránti csodálata, az utazás és hazaérkezés élményvilága alakította Szindbád-történeteit, az 1993-ban megjelent *Szindbádia* kötetet, amellyel újra tengerre bocsátotta Krúdy Gyula hősét, a hajós Szindbád alakját.

Bakos Ferenc írói pályája azonban jóval korábban kezdődött. Elbeszélőként, Bakos Péter néven, az 1970-es években prózaforulatot hozó, Ottlik Géza körül kialakult, „Péterek nemzedékének” nevezett írógeneráció tagja. Példaképe ekkor Örkény István és egypercesei. Első kötete 1975-ben jelenik meg a Szépirodalmi Könyvkiadó gondozásában *Csonttollú madarak tele* címmel. 1976-ban Móricz Zsigmond-ösztöndíjjal tüntetik ki. Színdarabokat ír, elbeszéléseiből rádiójátékok születnek. Nagy sikert arat 1988-ban a *Harmat hull a peoniába...* című hangjátéka. Írásai a hazai irodalmi élet széles palettáján: az *Élet és Irodalom*, a *Kortárs*, a *Mozgó Világ*, az *Életünk*, az *Alföld*, az *Új Forrás*, a *Nagyvilág* hasábjain jelennek meg. Bakos Ferenc állandó szerzője a régió irodalmi folyóiratának, a *Somogynak* is, amely haikuit 1982 óta közli.

Bakos Ferenc nyelvteremtő ereje, élet- és világszemlélete leginkább ebben a szövegformában érvényesül, a haiku ugyanakkor bekapcsolja egy világirodalmi folyamatba is. Első angolul írt haikuja 1989-ben jelenik meg Japánban. 1991-ben alapító és egyetlen magyar tagja a Tokióban székelő Nemzetközi Haiku Szövetségnek. A haiku magyarországi népszerűsítője, egyben a legismertebb magyar haiku-költő külföldön. Haikuik különböző nyelvekre fordítják szerte a világban. A 2000-es években Európa száz legkreatívabb haiku-költőjének egyike. Megjelenik *Haiku* hármaskönyve, *Sivatagi szél* antológiája. 2015-ben napvilágot lát *Desert Wind* című kötete a tengerentúlon. Műfordítói munkásságának csúcsa a *Rejtőzködő tó* modern japán haikuantológia kiadásában való részvétel társszerzőként. Több haikuja elnyeri a „Tiszteletreméltó” elnevezést, számos rangos külföldi díj birtokosa. A klasszikus japán hagyományokat követő haikuinak egyedi védjegye a négy évszakos somogyi táj és Balaton.

2022-ben Bakos Ferenc író, haiku-költő, műfordító életművét a Somogy Megyei Értéktár Bizottság „Somogyi Értékké” nyilvánította, és felvette a Somogy Megyei Értéktárba.

Budapest, 2022. június 20-án

A kitüntetett: Bakos Ferenc (Jászladány, 1946) – író, haiku-költő, műfordító, a tokiói Nemzetközi Haiku Szövetség alapító tagja.

kelő hold árnya –
madárijesztő heves
szívdobbanása!

vén cseresznyefa:
göcsörtös ágak ölelnek
teltkeblű holdat

reggeli kávé –
köntösömön nőm
tegnapi ősz hajszála

zserbó mázán
bárha ott lenne anyám
ujjlenyomata...

vitorláshajó
kikötve egy fénylő szál
ökörnyállal

látva a Nagyt,
látva a Legnagyobbat,
maradok 1 méter 80

sivatagi szél –
ha embert vágyom látni
csizmámra nézek

bele-beleveszve
a cseresznyelombba:
fehér pillangó

nyári félhold –
teáscsészéinket
beszövi egy pók

haiku séta
egy éve halott apám
új cipőjében

őszi légy,
könnyű elkapni,
könnyű elengedni

*Bakos Ferenc átveszi a Somogy Polgáriért-
díjat és elismerő diplomát feleségével
a Somogy Vármegyei Önkormányzat
elnökétől, Biró Norberttől
2023. január 6-án, Zamárdiban,
a Vármegyenapi Ünnepi Közgyűlésen
(Fotó: Kraft Róbert)*

Beszélgetés Egyed Ákos kolozsvári történésszel

Egy könyv születése nem szokott eseményszámba menni. Ezúttal viszont olyan történészi vállalkozásról van szó, amire nemcsak oda kell figyelni, hanem a könyv tanulmányozása, alapos megismerése szerfölött szükséges. Dr. Egyed Ákos (1929–) kolozsvári történész, a Magyar Tudományos Akadémia külső tagja, a könyv szerkesztője és egyik szerzője szerint a készülő könyv rendkívüli jelentősége abban rejlik, hogy hiteles, igaz képet nyújt az erdélyi magyarság történetéről. Ez a könyv nem Erdély történetéről szól majd általában, hanem az erdélyi magyarság történetét írja le. Ez abszolút novum.

– *Professzor úr, mi indokolta a háromkötetes Erdély története után ennek a könyvnek a megírását?*

– Bármennyire furcsán hangzik is, az erdélyi magyarság története még nincs megírva. Az Erdély-történetek nagy részét az Erdélyben élő népek, nemzetrészek közös történetének a problémái teszik ki, foglalják el. Emiatt – én úgy látom, de nemcsak én látom így – az erdélyi magyarság összefüggő története még nem íródott meg. Az erdélyi románság történetét többen is – mások között például Nicolae Iorga – megírták. A százszokét úgyszintén. Többször is. De az erdélyi magyarságét nem. Különösen nincs megírva a vármegyei magyarságnak a története.

Természetesen a háromkötetes *Erdély történetét* nagy örömmel fogadtuk. Ez a színvonalas, rendkívüli munka nagy ürt töltött ki. De annak idején nagyon kevés példányszám jutott át belőle Erdélybe. Azon kívül a hatalmas három kötetet átnézni, átfogni, ehhez eleve bizonyos fokú, nem is akármilyen történelmi műveltségre van szükség. Igaz, később megjelent az egykötetes *Erdély története* is, amely tovább javított a helyzeten, csökkentette a hiányt. De mi most nem Erdély történetét írjuk, hanem az erdélyi magyarság történetét.

– *Miben különbözik a két közelítés?*

– Mindenekelőtt abban, hogy a készülő munkában csak az elkerülhetetlenül szükséges oldalakat, terjedelmet szenteljük a közös ügyeknek. Ehelyett a szerzők a magyarság sorsát, történelmének alakulását követik nyomon, mégpedig az erdélyi sajátosságokat komolyan figyelembe véve. Ilyen sajátosság például az, hogy az erdélyi vármegyék magyarsága, a székelység vagy a partiumi magyarság történelme bizonyos tekintetben eltérő történelem, amit nagymértékben meghatározott a társadalom szerkezete, a társadalmi rétegek megoszlása. Amíg a Székelyföld nagyrészt megmaradt szabad földnek, ahol a népesség jó része el tudta kerülni a jobbágysorsot, addig az erdélyi magyarság népi tömegei épen úgy jobbágysorba kerültek, mint a románok. Az idők folyamán aztán az a látásmód alakult ki Erdélyben, hogy amikor vármegyei magyarságról beszélnek, azon egyszerűen a nemességet értik, miközben a nép, a magyar jobbágyság elsüllyed a látómezőben.

Említhetem azt is, hogy nagyon kevés figyelem fordítottatott/fordítottatik a városokra, holott azok – a szász városokról most természetesen nem beszélve – magyar városok voltak.

– *A nem szakmabeli nem gondolná, hogy még ma is ilyen fehérfoltok vannak történelmi ismereteinkben.*

– Márpedig ez a helyzet. Nem tudjuk, hogy a vármegyei magyarság mikor és hogy került szórványhelyzetbe, mikor pusztult le annyira, amennyire lepusztult. Ez egy olyan komoly kérdése történelmünknek, amire egy egykötetes tanulmánykötet természetesen nem adhat választ, de legalább felhívja rá a figyelmet, és támpontot nyújthat az értelmezésekhez azáltal, hogy ezt az egész jelenségegyüttest a hosszú történelemben tekinti át. Nem kevésbé sürgető körülmény az, hogy az erdélyi magyarság középrétege nem rendelkezik olyan történelemkönyvvel, amit bármikor felüthet, amiből eligazítást nyerhet az erdélyi magyarság történelmét illetően. Ez egy nagyon komoly társadalmi igény. A háromkötetes *Erdély története* igen komoly koncepciózus munka. Sokat támadták is a román történészek amiatt, hogy bizonyos tekintetben úgymond nem felel meg a román történetírás szempontjainak. De hát mitévők legyünk? Ilyen a történetírás! Viták és megoldatlan kérdések vannak benne. Ugyanakkor azt is tudjuk, hogy a román történetírás körül bizony nincs minden rendben.

– *Hogy mennyire nincs minden rendben, bizonyítja az is, hogy '97-ben egy bukaresti román történész tollából megjelent egy tanulmánykötet (Lucian Boia: *Istorie si mit in constiinta romaneasca, Bucuresti, 1997.*), melyben a szerző meglepő bátorsággal kifejti, hogy a dáko-román folytonosságról szóló „elmélet” mítosz, kitaláció, amiről egy komolyabb tudományos vizsgálódás során menten kiderül tarthatatlansága, és tetszik vagy sem, bizony a magyarok hamarabb érkeztek a Kárpát-medencébe, mint a románok. Továbbá: a románság ma nem azért él azon a területen, ahol él, mert – mint sok román történész állítja – a román nép kétezer éve változatlanul ebben a térségben él, hanem azért, mert úgy hozta az élet. Aminthogy Románia területe is azért akkora, amekkora, mert úgy alakultak a dolgok, ahogy alakultak, és nem azért, mert ez valamiféle történelmi igazságtétel lenne.*

Az a tény, hogy ez az új szemléletű és bátor hangvételű történelemkönyv egy román szerző tollából jelent meg, akár el is indíthat(na) egy egészséges folyamatot a román történetírásban.

– Valóban létezik egy ilyen könyv. Bírálgatták is. Amit említettél, valóban óriási kérdése a román történetírásnak. Én ugyan nem vagyok meggyőződve róla, hogy egy fecske nyarat csinálhat, de azért jó, hogy már van olyan román történész szakember, aki ezeket a hitbéli kérdéseket a tudomány mezejére tereli, ahol bármilyen felfogás tudományosan vizsgálható, bírálható. Ahol a be nem bizonyított kijelentéseket tudós szakemberek megkérdőjelezhetik. Ez valóban új jelenség a román történetírásban.

– *Ha sokan nem fogadták is kitörő örömmel, már az is nagy szó, hogy nem zúzták be a könyvet, nem tiltották meg a terjesztését, mint korábban tették volt az „eretnek” írásokkal, könyvekkel.*

– Most már nemigen vannak tiltott könyvek nálunk felé. Őszintén meg kell mondani, hogy írhat bárki bármit, Romániában nincs cenzúra. Éppen ez az egyik oka annak, hogy 1989 után úgy ítéltük meg, eljött az ideje, hogy mi is megírjuk saját

történelmünket. Ennek a lehetőségnek azért is különösen örülünk, mert eddig olyan történelmet tanítottak Romániában, amit nem akarok itt minősíteni, úgy is tudjuk milyen. Aminek, mondanom sem kell, milyen súlyos következményei vannak.

– *Ennek tudható be az is, hogy az erdélyi magyarság történeti tudata – ami persze nem azonos az azonosságtudattal – több mint hiányos?*

– Valóban így van, mert hisz Romániában a magyar gyermekek magyar történelmet intézményes keretek között sohasem tanulhattak. Én elég gyakran tartok előadásokat vidéken. Elmondhatom, sokszor kérdezték tőlem a szülők, mit tegyenek, hogy ellensúlyozhatnák ezt a hiányt, miképpen tölthetnék ki a gyermekek történelmi ismereteiben észlelhető űroket. Őszintén bevallották, hogy ők nem tudnak segíteni nekik, mert maguk sem tudnak semmit a történelmünkről, hisz ott, ahol egyetemi, főiskolai tanulmányaikat végezték, egy szót sem hallhattak a magyar történelemlről. Hallgatva őket, látva elkeseredésüket, már akkor megérlelődött bennem (és többekben) az a gondolat, hogy itt haladéktalanul cselekedni kell. Hogy ezeknek az érdeklődő embereknek egy jó kézikönyvet kell az asztalukra tenni.

A '89-es események után az Erdélyi Múzeum-Egyesület közgyűlésein a küldöttek ismételten felvetették ezt a kérdést. Kiosztották hát a feladatot: az erdélyi magyarságról szóló történelemkönyv megírása négy kutatóra hárult. A tervek elkészültek. A koraközépkori és középkori, illetve a legújabb kori rész kivételével a kézirat már nyomdakész. De e két fejezet nélkül nem adhatjuk nyomdába a meglévő kéziratanyagot. Én remélem, hogy rövidesen elkészülnek ezek a fejezetek is, és beválthatjuk az ígéretünket. Mert azt már többször is kijelentettük, hogy megjelentetjük az erdélyi magyarság történelmét felmutató történelemkönyvet.

– *A készülő tanulmánykötet állást foglal majd az úgynevezett kényes kérdésekben is?*

– A szerzők elhatározták, hogy nem polemikus könyvet írnak, de nem kerülnek meg az úgynevezett kényes kérdéseket sem. A kutatók mérlegelésére és lelkiismeretére van bízva, hogy ezekben a kérdésekben (is) állást foglaljanak, azokat őszintén, kertilés nélkül megírják.

– *Például?*

– Engem az utóbbi időben sokat faggattak arról, hogy is volt valójában az 1848-as polgárháborúban, kinek mekkorák voltak az áldozataik? Ezt azért is égetően fontos tisztázni, mert március 15-én és október 6-án a román sajtó mindig tele van azzal a szemrehányással, hogy az erdélyi forradalom idején a magyarság megölt negyvenezer románt, és felégetett háromszáz vagy még több falut. Ezt Kolozsvárt a Biasini szálló homlokzatán újabban egy ominózus tábla is hirdeti, román és angol nyelven. Ez az „emlékeztetés” mindig megzavarja az ünnepeinket. Arról nem is beszélve, hogy mérgezi a román történeti tudatot. Az ilyen történelemalakítás, illetve a történelemnek ilyenén beállítása veszedelmes dolog, ha a békés egymás mellett élés feltételeire gondolunk. Természetesen erről is megírjuk azt, amit a kutatás alapján jelenleg tárgyilagosan megírhatunk. Egyébként a kutatások nemhogy nem igazolják az állítólagos negyvenezer áldozatot, hanem ellenkezőleg, a dokumentumokból az

derül ki, hogy a magyarság legalább annyi embert veszített, mint a románság, sőt a polgári lakosság körében még többet is. Így cselekedvén, legalább a magyar olvasó számára tisztázzuk ezt a problémát. De hát sok ilyen kérdés van. A két világháború közti időszak legtöbb kérdése még tisztázatlan, mert hiányoznak a megfelelő tanulmányok. Az egész magyarság történetével kapcsolatban elmondható, ennek éppen azért húzódik a megírása, mert nagyon sok történelmi kérdésről nem születtek eset-tanulmányok, előtanulmányok, amelyeket elővéve, most felhasználhatnánk.

– *Azért nem születtek, mert nem születhettek?*

– Nyilván nem is születhettek. De úgy tűnik, hogy a történész gárda valamilyen okból kifolyólag ezt nem gondolta végig. Persze a két háború között és a diktatúra korszakában erre intézményi keretek között egyáltalán nem volt lehetőség. A történész legfeljebb saját maga íróasztalának dolgozhatott volna. Ám ilyen történész kevés volt. Hadd mondjak egy példát. Nagyon sokszor szembe találjuk magunkat azzal a kérdéssel, milyen volt a nemesség aránya a társadalom egészében? Utánanézzve kiderült, hogy arról az osztályról, amely a magyar társadalomnak vezető osztálya volt sok századon keresztül, nincs egyetlen átfogó tanulmány sem.

– *Ez az anyaországi történetírásra is igaz?*

– Az anyaországi történetírás jobb helyzetben van ugyan, de nem az erdélyi vonatkozásokat illetően.

Előbb már jeleztem volt, hogy nem rendelkezünk átfogó történelmi tanulmányokkal a magyar jobbágyság tekintetében sem. Éppen ezért alakulhatott ki az a hibás szemlélet, sablon, amely szerint a nemes magyar, a jobbágy román. Ez az állítás így egyoldalú, hamis, amit mielőbb a helyére kell tenni. A magyar történelmi tudat szempontjából – és amennyire az ilyesmit befolyásolni lehet, a románság történeti tudatának a helyreigazításáért is – nagyon fontos bemutatni azt, hogy az erdélyi társadalom a rendiség keretében alakult úgy, ahogy alakult. Hogy a nemesség a rendiség törvényszerűségei szerint, annak megfelelően fejlődött. Semmiképp sem állja meg tehát a helyét az a felfogás, miszerint az erdélyi politika egy időben azért fogantatosított bizonyos intézkedéseket a jobbágyság ellen (sajátított ki bizonyos földeket), mert a jobbágyság mind román volt. Mind Erdélyben, mind Magyarországon, mind pedig Nyugat-Európában a nemesség a rendiségben a hatalmat gyakorló uralkodó osztály. A nem nemesi rétegek mindenütt kimaradtak a hatalomból, éppen úgy, mint Erdélyben. Sőt, ha összehasonlítjuk az erdélyi és a regáti történelmet – bár ott a rendiség nem fejlődött ki úgy, mint Erdélyben, Magyarországon vagy Nyugaton –, ott is azt látjuk, hogy a bojártság az, amely a hatalmat gyakorolja, és a jobbágyság ott is kimaradt a politikai hatalomból. Ezeket a szinte magától értetődő dolgokat végre a helyükre kell tenni, hogy az ilyen és a hasonlóképpen erősen sarkított és torzított felfogásokat háttérbe szoríthassuk, remélve, hogy idővel még jobban visszaszorulnak.

Engem sokszor készített töprengésre az a látvány, amely a Mócvidéken egy hatalmas tüntetésen belém nyilallt. Meghökkenem, amikor azt láttam, hogy a tüntetők ilyen felírásu hatalmas táblákat hordoztak: „Nu vrem sa fim iarasi iobagii nemesilor unguri!” („Nem akarunk ismét a magyar nemesek jobbágyságai lenni!”) Sajnos

ez a lecsapódása az olyan történelemtanításnak, amelyről az előbb beszéltünk. Nem kétséges, hogy lépni kell. A közös gondokat bátran és őszintén fel kell tárni. Először a mi olvasóközönségünknek, a mi ifjúságunknak, hogy egyetlen egy fiatal se hagyja el az iskola padjait hamis történelmi tudattal. Mert az az igazság, hogy a román történelemkönyvek csak nagyon kis mértékben változtattak ezeken a tendenciózus, részben tudatlanságon alapuló tételeken.

Ezt a korrekciót (és önkorrekciót) a politikai hatalom első ízben most tette lehetővé. Ezt a lehetőséget kihasználva, nekünk is el kell indulni azon az úton, hogy az erdélyi magyar történetíró ne csak tanulmányokat írjon, hanem összefoglaló munkákkal is segítse a társadalom szellemi fejlődését. Egy reális történelmi kép és valós történelmi ismeretanyag nyugvó történelmi tudat kialakítása felé haladva.

– *Az imént azt mondtad, hogy a román politikai hatalom vajmi keveset változtatott a történelem tankönyvek tartalmán. Ez azt jelenti, hogy a magyar történelemtanárok a magyar gyermekeknek még mindig kötelezően azt a tananyagot kell, hogy tanítsák, ami a könyvekben áll, vagy már helyreigazíthatják a tudománytalan, tendenciózus állításokat?*

– A tankönyvek címe szerint az iskolákban most nem is Románia történetét, hanem a román nép történetét tanítják. De hadd mondjam el itt is, amit másutt már többször is elmondtam, hogy az érettségizők (XII. osztályosok) 300 oldal meghaladó történelemkönyve, amely 1821-től napjainkig viszi a történelmet, a nemzetiségek történelméről mindössze harmincöt sort ír. Ebből körülbelül huszonöt sort a magyarok történelméről, de nagyrészt az is téves. Ilyen körülmények között a magyar történelemtanárokra nagyon komoly feladat hárul. Sajnos nagyon kevesen értik meg, hogy nem elég, ha elmondják a történelemkönyv anyagát, azt feltétlen ki kell igazítani, és ki is kell egészíteni a magyarság történetével.

A napokban megkeresett egy tavaly végzett fiatal, lelkes történelemtanár. Elmondta, hogy az egyik vidéki város iskolájában az volt a feladata, hogy felmérje a gyermekek történelemtudását. Megkérte hát őket, hogy nevezzenek meg három erdélyi fejedelmet. Mit gondolsz, kiket neveztek meg a gyermekek? Stefan cel Mare, Vlad Tepest és még valakit. Aztán azt kérte tőlük, írják le minél több magyar király nevét. Mátyás király mindegyiknél szerepelt, Szent István is elég sok lapon. És ezzel kész. Ez a fiatal tanár akkor azt kérdezte tőlem, mit tud ő tenni egy ilyen iskolában, ilyen osztályokban, ilyen lehetetlen helyzetben?

Semmi kétség, az elején kell kezdeni! És mivel most a hatodik és a hetedik osztályban lehetőség nyílt arra, hogy *A nemzetiségek történelme* címén magyar történelmet tanítsanak heti egy órában, el kell kezdeni az alapozó munkát. Mégpedig úgy, hogy a sok elmélet és részletkérdés helyett a legalapvetőbb történelmi ismereteket tanítsák meg a gyermekeknek. És lehetőleg szerettedék meg velük a történelmet, hogy kíváncsivá válva, egyéni tanulás alapján (is) tovább gyarapíthassák történelmi ismereteiket. Nincs kizárva, hogy a következő években úgy alakul majd a román közoktatási törvény, hogy más osztályokban is lehetővé teszi a magyarság történelmének az oktatását. A jövő nemzedékek érdekében erre is gondolni kell.

– Erre az erdélyi magyarság történelmét bemutató készülő kézikönyvre a történelemtanároknak igen nagy szükségük lenne.

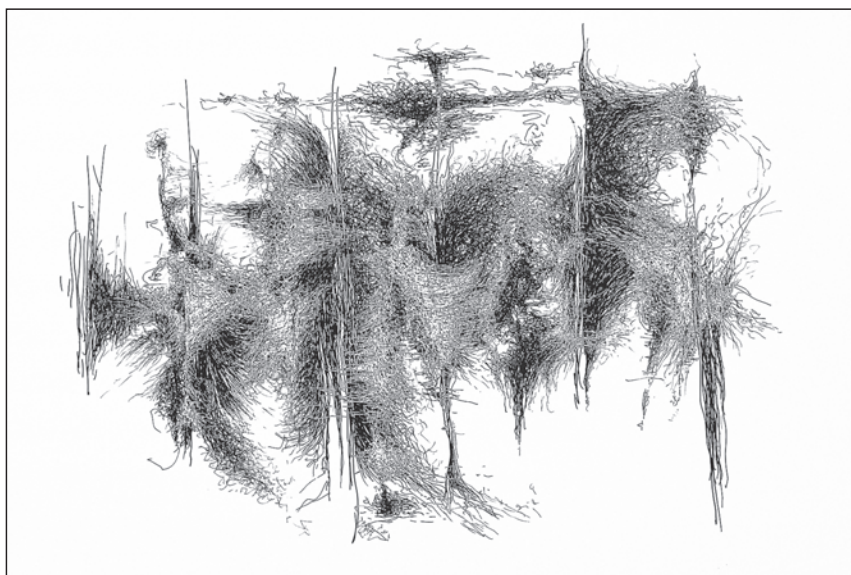
– Legalább akkora, mint a szélesebb olvasóközönségnek. Mert olyan tanárok (faluhelyen tanítók) fogják tanítani a történelmet, akik az iskolában, vagyis szervezett keretek között sohasem tanultak magyar történelmet, hanem azzal vannak, amit felszedtek a családban vagy a szemináriumokon, olvasás közben vagy azáltal, hogy jó tanáruk volt. Ám ezek az ismeretek csak morzsák. Itt tehát nagyon sok a tennivaló. A hiány óriási. Pedig megmaradásunkhoz, nyelvünk és kultúránk megőrzéséhez nélkülözhetetlen a történelem. Mert ha a mienk hiányzik, benyomul helyére egy másik történelem, ami nem a mienk!

– Használhatják-e majd ezt a történelemkönyvet az iskolában a történelemtanárok? Nem lesznek-e ennek elvi vagy adminisztratív akadályai?

– Azért a román politikai hatalom most már másképpen kezeli a magyar történelmet, mint tették volt régebben. Bár én korántsem vagyok meggyőződve arról, hogy ennek az erdélyi magyarság történelmét hűen tükröző történelemkönyvnek a használatával kapcsolatban nem lesznek nehézségek, gondok. De még ha a tanár nem viheti is be tankönyvként az osztályba, fontos, hogy elolvashatja, és aszerint rendezzi és szervezi az órák szerkezetét...

✱

Ui.: Másfél évvel a beszélgetés után arról értesültem, hogy a magyar iskolákban, osztályokban oly nélkülözhetetlen történelemkönyv két társszerző érthetetlen „késlekedése” miatt nem készült el. Úgy hírlík, nem is fog...

Ország László: Nyuzat 06

A vonat Nagykőrös felől beér a ceglédi állomásra. A pályaudvar egy nagy sárga kavalkád. A vagonokból kipotyogott repce szárba szökkent és virágzik. Mert a repce a nóta szerint is „sárgát virágzik”. Mindent ellep, a sínek közötti bazaltsávot, az épületek közötti udvarokat. Vasutasok szállnak be a kupéba, nézik a pályaudvart és a repceinvázióról lamentálnak. Elegük van az egészből. Az egyik a repce latin nevét is tudja: brassica napus. Aztán a vonat tovább megy Pest felé, de a többi állomáson is ugyanaz a helyzet.

„Deutsch-Englisch-Denglisch”

Az angol nyelv az egész világon terjeszkedik. Az invázió megállíthatatlannak tűnik. Sok országban a második nyelv szerepét játssza, az iskolákban ma már szinte mindenütt az első idegen nyelv. Ha valamilyen új használati tárgy, sportág, divatcikk napvilágot lát, a nyelvek egyből az angol kifejezést kezdik el használni rá. Keverékszavak jönnek létre, kifacsart, idomtalan képződmények, melyeknek semmi közük az adott nyelv strukturális sajátosságaihoz, kulturális kötődéséhez. A németben nemes egyszerűséggel ezeket „Denglischnek” nevezik, ami egyúttal arra is utal, hogy a Német Akadémia feltartott kezekkel áll az inváziós roham előtt.

Az angol legyőzi a többi nagy nyelvet, szoros összefüggésben áll a globalizációval, amely mellesleg az egész világot legyőzi. Régebben is volt „lingua franca”, általános kommunikációs eszköz, amit mindenki értett, s amely mély gyökerekből táplálkozott, az antikvitásból, Róma egykori virágzása adta évszázadokig az éltető nedvet. A francia, amely a latinból jött, évszázadokig töltötte be a diplomácia által rárótt hivatását. Jól. De sem a latin, sem a francia nem akarták elnyelni a világot. Nem kellett olyan fogalmakat alkotni sehol sem, hogy Denglisch. Ezek a klasszikus nyelvek csupán szolgálták az államot és az embereket, a francia később a nemzeteket. Aztán valahonnan a szőnyeg alól előbújt az angol. Olyannyira észrevétlenül és későn, hogy a híres bécsi Keleti Akadémián, a diplomataképzés Mekkájában csupán a századfordulón lett alternatív (!) tantárgy.

Nyelvi relativizmus

Edward Sapir és Benjamin Lee Whorf arról értekeztek a múlt században, hogy a nyelvhasználat csupa relativitás. Az anyanyelv sem csak arra való, hogy elmondjuk, amire gondolunk, hanem gondolkodásunk milyenségével van összekötve. Hogyan látjuk a világot? Mindenki máshogy. Az eszkimók több tucat kifejezést használnak a hóra. Egy kevésbé ismert népcsoport, a hopi indiánok nyelvében csak jelen idő van, nincs se múlt se jövő, Európában több igeidő variálható. Az európai civilizációban az idő drága kincs, a hopiknál nincs jelentősége. Az araboknak több száz szavuk van a tevére, némely alaszakai indián talán magát a tevét sem ismeri. És lehetne sorolni a végtelenségig. Mindenki mást vesz észre a világból.

Az angol a mai világban ezt a nyelvi relativitást, a *sokszínűséget* robbantja szét.

És ezzel kárt csinál. A nyelv, amit nap mint nap használok, akaratlanul is módosítja a gondolkodásomat. Más leszek, és a dédunokáim sokkal másabbak lesznek, mint én. Felsejlik a nemzethalál múlt századi romantikája, Tóth Árpád destruktív gondolatai az aquincumi kocsmaasztalnál. És mindez történik úgy, hogy a nagy tömegek az angolt hasznossági okokból önként és dalolva tanulják. Ellentétben azzal, ami boldogult ifjúkoromban volt az oroszsal, amit mindenki utált, de nagyon. Az emberi személyiség az orosz nyelv kóros nem tanulásával védekezett, az angoltanulással önként hajtja hurokba a fejét. A globalizációnak sikerült az, ami a Vörös Hadseregnek sohasem sikerült volna.

Frankofónia

Vannak szervezetek, amelyek kétségbeesetten veszik fel ez ellen invázió ellen a harcot. Ilyen a Frankofónia, amely megpróbálja megragadni a veszett fejsze nyelét. Több-kevesebb sikerrel. A szervezet hivatalos neve Frankofónia Nemzetközi Szervezete (OIF) (Organisation internationale de la Francophonie). Meglehetősen terebélyes hálózat, van 55 tagállama, mellettük sok támogató ország, köztük hazánk is. Nem kell az, hogy az ország nyelve a francia legyen, elég, ha csak például az illető ország történelme valamennyire összefonódott Franciaország történelmével.

Megpróbálják a lehetetlent, támogatni a francia nyelvet, hogy legyen megint nemzetközi nyelv, a globalizáció keretei között is használatos legyen. A gyakorlatban a mozgalom nem tud mit tenni az ellenszél megfékezésére. Még a francia forradalom híres jelszavát is bevetik némileg aktualizálva. Az 1970-ben alapított modern értelemben vett Frankofónia mottója „egyenlőség, komplementaritás, szolidaritás” (égalité, complémentarité, solidarité). A frankofón mozgalom háttere az emberközpontság, humanista értelme van. Az angolszász világból kinövő, az angol nyelvet nagy tömegben mint jelzőrendszert használó nyelviskolai „vulgárangol” legyőzhetetlen. Nem érdekes a kulturális meghatározottság, a lényeg, hogy a másik úgy ahogy megértse, amit mondok, a közvetítő közeg lehetne akár az eszperantó is, vagy valami a siketek gesztikulatív nyelvéhez hasonló kommunikációs rendszer. A Corvinuson eredetileg három modulban oktatták a nyelvet: grammatika, országismeret (tehát a tulajdonképpeni kultúra), végül a gazdasági szaknyelv. Ez a modulrendszer már húsz évvel ezelőtt megszűnt. A helyzet mára odáig fajult, hogy egyes intézetekben a tanárok adatait az ajtókon *csak* angolul adják meg.

„Birodalmi” nyelvtanár

Az angol hihetetlen előretörése az Egyesült Államok gazdasági és politikai növekedésével és a globalizációban betöltött meghatározó szerepvállalásával áll összefüggésben. Nem azért, merthogy az angol szerkezetileg, funkcionálisan, stilisztikailag alkalmasabb lenne arra a feladatra, amit jelenleg betölt. Egy birodalom, amely egy másik birodalmat határoz meg alapjaiban, a globalizált világot. Az a szó, hogy

„birodalmi” nemcsak a nagy államok bürokráciájára, politikai és állami jelképeire, közlekedési vállalatokra, intézményeire alkalmazható, hanem bizonyos *foglalkozásokra* is. Ilyen a nyelvtanár. A Corvinuson még némettanszékes korszakomban köröztetett az egyik angolos kolléga egy olyan átfabrikált latin közmondást, hogy „Extra linguam anglicam non est vita, si est vita, non est ita.” „Nincs élet az angol nyelven kívül, s ha van, az nem ugyanaz.”

A nagy birodalom világnyelvét oktató tanerő sokszor bizonyos fensőbbrendűséget érez a többivel szemben. Az oroszral sem volt más a helyzet anno, a különbség csupán annyi, hogy ezt a birodalmi tudatot, amennyiben valakinél megvolt, senki sem respektálta. De mivel az oroszórák száma a többszöröse volt a többinek, nagy pedagógus csoport tudta ráépíteni az egzisztenciáját. (Nem tudok ellenállni a kísértésnek, hogy idézzem a korabeli pesti viccet: „Milyen tantárgyakat oktatnak a pásztoriskolában? Kihajtás, behajtás, orosz.) Ez a kvázi birodalmi tudat és egzisztencia aztán 1991-ben vézesen megígott.

De mi, a németesek, az outsider nyugalmában ringathattuk magunkat. Tudtuk, hogy belőlünk senki sem akar birodalmi tanerőt faragni. Minket versenyen kívülre helyezett nem kisebb tényező, mint maga a történelem. J. J., a pesti bölcsészkar akkori sztár-professzora mondta egyszer nekünk, elsőéveseknek: „Önök hagyjanak fel minden reménnyel. Az által, hogy Önök ezt a szakot választották, egy bélyeget viselnek a homlokukon. Talán még én is.” (J. J.-t 1945 tavaszán egy szovjet katona szedte ki Auschwitzban egy hullahegyből, mert észrevette, hogy a szemhéja megribben.)

Karón a varjú

A civilizáció az időben hosszú hullámot jelent. Birodalmak jönnek, mennek, de a civilizáció sokáig fennmarad. Ilyen az európai civilizáció. Szülőhazája a kontinens. 1945 után a szovjet hódítással bejött Európába a Huntington által pravoszláv civilizációnak nevezett idegen gondolkodás, ráadásul a bolsevizmus emberidegen köntösében. Nem volt népszerű, meg is bukott. Bukásával az orosz nyelvtanárok nagy tömege is nehéz helyzetbe került. Az akkori Antall-kormánynak lépni kellett. Pénzt szabadítottak fel abból a célból, hogy az orosz tanárokból valamilyen más nyelvtanárt csináljanak. Nyilvánvaló, hogy a jelentkezések nagy száma miatt az angol tették az első helyre. A második – *horribile dictu* – a német lett, abból következően, hogy akkor még pislákkolt valami abból a téveszméből, hogy Közép-Európa egyezményes nyelve mégiscsak a német.

Megalakultak a szakok, megalakították a csoportokat. Körükben nem terjengett túl a hurrá-optimizmus. Leharcolt csapatok jelentek meg a színen, megélhetésükért aggódó háromgyerekes családfők, állásuk megtartásáért harcoló iskolai igazgató-helyettesek, politikailag kompromittálódott funkcionáriusok. A tanterv mindenre kiterjedt, a nyelv kulturális meghatározottságára főleg. Hogy meg tudják fogalmazni németül a körülöttük lévő világot. Mind a természetit, mind a társadal-

mit. A feladat nem volt könnyű: kolléga oktatott kollégát. A régi helyett egy újfajta világnézet kialakítása lett a cél, miközben az oktatók világnézete is formálódott. A képzés vége felé a csoporttagok arcán kisimultak a ráncok, felegyenesedett a járásuk, határozottabb lett a hangjuk magukkal az oktatókkal szemben is. Corvinuszos tanári pályám egyik legnehezebb, egyúttal legszebb szakasza volt az a tíz év az orosz átképzésben.

A civilizáció a nagy, átfogó szakasz, a hosszú távú hullám, a birodalmak jönnek-mennek. Jelenleg az Egyesült Államok ott áll a globalista világbirodalom élén, de már beszélnek négy és öt központú világról is. Repedezni kezd a büszke bástya. Kötcsén, a birtokon ma is látok dolmányos varjat rászállni a karó tetejére. Egy darabig sikerül is, de a karó teteje egy kis felület, megállni nehéz rajta. Egy idő után illegés-billegés kezdődik, ezt követi a szárnycsattogási manőver, majd miután ez is kényelmetlen, nem marad más hátra, mint az, hogy feladja a harcot és átrepül valamilyen biztonságosabb faágra.

Nem elképzelhetetlen, hogy Amerika – tekintve az amerikai társadalom mélyülő válságát – másfél évtized múlva átadja a szupremáciát másnak. Például Kínának. Nem teljesen kóbor híresztelések: az amerikai csúcsgazdasági elit gyerekei mellé kínai gyerekeket fogad játszótársul. Hadd szokják a jövőendő „főnökség” nyelvét, szokásait. Megszűnik az angol jelenlegi abszolút primátusa? De mi lesz az angoltanárokkal? Nincs más megoldás, mint az átképzés. Jelen sorok írója – amennyiben kilencven éves korában szellemileg és fizikailag még ép – örömmel vállalja az angoltanárok némettanárrá való átképzését.

Ország László: Földforgó, 02

Bevezetés

Mit értünk retorikán? A szónak több jelentése van, pontosan fogalmazva ket-
tő. Az első, ami a görög és a latin irodalomból eredeztetik: a szónoklattan, azaz a
meggyőzés, illetve a rábeszélés mestersége. Ahogy a *Retorikai Lexikon* megfogal-
mazza: „A retorika, mint a jó beszéd tudománya, multidiszciplináris tudomány,
amelynek rendszere négy tárgykör kombinációjából épül fel: a szónok feladataiból,
a szónoki beszéd részeiből, a szónoki beszéd fajaiból és a perüggyvitel jogi vonatko-
zásaiból.” Egy korábbi szakirodalomban, Fischer Sándor írta még 1975-ben: „A jó
előadónak, a remekül beszélő szuggesztív szónoknak eleve hatalmas segítséget nyújt
rátermettsége, ha úgy tetszik: tehetsége. A tehetség részben átöröklött, részben meg-
szerzett képességekből tevődik össze. Így a szónoki beszédre, az emberek előtti sze-
replésre, a biztos hatású szuggesztivitásra való rátermettség is e két oldalról kapja
gyümölcsöző támogatását.”

A retorika második jelentése, ami az elsőből fejlődött ki, az irodalmi mű szer-
kezetét jelenti. Tanulmányomban magától értetődően a második jelentésre figyelek.
Azt hiszem, nem tévedek, ha az áttekintett Petőfi-költemények alapján úgy vélem,
hogy legnagyobb hatással Cicero stílusa volt rá, aki mint ő is, a görög szabályokhoz
alkalmazkodott, arányosan tagolt, ritmikusan végződő körmondatokkal dolgozott.
Ha egymás mellé tesszük a két politikus, szónok, költő életét, azaz Ciceróét és Pe-
tőfiét, azt látjuk, hogy a politikai pályafutásuk is sok hasonló mozzanatot tartalmaz:
könnyedén kerültek ellenséges viszonyba nemcsak politikai ellenfeleikkel, hanem a
hasonlóan gondolkodó, beszélő és cselekvő politikai társaikkal is.

Magyar vagyok

Az öt versszakos költemény minden versszakának első sora megegyezik a
költemény címével. Mindegyik versszaknak ugyanakkor természetesen más a mon-
dandója: az elsőben Magyarország természeti jellemzőit foglalja össze a narrátor, a
szóvivő, aki maga a költő.

„Magyar vagyok. Legszebb ország hazám
Az öt világrész nagy területén. [...]
[Nézzük tehát a tájakat:]
Van rajta bérc, [...]
És rónasága, mintha a föld végét
Keresné, olyan messze messze nyúl.”

Itt is, más művekben is, Petőfi nemes könnyedséggel használja szinte minden
költeményében az enjambement-eket, azaz az áthajlásokat, az egyik sorból a má-
sikba hajló szófüzést. A „kis világ”, ami Magyarország meghatározása, már az első
versszakban ellentétekre épül. Láttuk, hogy a „bérc” és a „rónaság” egyaránt jellem-
zi, különösen az akkori Magyarországot. Most kevesebb a bérc, és több a róna. A

második versszak egy hatalmas ugrás, a tájról a magyar ember természetére vált a kiváló szónok és szerkesztő, aki ebben a költeményben különösen sok helyet ad a szóismétléseknek, bár azok érdekes módon többségében a versszakok második felében jelentkeznek, igaz, erre is van kivétel.

„Magyar vagyok. Természetem komoly
Mint hegedűink első hangjai,
Ajkamra fel-felröppen a mosoly
De nevetésem ritkán hallani.”

Ahogy a természet, azaz a magyar táj két véglet valójában, ugyanezt sugallja az emberi természet is.

„Magyar vagyok. Büszkén tekintek át
A multnak tengerén, a hol szemem
Egekbe nyúló kősziklákat lát,
Nagy tetteidet, bajnok nemzetem.”

Jelenből a múltba ugrik a magyar történelemben a vers narrátora, ami azt jelenti, hogy nem csak a magyar történelmet érinti, hanem az események okán egész Európa szerepet kap. A metafora a leggyakoribb alakzat, amit használ, de pont itt, a harmadik versszakban leír egy aranyos hasonlatot is:

„Ugy rettegé a föld kirántott kardunk
Mint a villámot éjjel a gyerekek.”

A magyar történelem szónokunk szerint sok büszkeségre ad okot, de mindez sajnós a múlté. „Magyar vagyok. S arcom szégyenben ég, / Szégyenlenem kell, hogy magyar vagyok!” – kiáltja a hallgatóság fülébe. Ez a szégyen azonban nem pusztítja el, nem pusztíthatja el a hazaszeretetét. Nem emlékszem más hasonló vallomásra a magyar irodalomból, hacsak nem Berzsenyi Dániel egyes sorai bújnak ezek mögé.

A vers vége dicséretére válik kedvenc, azaz épp most elemzendő költőnknek:

„Mert szeretem, hőn szeretem, imádom
Gyalázatában is nemzetemet!
Pest, 1847. február”

A magyar ifjakhoz

A nyolc versszakos költemény hagyományosan a nemzetostorozó darabok közé tartozik. Két kérdéssel vág bele a témába a költő, amelyeket azonnal meg is válaszol:

„Lesz-e gyümölcs a fán, melynek nincs virága?
Avvagy virág vagy te, hazám ifjúsága?...
Jaj az olyan kertnek,
Jaj még annak is, mert megverte az isten,
Ahol, mint ti vagytok, magyar ifjak, ilyen
Virágok teremnek!”

Az állítás a következő metaforában valósul meg: Az ország egy kert, amelyben a csúfos virágok az ifjak. A retorika, azaz a szerkesztés/felépítés szabályai szerint most a bizonyítás következik, amit Petőfi egy újabb metaforával aposztrofál, és ez pedig a felhő, amibe saját lelkét költözteti. A bizonyítás része, hogy kortárs ifjúságának hibáit sorolja. A múltban az ifjúság az égisz emelkedett, amit a költő a csillag metaforában mutat meg. A „nagy” és a „parányi” csillagok a múlt és a jelen fiatalságának megtestesítői. A helyzetváltozás károsultja a magyar haza. A költő, azaz a narrátor érzéketlennek értékeli kortársait. Tegyük hozzá, hogy a költői érzékenységhez képest bizonyára jóval közömbösebbek, mint azt a haza iránt nagyon elkötelezett költő szeretné. Mindent és mindenkit beengednek a palotájukba, kivéve a hazaszeretetet. Önérzet és közérdek szembesül itt egymással. A hazaszeretet csak egy pók által a mennyezet sarkát beszövő háló, ahogy ezt frappánsan Petőfi megfogalmazza.

Nem egészen érthető, hogy saját magát mivel is különíti el a többi fiatal kortársától. Ez némi nagyképűségre, egy kis beképzeltségre utal. Valószínűleg nem köszönték meg Petőfinak ezt a költeményt a kortárs fiatal olvasók, amennyiben egyáltalán megismerték, amit persze nem volt nehéz megtenni, a költemény az *Életképek*ben jelent meg 1847 telének végén. A költemény hetedik versszaka megint egy kérdéssel kezdődik:

„Szent hazaszeretet, mibe mártsam tollam?
Hogy dicső képedet híven lerajzoljam.”

Nem véletlenül emeltem ki ezt a két sort. Ez a tetőpontja ennek a műnek. Egy mai fiatal azt mondaná, hogy vajon miért osztja az észt ez a fiú? Ugyanakkor azt el kell ismernie, hogy rendkívül hatásosan fogalmaz.

A vers végi enjambement-ben Keresztelő Szent János szerepébe búvik a narrátor, a versmondó, ami ugyancsak nem szerény gesztus:

„Ti bálványimádók, hiúság rabjai!
Jertek, gyilkot fogok szivembe mártani,
Hadd feccsenjen vére
Szét fejeitekre... tán sikere leszén,
Tán megtértek tőle... jertek hozzám ezen
Uj keresztelésre.
Pest, 1847. február”

A nép nevében

Nagyon közismert ez a költemény, ebben azonban azonosulás van a közösgel, nem úgy, mint a kommentált versben.

„Még kér a nép, most adjatok neki!
Vagy nem tudjátok, milly szörnyű a nép,
Ha fölkel és nem kér, de vesz, ragad?
Nem hallottátok Dózse György hírét?

Izzó vas trónon őt elégetétek,
 De szellemét a tűz nem égeté meg,
 Mert az maga a tűz; úgy vigyázzatok:
 Ismét pusztíthat e láng rajtatok!
Pest, 1847. március”

Amint látjuk, a költemény első (és ugyanez az utolsó versszak is!) versszakában Dózsa György, az 1514-es parasztfelkelés vezetője az a forradalmár, akinek az alakjában/szellemében élhetik meg Petőfi szerint a kortársai az előre vetített forradalmat. Mintha csak 1849 nyarának közepe, a kivívott halál képe villanna rá a vers narrátorának képernyőjére. A kifejtésben, azaz a második versszakban a költő az eddig végigpergetett magyar történelemben szemben a világtörténet kezdetére, az emberré válás időszakára utal vissza. Az elmúlt évszázadok azt hozták maguk után, hogy az embereket megilleti a jog. Elhangzik tehát a politikus Petőfi követelése: „Jogot tehát, emberjogot a népnek!” Ez a követelés képezi a mű alap gondolatát, minden ezután következő versszakban ezt erősíti meg a költő.

A harmadik versszakban a tartalom ismétlése történik meg: „S miért vagytok ti kiváltságosok? / Miért a jog csupán ti nálatok?” A magyar nemeseket bírálattal illeti, mégpedig egy konkrét történelmi vereség felidézésével, az 1809-es győri csatáival. (Pontosabban Győrtől délre, Kismegyeren volt a csata.) Ekkor a Napóleon vezette francia csapatok bevonultak a Dunántúl északi részére, és az ország az ütközetek színterévé vált. Bonaparte Napóleon „függetlenséget” ígért a magyar nemesekből álló hadseregnek, ha mellé áll. Ezt a hadsereg nem fogadta el. A győri csata június 14-én volt; a magyar hadsereg főparancsnoka, János főherceg nem törődött Napóleon ígéretével, sem az egyértelmű francia túlerővel, 17 óra tájban visszavonulást rendelt el Komárom felé. A parancs nyomán a nemesi alakulatoknál valóságos *futás* kezdődött, amely több ezer embert magával ragadott. Petőfi ezt a költemény negyedik versszakában így fogalmazza meg: „Majd elfeledtem győri vitézségtek. / Mikor emeltek már emlékszobort [*így!* – R. R.] / A sok hős lábna, melly ott úgy futott?” A vereség oka a történészek szerint az osztrák hadvezetés rossz haditerve volt, mégis a közvélemény a nemesi felkelőkre hárította a felelősséget, ahogy Petőfi is.

De térjünk vissza a költemény retorikai menetéhez. Az ötödik versszakban visszatér a költő a korábbi követeléséhez: „Jogot az emberiség / Nagy szent nevében, adjatok jogot”. Úgy érzem, hogy az érintett vers alaphangulatának jellemzője az előbb említett *követelés* szó. Érdekes szerkezeti jellemzője e műnek, ahogy már említettem, hogy az azonos első és hatodik versszakban még a *kérés* a hangsúlyozott tartalom, míg a közbülső versszakokban a *követelés* a lényeg. Az indulat kifejezését az összes versszakra jellemző felkiáltó és kérdő mondatok vegyítésével éri el a szerző. Kijelentő mondat alig található az egész műben.

A szájhősök

Ez a vers nem a politikusi pályafutásra kíváncsozó költőt jeleníti meg, hanem a kritikus állampolgárt. Neki nem kellett a megye- vagy országgyűléseken szavazóként ott lenni ahhoz, hogy kimondja véleményét. De amint látjuk, neki a beszéd kevés volt. Kerényi Ferenc nagyon találóan tett-kultusznak nevezi ezt a fajta hozzáállást. Úgy érzem, hogy itt feltétlenül idéznem kell Eötvös József következő sorait: „Arra, hogy valamely szónoklat a népet elragadja, mindenekfelett az szükséges, hogy az nemcsak szép beszéd, hanem hogy szép tett legyen.” Ez a költemény Szatmárban született 1847 végén, ahogy a kritikai kiadásból tudhatjuk, de csak 1848-ban jelenhetett meg. A költő a beszédek mondó politikusok ellen fordul, igazi hazafiságnak nem ezt a ténykedést tartja, ezzel indul a mű:

„Meddig tart ez a hangzavar még?
Meddig bögtök még a hon nevében?
Kinek a hon mindig ajkain van,
Nincsen annak, soha sincs szívében!
Szatmár, 1847. augusztus”

Ahogy az előző költeményekben láttuk, a versindítás itt is kérdő és felkiáltó mondatokkal történik meg. A hang nagyon kemény, a megszólítottak nemesi származású politikusok, akiknek szövegét Petőfi nagyon ironikusan, kicsit talán durván „kofanyelvnek” nevezi. Ennél tömörebb metaforát elég nehéz találni a magyar irodalomban. A tett-kultusz a második versszakban ömlik ki a költő száján: „Tenni, tenni! a helyett, hogy szóval / Az időt elharácsoljátok”.

Ebben a versben minden versszak egyformán fontos, ebben különbözik az előző két műtől. A harmadik versszakban az igazi hazaszeretet lényegét önti szavakba: „Áldozat és tett, ez a két tükör, melly / A valódi honfiút mutatja”. Az áldozat fogalmával megerősíti az előző versszak tartalmát. Mindegyik versszak első két sora kijelentés, megállapítás, a harmadik és a negyedik sor pedig szigorú bírálat.

Gondoljunk csak bele, miket hallhattak tőle a megyegyűlés szóvivő: „De ti gyáva s önző szívek vagytok, / Tettre gyávák s önzők áldozatra.” Kerényi Ferenc kritikai kiadásbéli jegyzeteiből megtudhatjuk, hogy kiről is lehet szó valójában: gróf Károlyi György az egyik személy. Világos egyébként a költő életrajzából és egy évvel korábbi költeményéből, hogy azért volt olyan gróf is, akivel jó barátságba került, nevezetesen Teleki Sándor. Petőfi akkor még y-nal írta a nevét, később, 1848 után tértek át a magyarok az i-vel írásra, amikor azonban lezengett az 1848/49-es forradalom és szabadságharc, sokan visszatértek a nemesi helyesírásra, az y-ra.

De forduljunk vissza a beillesztett korábbi költeményre! Nem mondható tehát, hogy a költő minden nemest egy kalap alá vett volna. Ennek bizonyítására a hozzá szóló, Koltón írott verset kell, hogy megidézzem.

Károli Sándorhoz

„Te elfáradsz, míg őseidnek
 Végig tekintesz névsorán,
 Én jóformán azt sem tudom, hogy
 Ki és mi volt a nagyapám.
 Te fényes, csilláros teremben
 Bársony pólyában születél,
 Én szalmazsákon születém egy
 Kis mécs bolyongó fényinél.
 Téged sétára cifra hintón
 Négy, öt szép drága ló ragad,
 Én az apostolok postáján [azt jelenti végeredményben, hogy gyalog]
 Viszem sétára magamat.
 Bősége van mindennek nálad,
 A mit kíván a száj s a szem,
 Nekem ma még csak van mit enni,
 Holnap talán már éhezem.
 Szóval? nagy úr vagy és én koldus,
 S még is, légy büszke rá, jó gróf druzsám, hogy
 Itten nyugodtál keblemen.
 Mert, hajh, nem mindenik nagy úrnak
 Jut a szerencse, elhihetd,
 Hogy megöleljem s barátomnak
 Nevezzem, úgy mint tégedet.
 S miért tettem ezt? mert.... de nem szükség,
 Hogy elbeszéljem érdemed;
 Már az elég dicséretedre,
 Hogy itt könyvemben áll neved.
Szatmár, 1847. augusztus”

Ha már beidéztem ezt a nem túlságosan rövid, de egyszerűségében nagyszerű költeményt, néhány szót hadd ejtsek a retorikájáról is, minthogy ez a tanulmányomnak a fő témája. A költemény első 16 sorának a szerkezete a következő: két sor Telekyről, két sor önmagáról – ez így folytatódik az említett sor végezetéig. Utána következik egy váltás, ami lényegében az eddigiek összefoglalása. Az utolsó két sor fantasztikusan egyszerű, és viccesen a saját humorát dönti Teleky Sándor irányába, aki ezt bizonyára vette is. A költemény azonban Petőfi életében nem jelent meg.

Kazinczy Gáborhoz

A költeményben található kifejezés szerint ez a munka szó szerint kapcsolódik a tanulmányomban másodikként elemzethez. „A nép nevében” beszél a narrátor a megszólítotthoz, aki a híres költő, Kazinczy Ferenc unokaöccse volt.

„Miljók nevében emelem szavam,
Miljók nevében mondom el neked
A köszönet, a hála szavait...”

A szóban forgó műben Petőfi a „bilincsre-vert nép” érdekében szól, és éppen ugyanezért az ismeri el öt évvel idősebb pályatársa érdemeit. A költeményben így van, *Úti levelek*ben azonban erősen bírálja is: „Sáros-Patakról tennap reggel Ujhelybe rándultam Kazinczy Gábor barátomhoz, s a napot nála és vele töltém, milyen pompásan? ezt csak az képzelheti, ki Kazinczyt ismeri. Valódi csodagyermek a természetnek a szónoklatban; új Memnon-szobor, mellyből egy örökké tartó hajnal szakadatlanul a legfőnségesebb hangokat csalja. Benne elérte a rögtönző szónoklat a non plus ultrát. Olyanok, mint ő, talán lehetnek, de különbek nem. Csak az alkalom kell, hogy Mirabeauja legyen Magyarországnak. És ha ír? stylusa éppen olyan botránnyos, mint Kuthy Lajosé.”

Egyébként korábban, még a vers írása előtt levelet is küldött Szatmárból Kazinczy Gábornak. Hogy jobban megismerjük kettejük kapcsolatát, érdemes ezt végig olvasnunk.

„Imádott Gabim! Szatmár, május 28. 1847.

Baszom a szentháromságot, ha kimondhatatlanul nem sajnálom, hogy meg nem látogatlak, de teljes lehetetlen. Szerelem hozott le Szatmárba [*ő nem th-val írja, mint mások!* – R. R.], s az tartott itt, már pedig ez, tudod, hogy azt mondja: én vagyok a te urad, istened, ne legyenek kivülem idegen isteneid. Viharos napokat éltem át, de az eredmény az, hogy megjöve Párizsból [*ez csak terve volt* – R. R.], rögtön megházasodom, mi még szeptemberben megtörténik”.

A szerkezetét tekintve is tökéletes, hibátlan költeménnyel van dolgunk. A szóismétlések gyakorisága az elejétől a végéig egyre erőteljesebben, mondhatnám, hogy egyre hangosabban fejezi ki a költő lelkesedését, amivel Kazinczy Gábor és a maga céljait, és azok érdekében végzett tevékenységét illeti. A 42 soros költemény 12. sorában megjelenik a saskeselyű, ami kínozza a népet, a 16. sorban még egyszer beilleszti ezt is.

„Mienk, mienk lesz majd a győzelem,
Mert jó az ügy, melly fölfegyverze minket,
Mert a jó ügynek végre győzni kell.
Költő, 1847. október”

Itt már nemcsak lelkesedésről, de magabiztosságról van szó, amit csak sajnálni lehet, de nem lepődhetünk meg rajta, hogy ez a vers Petőfi életében nem jelenített meg. „Mert a mi fegyverünk az élesebb, / Mert az igazság a mi fegyverünk.”

Kazinczy Gábert „fél-mindenható”-nak nevezi, azaz félistennek, ha belegon-

dolunk a hívők szempontjából, ez már majdnem istentagadás. De tudja, hogyan kell kimondani, a félisten nem az. Ugyanakkor az is lenyűgöző ebben a műben, hogy olyan a retorika, mintha négy szemközt beszélgetnének, mintha jelen volna a megszólított. A lezárásban az az elképesztő, hogy a mindennapi beszéd és a szónoki tudás egyszerre jelennek meg. Hogy Petőfi valójában nem volt hívő, bizonyára tudják, akár onnan is, hogy Isten nevét mindig kisbetűvel írta. Szendrey Júlia nem, ő mindig nagygal. A politikus költő áldozatkészsége, amit egyszerre vall Kazinczy Gáborral, a vers címzettjével, az az önzetlen ténykedés a hazáért. Az utolsó sorban meg is jelenik 1847/48-as verseinek egyik szeretett metaforája, „az apostol”. „Nem fáradunk mi jutalom reménnyel, / Mint a hazugság aljas zsoldosi, / De önzés nélkül, isten-ihletésből, / Mint hajdanában az apostolok.”

Ebben az írásomban versekről szólok, elbeszélő költeményekről nem, de azért említjük meg, hogy az 1848-as esztendő legkiválóbb munkája Petőfinek *Az apostol* című elbeszélő költeménye volt. Nyilván addigra érett meg ez az itt már költeményekben forrongó téma, a népet a saját igéjével tanító fél-isten szerepe.

Meddig alszol még hazám?

Ez a koltói költemény a korábbi honfi-dalokhoz képest kevésbé vehető komolyan. Talán arról van szó, hogy épp amikor írta – két hónapos nászútja idején – nem ez a kérdés volt a számára legfontosabb. (1847 októberében született.) Legalábbis akkor nem, amikor a papírra vetése megtörtént. 9 versszakos mű, mindegyik versszak ugyanazzal a sorral, a vers címével kezdődik. A haza, ahogy az utolsó versszakban nevezi, „a szép Magyarországom” ugyan nagyon jól hangzik, de közben, a korábbi 8 versszakban mintha csak egy könnyű bordalt írna, olyan lazán szalad át a számára az eddig nagyon is szigorúan vett dolgokon. Lehet, hogy másmilyen lett volna mindez, ha Petőfi életében megjelenik. Itt a beszédje némiképpen fölényes, háttérbe kerül az akkor még csak versben politizáló költő, aki majd 1848-ban már élőben politizál. Amiben itt mégis igaza van, az a sürgetés, a kilencszer megfogalmazott kérdéssel éri el ezt a hatást. Kikhez is beszélhet? Talán azokhoz a kisbirtokosokhoz, akiket a kurta kocsmákban ismerhetett meg.

A magyar politikusokhoz

Kikhez szólhat ez a költemény?

„Lenézik a szegény költőket

Ez elbízott kevély urak,

Kik a megyék s ország gyűlésen

Fényes szerepet játszanak. [...]

Pest, 1847. december”

Amint a kritikai kiadás jegyzeteiből, egyébként meg régebb óta a korábbi Petőfi-életrajzokból tudhatjuk, hogy Petőfi gyakori utazásai révén, sokszor részt vett az országban egyes megyegyűléseken, sőt országgyűléseken is. A megyegyűléseket Szatmárban látogatta meg a költő, majd 1847 októberében a Kolozsvárott megrendezett erdélyi országgyűlésen volt; ezután „feszült figyelemmel kísérte az 1847. nov. 12 óta Pozsonyban ülésező országgyűlés tárgyalásait, a külföldi, hozzánk elhallatszott mozgalmak híreit”. Ferenczi Zoltán életrajzában olvashatjuk a következőket: „A költő [1846] augusztus végét és szeptember első napjait Pap Endrénél, Szathmáron töltvén, közös megegyezéssel Nagy-Károlyba mentek szept. 4–5-én, hogy Szerdahelyi Pál beigtatásán jelen legyenek. E beigtató ünnepély az egész megyét Nagy-Károlyba vont; mert egy több évi helytelen kormányzati rendszer bukását jelentette [...] [...] Sass Károly megírta a költőnek, hogy Júlia a tavaszi megyei gyűlésen, márcz- 2–6-dikáig Nagy-Károlyban lesz; de a költő, talán mert Júlia szavait szeszélynek vette, talán mert az Összes költemények sem engedték, nem ment el.”

Na de legfőbb ideje visszatérni a vershez. Ebben a műben Petőfi, amint láttuk, a „szegény költők” közé sorolja magát, akik nyomába sem léphetnek a politikusoknak. Nem tudjuk, hogy valójában így volt-e, de ő mindenesetre így élte meg. Ez a költeménye – mint gondolhatjuk – csak 1848-ban látott napvilágot. A költőre jellemzően kiélezi az ellentétet, egymással szembe állítja az „apró napi eseményekkel” foglalkozó politikusokat és a forradalmi időszakot előre sejtető, verseiben érlelő költőket. Az 5. versszak első négy sora halhatatlanná lett, kitorúlhatatlenné vált az olvasók emlékezetéből: „Tanuljátok meg, mi a költő, / És bánjatok szépen vele, / Tanuljátok meg, hogy a költő / Az istenség szent levele”.

A magyarságtól többet vár el Petőfi, mint más nemzettől, a kritikai kiadás jegyzete szerint utal a „Nagy honfi-érdemök”-re, ami nem lehet más, mint a nyelvújítás. Ezt retorikailag szépen megerősíti a 7. versszakban. Lássuk csak:

„Nyelvünk, egyetlen kincsünk, mellyet
Apáink örökségiből
El nem rabolt még az enyészet,
Az ellenünk eskütt idő”.

Talán benne van a lelkében, hogy a magyar nyelv közelebb állt Petrovics Istvánhoz, mint Hruúz Máriához, közelebb a szerb származású, de magát magyarnak valló apjához, mint a szlovák anyanyelvű édesanyjához.

Ha egy irodalomtörténész lehet olyan merész, hogy a saját érzelmeinek is hangozzon, akkor leírom: ez a költemény, amivel a saját szakmáját védi a magyar költészet egyik legkiválóbb alkotója, kedvenceim közé tartozik.

Szilveszter éje 1847-ben

Csak a költemény negyedik része illik a témánkba, ezért csak arról írok. Petőfi szerette az évszázad és az évnyitó verseket. A szóban forgó magától értetődően az

előbbiekhöz tartozik. A költő ki nem állhatta a közhelyeket, ezért számára nem arról szólt az év utolsó napja, hogy ekkor mindenkinek megbocsát, akivel abban az évben sikerült összevesznie, Élesen, ahogy ez rá igencsak jellemző, fogalmaz:

„Az esztendőnek a halála
 Olly ünnepélyes egy halál!
 Illyenkor minden jobb halandó
 Elzárkózik, magába száll. [...]
 Pest, 1847. december 31.”

Így viselkedik a többség, de másképpen a fiatal költő. A felkiáltó és kérdő mondatok továbbítják számunkra az indulatot. Hatalmas a különbség a közhelyesen gondolkodó átlagpolgár és közötté.

Engedjék meg, hogy csak a harmadik versszakot emeljem most ki, minthogy ott fogalmazza meg az ő álláspontját, az utána következőben keményen, ráerősít:

„Csak a zsarnok s a szolgálélek,
 E kettő az én ellenem,
 S én zsarnokoknak s rabszolgáknak
 Bocsássak meg?... nem, soha sem!”

Ha mégis beleolvas a kedves érdeklődő az előző részeibe a költeménynek, megtudhatja, hogy ezt az éjszakát kettecskén töltötték a feleségével, Szendrey Júliával. Ez volt tehát szerelmük beteljesedésének az éve. De a boldogságtól egy szempillantás alatt el tud fordulni ez a fiatal férj, és belecsap az önmaga életfilozófiájának megszővegezésébe. Azt mondhatjuk tehát összefoglalóan, hogy 1847 végére már kifejlett a személyisége, olyan lett, amit semmi és senki nem változtathat meg. Még Isten sem, még a szerelem sem.

Felhasznált irodalom

- ADAMIK Tamás (2010), *Retorikai lexikon*, Pozsony
 FERENCZI Zoltán (1896), *Petőfi életrajza*, Budapest
 FISCHER Sándor (1975), *Retorika*, Budapest
Petőfi Sándor Összes Művei, 4. köt. (2003), szerk. KERÉNYI Ferenc, Budapest
Petőfi Sándor Összes Művei, 5. köt. (2008), szerk. KERÉNYI Ferenc, Budapest
Új Magyar Irodalmi Lexikon, 2. köt., főszerk PÉTER László (1994), Budapest
 V. NYILASSY Vilma–KISS József (1956), *Úti levelek, Petőfi Sándor Összes Művei*, V. kötet, Budapest

Dr. Gömör Béla: „zseni érkezik”. Dr. Kelemen Endre (1921–2000) hematológus élettörténete, Budapest, GMR Reklámügynökség, 2023

MOTTÓ:

„Bona causa semper triumphat.

A jó ügy mindig diadalmaskodik.”

Gömör Béla orvosprofesszor legújabb könyve, egy orvostörténeti monográfia, 2023-ban a GMR Reklámügynökség kiadásában jelent meg Budapesten. Kelemen Endre (1921–2000) hematológus élettörténetét írta meg a 179 oldalas, könyvészeti szempontból is szép kialakítású műben. A kötetet közel 100 fotó, illetve dokumentum teszi nemcsak érdekesebbé és gazdagabbá, hanem egyszerűen nagymértékben hitelessé is. A kötetben 16 személyes visszaemlékezés (oral history) van orvosprofesszoroktól, de még asszisztentstől, könyvtárastól, titkárnőtől sőt betegtől is, akik munkakapcsolatban voltak Kelemen professzorral. Ugyancsak lényeges része a szóbeli visszaemlékezésnek a hematológus professzorral készített, s a halála után bemutatott tévéinterjú, a *Századfordító Magyarok* sorozatban, melyben örömeit és keserveit is elmondja.

A könyv címe (idézőjelek között) Magyar Imre belgyógyász, egyetemi tanártól ered, aki, mint a SOTE I. számú Belgyógyászati Klinikájának igazgatója, így jelentette be Kelemen doktor érkezését a vezetése alatt álló egyetemi egységbe: „zseni érkezik a klinikára”. Ez a bejelentés nem is bizonyult túlzónak annak tükrében, hogy a Magyar Tudományos Akadémiától kezdve számos szervezet, testület kitüntetésekkel, elismerésekkel becsülte meg (és becsüli meg ma is) Kelemen Endre tudományos eredményeit – főleg 1990 után. A mottóként szereplő latin idézet fokozottan érvényes Kelemen Endre professzorra. Számos mellőzöttségben, hátrányos megkülönböztetésben is volt része, élete vége felé mégis érezhette, hogy övé a győztesnek kijáró babérkoszorú.

Gömör professzor törekedett arra, hogy Kelemennel kapcsolatban minél több eredeti dokumentumot találjon meg, és tegyen közzé. A szerző különös gondot fordított arra is, hogy „oral history-k révén hűségesen elevenítse fel” a külön ember hírében állt Kelemen egyéniségét, emberképét. Ez az oka annak, hogy a kötet bőségesen tartalmaz eddig nem ismert (vagy nem pontosan ismert) életrajzi adatot. A Semmelweis Egyetem Központi Könyvtárában őrzik azt a „Kelemen-hagyatékot”, amely biztos alapot adott a szerző alkotásához. Sok más intézményből is származnak információk, így többek között az Akadémiai Levéltárból, az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárából, a Magyar Nemzeti Levéltár Tolna Megyei Levéltárából, a Szegedi Tudományegyetem Levéltárából és a Szekszárdi Református Egyházközségtől.

Kelemen Endre 1921-ben született Szekszárdon, református vallású szülők gyermekeként. Az apa dr. Kelemen (Klein) József Szekszárdon városi tisztifőorvos volt, szülőháza 1988-ban állítottak emléktáblát. Kisdíakként Kelemen Endre a szekszárdi református elemi népiskola tanulója volt, és ezekben az években a család

már a Bartina utca 3. szám alatti házban lakott. Érett-ségi vizsgát 1938-ban tett a Szekszárdi m. kir. Állami Garay János Reálgymnáziumban. A „kitüntetéssel” minősített vizsgája után, még 1938-ban beiratkozott Budapesten a Pázmány Péter Tudományegyetem Orvosi Karára. 1945-ben szerzett diplomát „summa cum laude” minősítéssel.

Orvosi pályáját Szekszárdon, a megyei kórházban kezdte, majd a „napfény városában”, Szegeden folytatta – legalábbis a dokumentumok egy része szerint. Budapesten klinikai állásra is lehetősége mutatkozott. „Ténykérdés viszont, hogy Kelemen Endre Szegeden maradt” – olvashatjuk Gömör professzor könyvében.

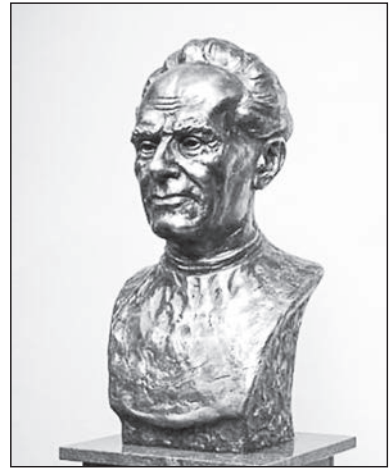
1947 májusában jelent meg az *Orvostudományi beszámoló* című referáló jellegű folyóirat I. évfolyamának 1. száma. A főszerkesztő Purjesz Béla professzor volt, akit Kelemen Endre a szegedi mesterének tartott. Ebben a főszerkesztői munkában is nagy segítséget nyújtott Purjesznek. Kelemen a folyóirat kiadásának volt a felelőse.

Első közleménye 1948-ban jelent meg – külföldi folyóiratban –, és hamarosan arról szóltak a híradások, hogy elnyerte „a fehérvérűség kutatására kiírt londoni pályázat ösztöndíját”. Elindult a 27 éves fiatal orvos tudományos karrierje. Még ugyancsak 1948-ban a belgyógyász szakorvosi képesítést is megszerezte. 1949-ben már másodszer jelentkezett angol nyelvű publikációval a nemzetközi szakirodalomban. Ez az év fontos fordulópont az életében, mert az Európai Nemzetközi Hematológiai Társaságban megválasztották vezetőségi tagnak. Kelemennek a hematológia iránti érdeklődése és ilyen irányú tudományterületi választása a szegedi munkásságához kötődik.

Sikerek és sikertelenségek váltogatták egymást ezekben az években. 1951-ben például elutasították a kérelmét a római kongresszusra való kiutazásról, amint arról Rusznyák Istvánnak, a Magyar Tudományos Akadémia akkori elnökének levele is tanúskodik. (Rusznyák – a nem éppen szép stílusú levelében – nagyon is egyetértett a kiutazás megtagadásával.)

1950-ben érvénybe lépett egy új tudományos minősítési rendszer. Kelemen Endre ennek nyomán kapta meg – Hetényi igazgató támogatásával – az orvostudomány kandidátusa fokozatot.

Az 1956 októberében kitört forradalomnak Szegeden jelentős előzményei voltak. (Például MEFESZ-gyűlések.) Kelemen igen népszerű személyiség volt, a hallgatók szeretete övezte. Kelemen – akkor még adjunktusként – 1956 októberében a Szegedi Orvostudományi Egyetem Forradalmi Tanácsának alelnöke lett, amiért fegyelmi büntetést kapott, majd emiatt meghurcolták, sőt 1958-ban Szegedről távozásra is kényszerült. Budapestre került, nem oktathatott. Tudósi munkája nem a

Dr. Kelemen Endre szobra
(Farkas Pál szobrászművész alkotása)

katedrán, hanem a kutató laboratóriumban folytatódott. Szegeden azonban tovább végezték azokat a thrombopoetin-kísérleteket, amelyek Kelemennek később világhírnevet jelentettek. Az eredmények nyilvánosságot is kaptak, itthon és Svájcban egyaránt. A thrombopoetint, vagyis azt az anyagot, amely a vérlemezkék fajlagos szabályozója, Kelemen doktor és munkatársai fedezték fel, s hormonszerű anyagnak nevezték. Ennek elismerése már nemzetközi szinteken is megvalósult.

Kelemen Endre és Hollán Zsuzsa (1920–2008) között jelentős véleménykülönbség alakult ki, Hollán állatokon végzett kísérleteiről. Ruzsnyák István, aki 1949 és 1970 között (szokatlanul hosszú ideig) volt a Magyar Tudományos Akadémia elnöke, szakmai-tudományos irányítója volt Hollánnak, aki szintén akadémikus lett. Így Kelemennel szemben az ellenérzések akadémiai szinten is megjelentek.

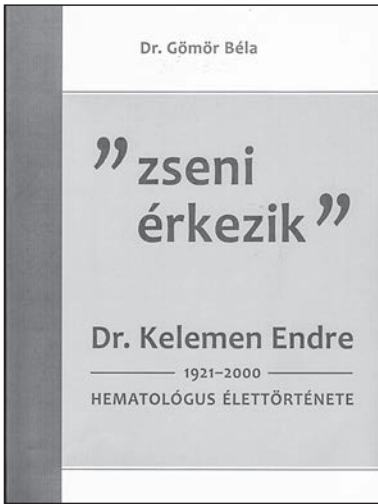
Budapesten először az Orvostovábbképző Intézetben dolgozott, ahol kialakított egy állatkísérleteket végző hematológiai laboratóriumot. Akadémiai doktori értekezésének elfogadása (az orvostudomány doktorává nyilvánítása) a politikai körülmények és a szakmai konkurenciaharc miatt „nyolc éven át tartó kanosszajárás” után történt meg. 1966-ban keltezték azt az okiratot, amely a fokozat odaítéléséről szólt. A „magasabb fokú tudományos minősítést még a korábbi munkája alapján kívánta elérni”, így nem hematológiai tárgyú kutatási eredményeket nyújtott be elbírálásra.

Működése klinikusként folytatódott. A budapesti I. számú Belgyógyászati Klinikán 1967 és 1992 között eltöltött időszak Kelemen Endre számára a pályafutásának szép és eredményes évei voltak. A további mellözöttségektől Magyar Imre professzor bátor, támogató kiállása mentette meg. Nagyon jelentős eredményeket ért el a magzati őssejtekkel beindított csontvelő-működésben és a csontvelő-átültetésekben. Sikerei ismét felerősítették a szakmai riválisok ellenérzéseit. Elsőbbségét a csontvelő működésének helyreállításában számos helyen – legalábbis – elhallgatták. Pedig ekkor már professzori rangú kutató volt.

Emberi nagyságát jól mutatja, hogy vállalta a szakma határait, mikor számtalan szakkönyv áttekintésekor sem találtak megoldást. („Látjátok, Wágner néni nincs benne.”) Akik hallgatták előadásait, a róla szóló könyv olvasása közben bizonyára megjelenik előttük Kelemen professzor, aki a legbonyolultabb hematológiai kérdéseket is képes volt mindenki számára érthetően és lebilincselően bemutatni.

1992-től az Országos Hematológiai és Vértranszfúziós Intézetben dolgozott. Még reménykedett, hogy itt megújulhat hematológiai munkássága, de ezeket az éveket már a betegsége tette egyre nehezebbé. A rendszerváltoztatás után tudományos munkájának eredményeit jobban elismerték, megbecsülték, mint annak előtte. 1992-ben megkapta a Széchenyi-díjat. Kelemen professzor nevéhez több könyv szerzősége is kapcsolódik. Két német professzor szerzőtársaival írta azt a híres kötetet, amely az emberi vérképzésről szól.

Kelemen Endre professzor, az orvostudomány doktora 2000-ben hunyt el Budapesten, a László Kórházban. Sírja Szekszárdon, az Alsóvárosi Temetőben van. Nem túlzás az a vélemény, hogy Ő tényleg zseni volt. A magyar és az egyetemes tu-

dománytörténet kimagasló alakját tisztelhetjük benne.

A könyv szerzője, Gömör Béla professzor egy olyan életutat tárt fel részleteiben is, amelynek nyomán a recenzensek nem tartják túlzónak az alábbi megfogalmazást: Kelemen Endre azok közé a magyar tudósok közé tartozik, akikre elmondható, hogy a sorsuk szerencsésebb alakulása esetén a Nobel-díjra jelöltek között tudhatnánk, s ma talán még több magyar Nobel-díjast ünnepelhetnénk. Ebbe a csoportba tartozik Eötvös Loránd fizikus, Lenhossék Mihály orvos, Simonyi Károly mérnök-fizikus, Szentágotthai János orvos, Gyarmati István kémikus, Kármán Tódor mérnök-fizikus.

Érdeemes időt és energiát fordítani arra, hogy élettörténete szélesebb körben is megismert legyen. Jó szívvel és meggyőződéssel ajánljuk a Tisztelt Olvasók szíves figyelmébe.

Ország László: Földforgó, 05

DOMONKOS LÁSZLÓ: ÉSZAKI MAGYAR POKLOK KÖRÜL

*Jezsó Ákos regényei: Megyek túlra (2017), Vörös mágus (2019),
Mécses a ködben (2021)*

Hogy a magyar vidékeken mennyire is égető szükség van az elszakított nemzetrészek – olykor görög sorstragédiákat idéző – fátumainak-drámáinak dokumentarista értékekkel is bíró, ugyanakkor szépirodalmi igényű, valóság és fikció művészi elegyítésével történő feldolgozására és felmutatására: talán nem is kell különösebben hangsúlyozni. Mégis, újra meg újra, erőteljesen hangoztatni kell – hiszen iszonytató (váltig, még mindig) az ismerethiány és a kellően megalapozott ítéletalkotás éppúgy, mint a hiteles, pontos ábrázolásmód és a mesterségesen-aljasul létrehozott történelmi fehér foltok végleges (és színvonalas!) eltüntetését célzó határozott törekvés elégtelensége.

Örömteli esemény, feltétlenül üdvözlendő, komoly esemény hát egy olyan regényfolyam-vállalkozás ténye, mint Jezsó Ákosé: a jelenleg 58 éves prózaíró olyan írói óriás-fába vágta a fejszéjét, ami bizony nálánál egy-másfél évtizeddel idősebb pályatársaknak is becsületére válna. (Déry Tibor azt mondta – igen elgondolkodtatóan –, hogy a prózaírónak, ha valóban vinni akarja valamire, sokáig kell élnie.)

A 2017-ben napvilágot látott, *Megyek túlra* című kötetet követte a felvidéki magyarság XX. századi kálváriáját bemutató regényfolyam második kötete, a *Mécses a ködben* (2021) című regény, amely tovább kíséri egy felvidéki ikerpár családjának életét, ezen keresztül mutatva be az elszakított észak-magyarországi magyarság sorsát. Míg az első kötet Trianontól 1948-ig – valóban dokumentarista pontossággal – ábrázolja a XX. század eseményeit, a folytatás a cselekmény szálait egészen az 1956-os forradalomig viszi tovább. Csallóközi magyarok a gyűlölet, az elnyomatás és az emberi aljasság viharában – akár így is lehetne summázni a Jezsó által felmutatott életrészek-modelleket. Közben felsejlik a felvidéki magyarság belső deportálásának pokla, a csehországi Szudéta-vidékre kényszermunkára elhurcoltak életének minden keserve, a Pozsony melletti ligetfalui láger iszonyata vagy éppen a nagyon is valószínű látomás: mit éreztek a hermetikusan elzárt államhatár túlsó oldalán élő magyarok az 1956-os forradalom és szabadságharc idején, hogyan tekintettek ők onnan Budapestre, milyen körülmények között kellett átélniük azokat a csodás napokat...

A szerző azt nyilatkozta munkája, a majdani trilógia első kötetéről, hogy az a hit, remény és a szeretet nehézségeit járja körbe, a második pedig az igazságról szól. (A készülő, befejező kötet, gyaníthatjuk, hasonló vagy éppen a korábbiakkal azonos eszmei-erkölcsi alapokról idézi majd meg az 1956 utáni évtizedeket, középpontban az északi magyarok számára többszörösen rendkívüli jelentőségű 1968-as esztendővel és az azt közvetlenül követő időkkel.) A felvidéki gyökerekkel rendelkező, bár magyarországi születésű Jezsó úgy vállalkozik az akár hagyományos értelemben is családregénynek nevezhető, a vonatkozó – néha úgy tűnik, szédítő zsúfoltságú – magyar történelmi-szeletek átfogó felmutatására, hogy személyesen átélt élmények még csak meg sem érinthették, hiszen a Felvidék, ezen belül a Csallóköz akár két legutóbbi nagy történelmi megrázkódtatásakor (1968, 1989) is mindössze három, illetve 24

éves volt – Budapesten...

A születésünk előtt történtek misztikus-rejtélyes módon az ősök jóvoltából geneinkbe ivódott-vésődött rendkívüli látomás-képei, az ilyen-amolyan narrációkkal, „mesélésekkel” fölerősítve aztán úgy bomlanak ki az írói képzelet és ábrázolóerő alkalmazásával, hogy döbrent elismeréssel nyugtázhatjuk, az író milyen meglepő biztonsággal mozog akár a mindenkori a cseh elnyomás, akár a szlovák vagy a felvidéki magyar lelkület, akár az adott történelmi körülmények összessége és általában az emberi lélek lehetséges igazodási pontjai között.

A roppant érzékletes leírások, a kifejezetten érettnek és élvezetesnek mondható ábrázolóerő és drámaiság mindvégig jelen van, ráadásul olyan miliőteremtő súlylyal, hogy ki kell jelenteni: valamiféle baljós északi szélfuvallat szinte mindvégig ott suhog a regényben, még a nyugodtabbnak-idillibbnak-szebbnek rögzült részletekben is. Ez a hangulati elem aztán a pokoljárás már szovjet hódoltságébéli stációin, a trilógia második darabjában a sztálini időket és a forradalom körüli heteket-hónapokat idéző lépcsőfokain átérve megrázó erővel árad szét a nem akármilyen „csavarral” éppen egy csehszlovák tiszttel kimondatott mondandó fényébe: „[...] az embernek valahova tartoznia kell. Egy eszméhez, egy földdarabhoz. Egy röghöz. Azt is tudom, a határok változhatnak. Ma erre, holnap arra. Ez csak szerencse kérdése. A rög, a földdarab azonban nem mászik odébb. Az helyben marad. Kálmán, te értelmiségi vagy, tudod, mit értek ezalatt, ha azt mondom, az itt lévő rögből is táplálkozik csehszlovákizmus eszméje. Eszme nélkül pedig nincs emberi élet. A röghöz és az eszméhez kell hűnek lenni, minden áron.”

Ez a megindító szépségű írói üzenet keresztülragyog minden vélt vagy valós történelmi ellentmondáson, megszólalón és megszólítottan. Sőt, még azon a meglehetősen látványosan „csavart” igazságon is, hogy már jó ideje láthattuk, mire is volt jó és hogyan is végezte a „csehszlovákizmus” eszméje... Csakhogy a lényeg egyáltalán nem ez, üzeni nagy vállalkozásával Jezsú Ákos. Hanem – hogy a többi stimmel.

Nagyon is stimmel.

Ország László: Tájszövés, 01

„Ama nemes harcot megharcoltam,
futásomat elvégeztem, a hitet megtartottam”
2Tim 4, 7

Életének hatvannyolcadik évében tragikus hirtelenséggel, balesetben elhunyt dr. Hóvári János, diplomata, történész, a Károli Gáspár Református Egyetem (KRE) Bölcsész- és Társadalomtudományi Karán a Történettudományi Intézet Kora Újkori Történeti, Gazdasági- és Művelődéstörténeti Tanszékének docense. A Somogy vármegyei Kiskorpád szülöttjeként mindig büszkén emlékezett meg a szülői házról, családjá korábbi generációinak kötődéséről Sárközy Istvánhoz, a Belső-Somogyi Református Egyházmegye 19. század elején hivatalban lévő nagyműveltségű gondnokához. Apai és anyai ágon a felmenői egyaránt megtapasztalhatták a 20. század országot és a nemzet egészét egyaránt roncsoló hatásait, gyermekként maga is megélhette, még ha minden részletében nem is érthette a tévesztés paraszti tudást, vagyont és értékrendet pusztító valóságát. Apja, aki kiváló méhész is volt, a természet szeretete felé fordította figyelmét, míg anyai nagyapja, az első világháború különösen véres olaszországi frontját megjárt katona, az isteni kegyelem mindenek felettségének elismerésére és tiszteletére nevelte. Hóvári János halála előtt nem sokkal, egyfajta gyermekkori fogadalomtétel beteljesítéseként, maga is megmászta a Monte Grappa meredélyeit, ahol a nagyapja is harcolt, s ahol oly sok somogyi magyar katona halt hősi halált.

Hóvári János a kaposvári Táncsics Mihály Gimnáziumban érettségizett 1973-ban, s bár eredetileg matematika–fizika szakos osztályba járt, mégis az ELTE történelem–könyvtár szakára jelentkezett (később a könyvtár szakot leadta, a törököt vette föl helyette). A sikeres felvételi vizsgát követően az előfelvételis bölcsészhallgatók számára kötelező egy éves katonai szolgálatát Hódmezővásárhelyen teljesítette. Egyetemi tanulmányait az Eötvös József Collegium tagjaként kezdte meg, s rövidesen a Collegium Diákbizottságának tagjává is megválasztották. (Jegyezzük meg, hogy a „szocializmus építésének időszakában” az intézmény elnevezésében természetesen már nem szerepelhetett a névadó főnemesi címe.)

Számos társához hasonlóan maga is rendkívül elkötelezett módon fáradozott az 1956 után ismét megnyíló, a 20. század első felében elismert tudós- és tanárgenerációkat útjára bocsátó intézmény értékorientált, a nemzeti és társadalmi progressziót szolgáló szellemiségének újraélesztésén. Igazi *senior*ként gyakran beszélgetett az alsóbb évfolyamok hallgatóival, az éppen felvett gólyáknak könyveket ajánlott, vagy éppen tanácsot adott egy-egy szemináriumi gyakorlatra jelentkezés szakmai kérdéseit illetően. Ménesi úti kötődése évtizedekkel később még tovább erősödött, mivel néhány éve az Eötvös József Collegium Baráti Körének elnöki tisztségét is betöltötte.

Egyetemi diplomájának megszerzését követően 1979-ben kezdte meg kutatói pályáját a Magyar Tudományos Akadémia Történettudományi Intézetében. Kutatá-

sai alapvetően az oszmán-török hódoltság gazdasági, társadalmi sajátosságainak feltárására irányultak. Számos hazai és külföldi szakmai fórum előadójaként szerepelt, s az 1980-as évektől a Janus Pannonius Tudományegyetem Tanárképző Karán oktatott kora újkori magyar és egyetemes történetet. A rendszerváltoztatást követően 1992-től a Külügyminisztérium munkatársa lett, ahol a hivatali ranglétra szinte valamennyi fokát végig járta. Előbb 1997-ig a Közép-Ázsiai és Transzkaukázusi Főosztályon, valamint a Stratégiai és Politikatervezési Főosztályon dolgozott referensként, majd az izraeli magyar nagykövetség első beosztottjaként tevékenykedett.

Kandidátusi fokozatát *Az oszmán gazdasági struktúra az Al-Dunánál 1496–1517* című értekezésével szerezte meg 1997-ben, de továbbra is a Külügyminisztérium munkatársa maradt. 1998-tól két éven át főosztályvezetőként dolgozott Budapesten, majd 2000-tól 2004-ig Magyarország tel-avivi nagyköveteként teljesített szolgálatot. Magyarországra történt visszatérését követően az Afrikai és Közel-keleti Főosztály vezető főtanácsosa volt, majd egy éven át a közel-keleti ügyek tanácsadójaként munkálkodott a szlovén külügyminisztériumban Szlovénia EU elnökségének idején. A történettudomány és az egyetemi világhoz való kötődése soha nem szakadt meg, s korábbi munkásságának elismeréseként 2006-ban a Pécsi Tudományegyetem címzetes egyetemi docense, 2011-ben pedig címzetes egyetemi tanára lett. 2008 és 2010 közt Kuvaitban és Bahreinben volt nagykövet, majd 2010 és 2012 között a globális ügyekért felelős helyettes államtitkári tisztséget töltötte be. Ezután ismét külszolgálatra rendelték, s két éven át Magyarország ankarai nagyköveteként teljesített szolgálatot.

Hóvári János 2014 őszén csatlakozott a Károli Gáspár Református Egyetem Történettudományi Intézetének munkatársaihoz. A Kora Újkori Történeti, Gazdasági- és Művelődéstörténeti Tanszék docenseként kora újkori magyar történelemről, a Hunyadi Mátyás halálától a 18. század végéig terjedő időszak politikai, gazdasági, társadalmi, művelődés- és egyháztörténeti sajátosságairól tartott évfolyamelőadásokat, valamint szemináriumi gyakorlatokat. Egyetemi oktatói állását azután sem adta fel, hogy 2015. január 1-jétől közel egy éven át a Magyar Alkotóművészeti Közhasznú Nonprofit Kft. (MANK) főigazgatói posztját is betöltötte. Ezt követően, mint elismert turkológus, a 2016-os „Zrínyi Miklós – Szigetvár 1566” emlékévi programjainak, költségvetésének és koncepciójának kidolgozásával megbízott emlékbizottság elnöki teendőit látta el. Ebben a pozíciójában rendkívül sokat tett a KRE történéshallgatóinak szakmai tereptapasztalatainak bővítése érdekében, mivel két egymást követő évben a Kora Újkori Történeti, Gazdasági- és Művelődéstörténeti Tanszék munkatársaival együttműködve tanulmányutakat szervezett az egykori török hódoltság fontos helyszíneire, így Szigetvárra, Mohácsra, Pécsre, Nagyharsányra. Ugyanígy fontos hozzájárulást jelentett szervező tevékenysége, személyes részvétele a KRE hallgatóinak az egykori Szepes és Sáros vármegyékben, vagy a nagyenyedi Bethlen Kollégium alapítása 2022-es emlékévében tett erdélyi tanulmányi kirándulások során.

Hóvári János közel fél évtizede töltötte be a Türk Államok Szervezete (TÁSZ)

Magyarországi Képviselési Irodájának ügyvezető igazgatói posztját, s ebben a munkakörében szintén sokat tett a KRE tanárainak és hallgatóinak külföldi szakmai kapcsolatai fejlesztése és elősegítése érdekében. Diplomataként is mindig elkötelezett volt a hallgatók és kollégái iránt. Egyetemi oktatói munkája mellett a KRE Benda Kálmán Szakkollégium történész műhelyének vezetőjeként, az OTDK versenyek felkészítő tanáraként megkülönböztetett figyelmet fordított a jövő generációk ismereteinek megalapozására és elmélyítésére. A Szakkollégium történész műhelyének foglalkozásai keretében igen gyakran egy-egy téma, vagy korszak elismert kutatóját kérte fel előadások tartására. Kollégái tudását és teljesítményét mindig nagyra értékelte.

A korai magyar és egyetemes történelem eseményeinek, folyamatainak, jelenségeinek kiváló ismerője volt, tanórai vagy éppen konferenciaelőadásai mindig komoly intellektuális élményt jelentettek a hallgatóságnak. Hóvári János kollégáival, s a hallgatók újabb és újabb generációival egyaránt kiváló kapcsolatot tudott teremteni, derűs személyisége mindig megnyugtató hatással volt környezetére. Halála nagyon fájdalmasan érinti mind a hazai történészeket, mind pedig a Károli történész hallgatóinak közösségét. Ahogy egyik pályatársa megfogalmazta: „János halála, az emberek és ügyek iránti szolgálatának már most érezhető hiánya okán, rendkívüli veszteséget jelent mindannyiunk számára.”

Természetes módon egy haláleset a közvetlen családtagokat érinti leginkább. A jelen sorok íróját azonban több okból is különösen érzékenyen érintette Hóvári János halálhíre. Egy formális nekrológ magától értetődően tárgyyszerűen tartalmazza egy pályáiv különböző stációit, de egy közvetlen munkakapcsolat, egy közeli személyes kapcsolat megtörése különösen nehezé teszi az emlékezést, hiszen bárki olvassa e sorokat, nyilvánvalóan elfogultnak ítéli a szerzőt. De talán éppen ezért, hitelesebben is felidézhetjük e földi világból váratlanul távozó alakját. Igen, negyvenöt évvel ezelőtt egyike voltam a Ménesi úti, nagy hagyományú intézmény elsőéves hallgatóinak, a vele folytatott beszélgetések, megértő segítsége jelentős mértékben hozzájárult az egyetemi lét kezdeti nehézségeinek leküzdéséhez. S bár 1980 után néhány évtizedig, eltérő életpályáink okán, nem voltunk kapcsolatban, a 2010-es évek közepén történt újabb találkozás alkalmával, erdélyi szófordulattal élve – a két Balaton melléki vármegye, Somogy és Veszprém szülöttjei közt – azonnal „talált a szó”. A közvetlen egyetemi oktatói munkakapcsolat révén magától értetődő volt mindkettőnk számára, hogy az egykori Eötvös József Collegium szellemiségének megfelelően együtt kell cselekednünk az újabb hallgatói generációk tárgyyszerű, tudásalapú világlátásának gazdagítása, elkötelezett közösségi tudatának formálása érdekében.

Hóvári Jánost családja, barátai, a hazai és külföldi politikai, diplomáciai élet szereplői mellett a KRE történész munkatársai, tanítványai fogják megőrizni emlékezetükben.